

Statisztikai Szemle

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BAGÓ ESZTER, DR. BELYÓ PÁL (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. FAZEKAS KÁROLY, DR. HARCZA ISTVÁN, DR. JÓZAN PÉTER, DR. KARSAI GÁBOR,
DR. LAKATOS MIKLÓS (főszerkesztő), NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. OBLATH GÁBOR,
DR. RAPPAI GÁBOR, DR. ROÓZ JÓZSEF, DR. SPÉDER ZSOLT,
DR. SZÉP KATALIN, DR. SZILÁGYI GYÖRGY

88. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

2010. ÁPRILIS

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnomás csak a forrás megjelölésével!

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Lakatos Miklós
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Belyó Pál
2010.072 – Xerox Magyarország Kft.

Szakreferensek: Farkas János (társadalomstatisztika),
dr. Hajdu Ottó (módszertan), Laczka Sándorné dr. (gazdaságstatisztika)
Szerkesztők: Bartha Éva, dr. Kondora Cosette, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes
Internet szerkesztése: Bada Ilona Csilla

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.

Telefón: 345-6908, 345-6546 Telefax: 345-6594

Internet: www.ksh.hu/statszemle

E-mail: statszemle@ksh.hu

Kiadó: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág (1008 Budapest, Orczy tér 1).

Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
valamint e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu) és faxon (303-3440).

További információ: 06-80-444-444

Előfizetési díj: fél évre 6000 Ft, egy évre 10 800 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Fényes Elek u. 14–18. Telefon: 345-6789

Tartalom

Tanulmányok

A nonprofit szektor magyarországi működését befolyásoló tényezők – <i>Dr. Bocz János</i>	353
A fogyasztási és jövedelmi viszonyok regionális különbségeinek alakulása 1994 és 2007 között – <i>Rózsa Gergely</i>	371
A fiskális sokkok hatása a főbb makrováltozókra – <i>Balaton András</i>	396

Műhely

A felsőfokú tanintézetek összehasonlító rangsorát meghatározó indikátorrendszer kidolgozása – <i>Dr. Katona Tamás</i> – <i>Dr. Balogh Miklós</i>	417
--	-----

Fórum

Beszámoló a KSH és az MST közös konferenciájáról, valamint a Társaság tisztújító közgyűléséről – <i>Kincses Áron</i> – <i>Tóth Géza</i>	432
Beszámoló a KSH Vezetői Kollégiumának évindító értekezletéről – <i>Keszler Ágnes</i>	437
Beszélgetés dr. Józán Péterrel – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	439
Hírek, események	445

Szakirodalom

Folyóiratszemle

Hyun-Shung Khang: Túlélni a harmadik hullámot – <i>(Lakatos Judit)</i>	450
Blanchet, D. – Debrand, T.: Nyugdíjba vonulni, amint lehet: egészség, munkahelyi elégedettség és pénzügyi tényezők – <i>(Magyar Zsuzsa)</i>	452
Belka M.: Európa stresszben – a gazdasági válság hatása az Európai Unió egységességére – <i>(Lencsés Ákos)</i>	454
Kiadók ajánlata	456
Társfolyóiratok	458

A nonprofit szektor magyarországi működését befolyásoló tényezők

Dr. Bocz János,
a KSH főtanácsosa
E-mail: janos.bocz@ksh.hu

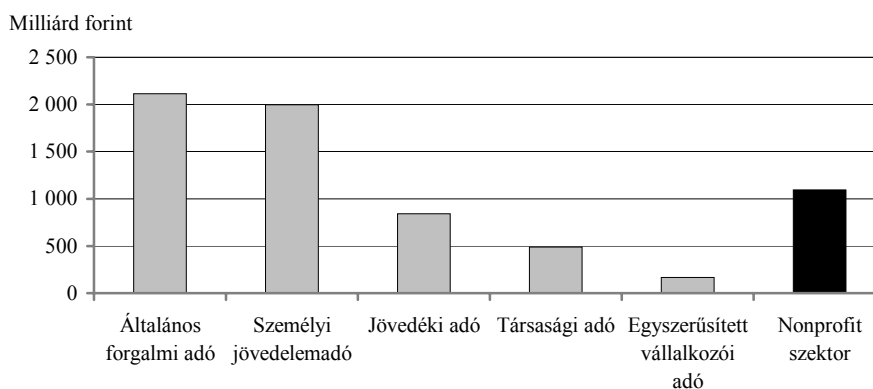
A cikk szerzője arra tesz kísérletet, hogy bemutassa milyen társadalom- és gazdaságszerkezeti változások befolyásolták az elmúlt húsz évben a nonprofit szektor magyarországi kialakulását, s hogyan hatott a hazai kormányzat döntéshozó tevékenysége a szektorfejlődésre. A szerző szerint a magyar nonprofit szektor kialakulása és fejlődése is jelentősen eltért a fejlett országok gyakorlatától. Ennek okai részben a különböző politikai és gazdasági környezeti változásokban (például az 1948 és 1988 közötti időszakban a civil önszerveződések korlátozása, az érdekképviseltek politikai befolyásoltsága, az oktatási, szociális és egészségügyi szolgáltatások állami monopóliuma), részben a rendszerváltozást követő folyamatokban (például 1989-től a politikai szerkezet megváltozása, a gazdasági és tulajdonosi szerkezet átalakulása, a forráshiányos állami és önkormányzati intézményrendszer) keresetők. A szerző úgy gondolja, hogy a magyarországi fejlődést nagy mértékben befolyásolta a szektor gazdálkodási lehetőségeit és a szervezetek összetételét meghatározó kormányzati politika.

TÁRGYSZÓ:
Nonprofit szektor.
Finanszírozás.
Civil szervezet.

Az elmúlt húsz évben Magyarországon kialakult egy rendkívül heterogén összetételű szervezetegyüttes, amelynek a szociális és közgazdasági térben elfoglalt helyéről a mai napig nincs egyetértés a tudományos közvéleményben. Az összefoglalóan nonprofitnak nevezett szervezetek¹ egyaránt kapcsolatban állhatnak a lakossággal és a vállalkozásokkal, az önkormányzatokkal és az állami intézményekkel, de éppen sokszínű tevékenységük, változatos működési jellemzőik miatt nehezen sorolhatók be a hagyományos statisztikai osztályozási rendszerekbe.

A nonprofit szektor összesített mutatói az elmúlt évtizedekben Magyarországon folyamatosan növekedtek.² Az 1990-es évek eleje óta a szervezetek száma 16 ezerről 65 ezerre, a szektor bevétele pedig 1996 és 2008 között 240 milliárdról 1 094 milliárd forintra nőtt. A legfrissebb, 2008-as adatok szerint 4,4 millió ember tartozott tagjaik közé, és 402 ezer önkéntes segítette céljaik megvalósítását. A szektorban összpontosuló erőforrások megértése érdekében érdemes egymással összehasonlítani a nonprofitoknál realizálódó és az állami költségvetésben megjelenő egyes adóbevételek nagyságrendjét.

1. ábra. Az állami költségvetés adótípusonkénti, valamint a nonprofit szektor összes bevétele, 2008



Forrás: KSH-adatok és a 2009. évi CXXIX. törvény a Magyar Köztársaság 2008. évi költségvetésének végrehajtásáról.

¹ A szektor elnevezése – attól függően, hogy a kutatók a szervezetek melyik sajátosságára akarják ráirányítani a figyelmet – lehet harmadik, független, nem kormányzati, karitatív, önkéntes szektor is.

² Kevésbé közismert viszont, hogy a gazdasági és a humán erőforrások rendkívül egyenlőtlenül oszlanak meg az egyes nonprofit szervezeti formák között. A szektoron belüli koncentrációval kapcsolatban lásd Bocz [2009a], [2009b] tanulmányait.

Nonprofit szervezetekkel kapcsolatos információk gyakran előfordulnak a médiában és a közbeszédben, de a „nonprofit” kifejezés jelentéstartalmával, illetve e szervezetek hazai fejlődésével kapcsolatban továbbra is sok a félreértés.³ A következőkben arra teszek kísérletet, hogy bemutassam milyen társadalom- és gazdaság szerkezeti változások befolyásolták az elmúlt húsz évben a szektor magyarországi kialakulását, s hogyan hatott a hazai kormányzat döntéshozó tevékenysége a szektorfejlődésre.

1. A szektor magyarországi létrejöttének és működésének sajátosságai

A nonprofit szervezetekre vonatkozó nemzetközi elméletek hazai alkalmazhatósága gyakran nem, vagy csak korlátozottan lehetséges. 1989 előtt a mai nonprofit szervezetek jelentős részének – kivéve a politikailag neutrális (például sportegyesületek) vagy a hatalom által létrehozott és befolyásolt (például Hazafias Népfront, szakszervezeti szövetségek) szervezetek – működését és elterjedését az egypárti politikai rendszer és a korabeli gazdasági struktúra (például a szabad önszerveződés és a piaci viszonyok hiánya, az állam monopóliuma a társadalmi szolgáltatások biztosításában) gátolta. A nonprofit szervezetek 1980-as évek végétől kibontakozó hazai fejlődése ezért jelentősen eltért a demokratikus társadalmi berendezkedésű országokétól. A többletkeresleti igények kielégítése és a támogatási források megszerzése mellett hazai kialakulásukban meghatározó szerepet játszott a politikai struktúra változása, a gazdasági és a tulajdonosi szerkezet átalakulása, a forráshiányos állami intézményrendszer, valamint a mindenkori kormányzat összetételüket és működési feltételeiket szabályozó tevékenysége. A továbbiakban a nonprofit szektor magyarországi összetételére legnagyobb hatást gyakorló folyamatokat mutatom be.

1. A politikai struktúra változása. A szektor kialakulásának társadalmpolitikai kereteit a politikai szerkezet 1980-as évek végén, 1990-es évek elején történt átalakulása biztosította. Magyarországon – mint ahogy az előzőkben már említettem – a 80-

³ Az egyik leggyakoribb például az, hogy a civil és a nonprofit szervezetek fogalmát rendszeresen egymás szinonimájaként használják. A két szervezetszoport között van ugyan átfedés, de tértől és időtől függően jelentősen különbözik eszmetörténeti hátterük, társadalmi jelentésük, valamint a létrejöttüket elősegítő és/vagy gátló konkrét társadalmi és gazdasági tényezők (az európai kontinens vs. az Egyesült Államok; az autonóm állampolgárok jogainak érvényre juttatása vs. törekvés a magán és közületi szektorok elhatárolására; a nonprofit szektor kialakulásának körülményei a demokratikus és a poszt szocialista országokban). A civil és a nonprofit szervezetek ezért két alapvetően eltérő szervezetszoportot alkotnak, és bár nem azonosak, a nonprofit szervezeteknek éppúgy lehetnek civil jellegzetességeik (például az önkéntesség, a kormánytól való függetlenség), mint ahogy a civil szerveződéseknek nonprofitokra jellemző sajátosságai (például intézményesült működés a profitszerzés elsődleges célja nélkül). E cikk következtetései alapvetően a nonprofit szervezetekre vonatkoznak.

as évek vége előtt csak a politikailag neutrális egyesületek és a hatalom által kontrollált érdekképviselők működtek legálisan, a demokratikus politikai berendezés viszont már törvényes lehetőséget nyújtott a valódi társadalmi önszerveződések (például emberi jogi és környezetvédelmi szervezetek), illetve az új szervezeti formák (például alapítványok) megalapítására. A politikai környezet változása „mérhetően is” jelentős szerepet játszott a nonprofit szervezetek – s ezen belül különösen az alapítványok és az érdekképviselők⁴ – számának eleinte gyors növekedésében, illetve megfelelő háttérrel biztosított a szektor további fejlődéséhez.

2. *A gazdasági és a tulajdonosi szerkezet átalakulása.* A 90-es évek első évtizedében a szektor fejlődését a gazdasági környezeti feltételek változása is jelentős mértékben befolyásolta. Az átalakulás első éveiben erőteljes gazdasági recesszió volt Magyarországon, ami együtt járt a beruházások és a lakossági fogyasztás visszaesésével. Ekkor zajlott le az állami tulajdon privatizációjának első hulláma, az önkormányzatok településeket „üzemeltető” tulajdonosokká váltak, s átalakult a hazai vállalatok tulajdonosi szerkezete. Mindez az éppen kialakuló nonprofit szektor összetételére is hatással volt, s részben abban nyilvánult meg, hogy sok – korábban állami vállalatokhoz, termelőszövetekhez kötődő – társadalmi szervezet a donor intézmények átalakulása következtében megszűnt.

A környezeti tényezők megváltozása ugyanakkor új szervezeti formák kialakulását is elősegítette. A „rég-új” tulajdonosok (menedzserek) és munkavállalók a 90-es évek elejének átmeneti környezetében új szakmai és munkavállalói érdekképviselőket, míg az önkormányzatok a lakossági és a vállalati támogatások megszerzése, a települések üzemeltetése érdekében először alapítványokat, majd 1994-től közalapítványokat és közhasznú társaságokat hoztak létre. A 90-es évek elejének liberális és kedvező adományozási szabályozását felhasználva a magánszemélyek és a vállalatok (magán) alapítványokat, az országgyűlés és a kormányzati intézmények pedig a közfeladatok ellátása érdekében 1994 után közalapítványokat alapítottak. A nonprofit szervezeti forma adta lehetőségeket minden gazdasági szereplő felismerte, s a környezeti feltételek kihasználása idővel egy adott szervezettípust (a közhasznú társaságokat) jelentős (verseny)előnyhöz jutott a szektoron belüli (például civil szervezetekkel) és a szektoron kívüli szervezetekkel (például piaci szereplőkkel, költségvetési intézményekkel) szemben.

3. *A korábbi társadalmi szervezetek fennmaradása, illetve a régi egyesületek újjáéledése.* Az új nonprofit szervezeti formák mellett bizonyos értelemben továbbélt a múlt is. Leginkább azok a – jellemzően városi, sport- és szabadidős, valamint kulturális tevékenységet végző – társadalmi szervezetek tudtak fennmaradni, amelyek stabil szervezeti és támogatói bázissal rendelkeztek, s nem kötődtek szorosan a pártal-

⁴ A 2007-ben működő alapítványok 42 százalékát 1990–1995 között hozták létre. Ugyanez a mutató a munkavállalói érdekképviselők esetében 50, míg a munkáltatói érdekképviselőkénél 45 százalék volt. A 2008-ra vonatkozó adatok a cikk lezárásakor még nem voltak hozzáférhetők.

lami intézményrendszerhez vagy a szocialista nagyvállalatokhoz és a mezőgazdasági termelőszövetkezetekhez.

A régi és új szervezetek szektoron belüli súlyának megítéléséhez némi támpontot nyújthat, ha összehasonlítjuk az 1993-ban és a 2007-ben működő szervezetek alapítási évére és tevékenységére vonatkozó információkat. Ezek az eredmények – bár az adatok keresztmetszeti jellege és az 1990 után alapított, de „jogelődjeik” alapítási évét használó szervezetek miatt egzakt következtetések levonására csak részben alkalmasak – jelzés értékűek abból a szempontból, hogy az 1990-et megelőzően létrejött szervezetek mekkora hányada működött tovább a 90-es évek elején, illetve maradt fent még a 2000-es évek utolsó harmadában is. Az adatok a szektor jelentős fluktuációját jelzik. Az 1993-ban működő szervezetek valamivel több mint egyharmadát (36 százalékát), a 2007-ben működők egytizedét (10 százalékát) alapították 1989 előtt. A politikai rendszerváltozás idejénél korábban létrehozott szervezetek száma tehát az idő múlásával jelentősen csökkent, az „idősebb szervezetek” számot tevő hányada „kihullott”, „lecserélődött” a szektorban.

A 90-es évek elején elsősorban a kisebb településeken és egyesületi formában működő (például sport, tűzoltó⁵) szervezetek, az államszocialista rendszerhez kötődő nagy szakszervezetek helyi alapszervezetei és a rendszerváltozás előtti, illetve közvetlenül azután létrejött, de tömegbázissal nem rendelkező politikai jellegű ifjúsági és felnőtt generációkat tömörítő szervezetek (például a KISZ, az Úttörőszövetség és az új politikai pártok szervezetei) szűntek meg nagy számban. Az 1990 és 1993 között megalakultak között viszont az átlagosnál nagyobb arányban voltak alapítványok, valamint szakmai- és munkáltatói szerveződések. Előbbieknél az „alapítási láz” az akkor érvényes nagyvonalú adókedvezményekkel függött össze, míg az érdekképviselőket látványos növekedése a gazdasági átalakulás nyomán megjelenő régi-új vállalkozói csoportok önszerveződésével, a tulajdonosi szerkezet megváltozásával, a munkavállalók új érdekképviselőinek létrehozásával magyarázható.

Említést érdemel végül a szervezetek egy sajátos csoportja is, amelyek lényegében ott próbálták meg folytatni, ahol elődeik abbahagyták. A 90-es évek elején több, korábban betiltott vagy „megszűnésre ítéltetett” egyesület – többnyire a régi tagok aktivitásának köszönhetően – újjáalakult, és az 1945 előtti, illetve utáni tevékenységét igyekezett több-kevesebb sikerrel tovább folytatni.⁶

⁵ A II. Világháború előtt jelentős tűzvédelmi szerepet betöltő önkéntes tűzoltó egyesületek az 1960-as évektől elsősorban a községekben és a nagyközségekben kezdtek ismét elterjedni. A rendszerváltást megelőző években közel 1 500 önkéntes tűzoltóság működött, több mint ötvézezer tűzoltóval. A 90-es években az önkéntes tűzoltó mozgalom aktivitása nagymértékben csökkent, s csak azokon a településeken élt tovább, ahol az önkormányzatok anyagilag is támogatni tudták a tűzoltó egyesületeket. Társadalmi szerepük ismételt felismerésére utal, hogy 2008-ban törvényben szabályozták tevékenységüket.

⁶ A 2007-ben működő nonprofitok 1,5 százalékának (945 szervezet) alapítási éve az 1945-ös vagy az az előtti időszakra datálható.

4. *Reagálás a kielégítetlen keresletre, alternatív szolgáltatói szerepkör.* A nemzetközi elméletekkel összhangban (például *Weisbrod* [1977], [1986]; *Hansmann* [1987]; *James* [1987]) a szektor hazai kifejlődését az is elősegítette, hogy a nonprofit szervezetek olyan kielégítetlen szükségleteket tudtak pótolni, illetve olyan intézményi (például nevelési és oktatási, illetve szociális- és egészségügyi) ellátásokat tudtak alternatív szolgáltatóként nyújtani amelyek az államszocialista rendszerben állami monopóliumok voltak. A következőkben ezek elterjedését a nevelési és oktatási intézmények példáján keresztül mutatom be.

Az oktatási nonprofit szervezetek külföldön is fontos szereplői a szektornak, s az oktatási törvény 1990. évi módosítása itthon is megszüntette az állam monopolisztikus szerepét az iskoláztatásban. Ennek hatása azonban sokáig nem volt számottevő, s az új intézményi formák elterjedése csak fokozatosan valósult meg. Az általam vizsgált 1997 és 2007 közötti időszak változásai azért érdekesek, mert országosan mind a nevelési-oktatási intézmények, mind tanulók száma csökkent, miközben a nonprofit és más piaci szereplők⁷ által fenntartott intézményeké csaknem négyszeresére, az általuk nevelt és/vagy oktatott hallgatóké pedig háromszorosára nőtt.

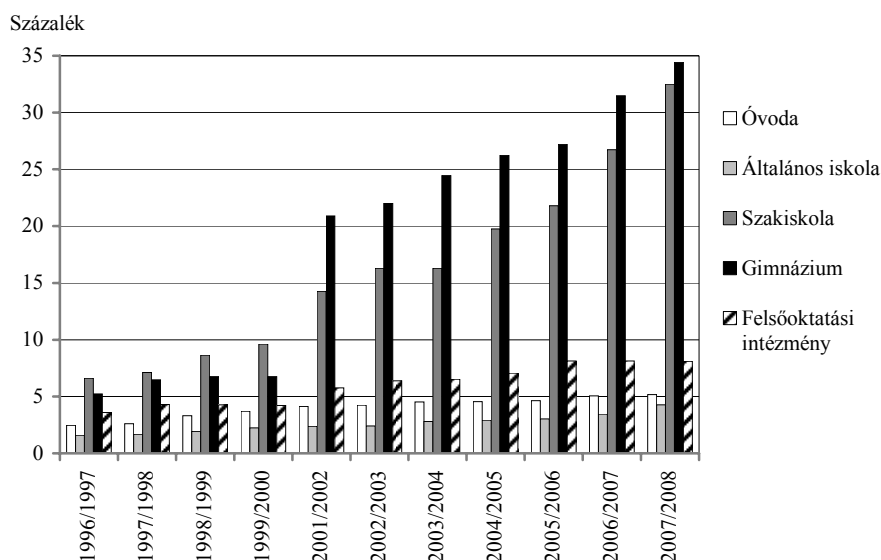
Az összesített adatok háttérében ugyanakkor jelentősek a különbségek. A nonprofit szervezetek által fenntartott intézmények aránya jóval nagyobb, mint a náluk tanulóké, s a nonprofit szolgáltatók valójában csak a középfokú oktatásban váltak az állami és önkormányzati intézmények versenytársaivá. A többi intézményi szinten (óvoda, általános iskola, felsőfokú oktatás) a nonprofit szervezetek az összes intézmény és hallgató kevesebb, mint egytizedét integrálják, s ebben érdemi változásra feltehetően a közeljövőben sem lehet számítani.⁸

Alacsony arányuk az alapfokú oktatásban részben azzal magyarázható, hogy az önkormányzati iskolák kínálata a csökkenő gyermeklétszám mellett kielégítette a hazai igényeket, de fontos tényező volt az is, hogy az alapítványi iskolák automatikusan nem kapnak kiegészítő támogatást az önkormányzatoktól. Biztos bevételként ezért csak a működésre önmagában sokszor nem elegendő állami normatíva áll rendelkezésükre, s az önkormányzati fenntartású intézményekkel szemben így eleve hátrányosabb helyzetben vannak.

⁷ A hivatkozott adatokban a nonprofit szervezetek fogalma alatt az alapítványi, egyesületi, közhasznú társasági formában, míg „más piaci szereplőkön” a piaci szereplők (rt., kft.), valamint a természetes személyek (egyéni vállalkozók) által fenntartott intézményeket kell érteni. A két szolgáltatói csoportot azért kell összevonatn feltüntetni, mert a hivatalos oktatástatistikai adatok ún. „egyéb” kategóriája együttesen tartalmazza az egyesületek és a közhasznú társaságok, valamint az alapítványok és a természetes személyek által fenntartott intézményeket.

⁸ Utóbbi leginkább a felsőoktatás területén képzelhető el, de ehhez ma még hiányzik a társadalmi konszenzus, és valószínűleg a fizetőképes kereslet szintje sem éri el az intézményrendszer gyors és alapvető megváltoztatásához szükséges küszöböt.

2. ábra. A nonprofit szervezetek és más piaci szereplők által fenntartott nevelési és oktatási szervezetek aránya Magyarországon 1996 és 2007 között



Megjegyzés. Az ábra nem tartalmazza a speciális szakiskolák és a szakközépiskolák adatait. A szakiskolákra és a gimnáziumokra vonatkozó 1996 és 2000 közötti összesített adatok az intézményekre és nem a feladatellátási helyekre vonatkoznak.

Forrás: 1996 és 1999 közötti adatok: KSH [2000]; 2001 és 2008 közötti adatok: OKM [2003], [2004], [2005], [2006], [2007].

Másképp alakult viszont a helyzet a középfokú oktatásban, ahol a 90-es években keresleti hiány jött létre. Ennek háttérében a jövedelmi különbségek, a középszintű oktatás felértékelődése és a hazai oktatási rendszer területi sajátosságai álltak. Az átlagosnál nagyobb jövedelmű városi rétegek meg tudták fizetni a kedvezőbb működési feltételekkel rendelkező, és a továbbtanulásra hatékonyabban felkészítő nonprofit magániskolákat, amelyek leginkább a városokban működtek. Ezek elterjedésében valószínűleg az is szerepet játszott, hogy a szülők jobban megbíztak a magánszektor intézményeiben, s az állami, önkormányzati intézményekkel szemben speciális igények (például kisebb osztálylétszám, egyén- és személyiségközpontú nevelési technikák alkalmazása stb.) teljesítését is elvárták tőlük.⁹

⁹ A nonprofit oktatási intézményekkel kapcsolatos negatív hírek (például a jászladányi alapítványi általános iskola vagy a kőbányai Montessori középiskola esete) ellenére a szülők ezzel kapcsolatos elvárása nem alaptalan. Egy *Tomasz Gábor* nevéhez köthető 2008-ban megjelent hazai kutatás szerint a 2006/2007-ben működő nonprofit és piaci szereplők által fenntartott intézményekben – az állami, önkormányzati és egyházi intézményekkel összehasonlítva – jobb volt a tárgyi felszereltség, kevesebb diák jutott egy tanárra, kisebb volt az osztálylétszám és több volt a férfi tanár.

A hazai¹⁰ és a nemzetközi kutatások alapján az oktatási intézmények nonprofit szervezetként történő működtetése az intézmények dolgozói, alapítói szempontjából is racionális választásnak tekinthető. Szakmai és érték közvetítő szempontból ez a forma lehetővé teszi az alternatív pedagógiai célok és oktatási módszerek alkalmazását, ráadásul gazdasági értelemben is jóval nagyobb szabadsággal rendelkeznek, mint az önkormányzati fenntartású iskolák.

Összefoglalóan elmondható, hogy bár a hazai nonprofit nevelési és oktatási intézmények ma még elsősorban a középfokú oktatás szintjén váltak az állami és önkormányzati intézmények versenytársaivá, társadalmi jelentőségüket nem szabad lebecsülni. Elsődleges társadalmi hasznuk abban nyilvánul meg, hogy kiegészítve és pótolva a mindenkori oktatási rendszer biztosította kínálatot az „oktatási piacon”, elősegítik a versenyt és a jobb minőségű szolgáltatások elterjedését.

5. A forráshiányos intézmények bevételeinek növelése, a támogatások megszerzése, a nonprofit szervezeti forma nyújtotta kedvezmények kihasználása. A nonprofit szervezeti forma nemcsak a kielégítetlen szükségletek pótlására, hanem a forráshiányos állami és önkormányzati intézmények gazdálkodási forrásainak bővítésére is lehetőséget nyújtott. Az ezzel kapcsolatos nemzetközi megközelítések közül érdemes megemlíteni azokat a támogatási elméleteket, melyek szerint a nonprofit szervezetek létrehozásának elsődleges célja a különböző támogatások megszerzése. Magyarországi viszonylatban ez a motiváció hangsúlyozottan érvényes azzal a kiegészítéssel, hogy gyakorlati megvalósulását a költségvetési intézmények forráshiánya, a normatív támogatások, illetve a működtetési költségek közötti „olló” növekedése is nagymértékben elősegítette.

Utóbbi jelenség különösen az egészségügyi és a szociális, az oktatási ellátást végző nonprofit szervezetek, illetve azon állami és önkormányzati intézmények esetében felismerhető, amelyek alapítványaik létrehozásával nemcsak a lakosságot, hanem a vállalati, üzleti szférát is igyekeztek bevonni az intézmények finanszírozásába, sőt az ilyen bevételek révén a költségvetési intézményekre vonatkozó szigorúbb gazdálkodási kereteket szintén rugalmasabbá teheték. Ennek jellemző példái egészségügyi intézményeknél a műszerfejlesztés, a kórházi osztályok támogatása, míg oktatási intézményeknél a tanulók kirándulása, az iskolai ünnepélyek finanszírozása céljából létrehozott alapítványok. Nehéz pontosan megbecsülni, de a forráshiányos működés miatt létrehozott nonprofit szervezetek száma legalább 4–5 ezer, a lakosságtól és a vállalatoktól kapott bevételeik összege pedig legalább 9 milliárd (!) forint volt 2007-ben.¹¹

¹⁰ Lásd ezzel kapcsolatban például *Várhegyi* [1996], *Halász–Lannert* (szerk.) [2000], valamint <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=Jelentes97-0304#top>.

¹¹ A becslés alapjául az szolgált, hogy hány magánalapítvány főtevékenysége kapcsolódott az általános iskolai, középiskolai és felsőfokú oktatáshoz, valamint az egészségügyi intézmények támogatásához, illetve bevételi szerkezetükben mekkora volt a lakosságtól, a vállalatoktól és a bankoktól kapott támogatások összege. A 2008-ra vonatkozó adatok a cikk lezárásakor még nem voltak hozzáférhetők.

Célzott kutatásokat és esettanulmányokat igényelne a kizárólag az anyagi támogatások és a nonprofit formához kapcsolódó kedvezmények megszerzése érdekében létrehozott szervezetek vizsgálata. Indokolt lenne ugyanis különbséget tenni azon nonprofitok között, amelyeket társadalmi szempontból fontos köz- vagy magáncél (például helyi falunap, oktatási vagy szociális intézmény működtetése, beteg családtag megsegítése) érdekében hoztak létre, illetve azok között, amelyeknél az alapítók elsődleges célja a támogatások ellenőrzött transzferálása és a nonprofit szervezeti formához kapcsolódó előnyök (például a költségvetési intézményekhez képest rugalmasabb gazdálkodás) elérése volt. Utóbbiak közé sorolhatók például a költségvetési és a pályázati támogatások „célzott” felhasználásának, illetve a mindenkori kormányzathoz közel álló érdekcsoportok támogatásának céljából alapított szervezetek. Ezek számát azonban lehetetlen pontosan megbecsülni, de joggal feltételezhető, hogy a nonprofit szervezetek egy részét a támogatások és kedvezmények megszerzése, célzott elosztása, s csak másodsorban a közösségi vagy társadalmilag indokolt célok motiválták működési formájuk megválasztásakor.

6. *A döntéshozói, jogalkotói szándék.* A szektor hazai fejlődésében szintén fontos szerepet játszott a – későbbiekben részletesebben is tárgyalt – kormányzati döntéshozók jogalkotó tevékenysége. A magyarországi szervezetek egy része például nem azért működik ma nonprofit formában, mert alapítói tudatosan ezt a formát választották, hanem azért, mert így alakult helyzetük. Jellemzően ilyenek a közalapítványok¹², a köztisztviselők (például hegyközségek) vagy az ún. országos sportági szakszövetségek, melyek alapítását törvény írta elő.

7. *A nonprofit szervezetek növekvő szerepe az érdekegyeztetési folyamatokban.* A nonprofitok hazai szerepvállalására és kormányzati elismertségére a tágabb világpolitikai és világgazdasági környezet megváltozása is hatást gyakorolt. Szabó Máté [2004] szerint a nem kormányzati szervezetek¹³ a globalizációs tendenciákkal összefüggésben, a hagyományos politikai pártok és az állam háttérbe szorulása következtében kerültek előtérbe. A XXI. század hajnalán így kialakult egy olyan entitás – a globális civil társadalom –, amelynek legfőbb jellegzetessége, hogy kívül esik a párt- és a kormányzati politika szféráján, szervezeti formái és céljai alapján pedig heterogén.¹⁴ Az ide sorolható mozgalmakat a globális problémák felismerése és a velük kapcsolatos aktív fellépés köti össze.¹⁵

¹² A Polgári törvénykönyv szabályozása alapján a közalapítvány alapítására jogosult szerv alapítványt csak közalapítványként hozhat létre.

¹³ Habár a szerző elsősorban a nem kormányzati, civil jellegű szervezetekkel kapcsolatban fogalmazta meg megállapításait, azok a nonprofit szervezetek vonatkozásában is alkalmazhatók.

¹⁴ A globális civil társadalom kialakulásával kapcsolatban lásd bővebben Miró Kiss [2002] és Anheier–Glasius–Kaldor [2004] műveit.

¹⁵ Jó példák erre a különböző globalizációellenes és környezetvédő szervezetek akciói és demonstrációi, amelyeket különböző országokban, de azonos célokat megfogalmazva – és gyakran azonos időben – szerveztek meg.

Jelenlétük ugyanakkor nemcsak globális, hanem regionális és országos szinten is megnyilvánul. Nem véletlen, hogy az Európai Unió is részletesen foglalkozik a civil és a nonprofit szervezetek társadalmi szerepével, a velük való kooperáció kérdésével. Az EU ugyanis saját bürokratikus intézményrendszerének „súlya” és a kinevezett, illetve nem közvetlenül választott tisztségviselők nagy száma miatt különösen rászorul a nem kormányzati szervezetekkel történő együttműködésre.¹⁶ Utóbbi mindkét fél számára előnyös, hiszen a civil és a nonprofit szervezetek képviselői befolyásos bizottságoknál lobbizhatnak, az EU pedig a kapcsolattartás intézményesítése révén saját legitimációs igényeit elégítheti ki.

A globális civil társadalom kialakulása Magyarországon is érezte hatását. Nemcsak abban nyilvánult meg, hogy a civil és a nonprofit szervezetek nemzetközi hálózatának megfelelően itthon is létrejöttek – főként a környezetvédelem és a jogvédelem területén – a lobbizó és érdekvédő szervezetek,¹⁷ hanem abban is, hogy elmúlt évtized hazai kormányai – még akkor is, ha ez sokszor csak korlátozottan és elmentmondásosan valósul meg –, egyre nagyobb figyelmet fordítanak az érdekegyeztetési mechanizmusokra és a társadalmi szereplőkkel (értsd: a civil és a nonprofit szervezetekkel) történő kommunikációra.

8. *A témával foglalkozó hazai nonprofit szakértők és a nonprofit szervezeteknél foglalkoztatott vezetők érdekvédelemesítő tevékenysége* is kapcsolatban állt az előzők mellett a hazai nonprofit szektor kialakulásával, pontosabban annak „kialakításával”.¹⁸ Az 1990-es években a demokratikus átmenet elősegítése, valamint az új ellátási és szolgáltatási formák meghonosítása érdekében több külföldi intézmény és nonprofit szervezet alapított Magyarországon működő tagszervezeteket, illetve indított el olyan programokat, amelyek nemcsak nonprofit formában működtek, hanem egyúttal „abból is éltek”. Az e területtel foglalkozók értelemszerűen abban voltak érdekeltek, hogy szervezetük tevékenysége, vizsgálati területük jelentősége minél nagyobb társadalmi nyilvánosságot kapjon, és önálló tudományterületként jelenjen meg mind a tudományos, mind a mindennapi életben. Természetes módon ennek érdekében befolyásukat, kapcsolathálózati potenciáljukat is felhasználták, s ezzel nemcsak a nonprofit szektorral kapcsolatos ismeretek hazai elterjesztésében, a nonprofit szervezetek munkájának megismertetésében játszottak meghatározó szerepet, hanem egyúttal saját egzisztenciális céljait is megvalósították.

¹⁶ Lásd Tarrow [1995] Szabó [2004] által feldolgozott tanulmányát.

¹⁷ 2007-ben Magyarországon összesen 1 562 szervezet végzett környezetvédelmi, míg 923 jogvédelmi tevékenységet. A nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező, kvázi globális civil szervezetek száma ennél természetesen lényegesen kisebb, néhány tucatra tehető. Mivel azonban gyakran fontos társadalmi és gazdasági kérdésekben nyilvánítanak véleményt, kommunikációs, illetve mozgósítási potenciáljuk miatt befolyásukat és jelentőségüket semmiképpen sem szabad alábecsülni.

¹⁸ Szeretném hangsúlyozni, hogy az ezzel kapcsolatos megállapításokat neutrális, s nem minősítő értelemben használom.

Az eddig felsorolt példák a szektor hazai kialakulását és fejlődését befolyásoló tágabb és szűkebb politikai, társadalmi-gazdasági környezet hatását illusztrálták. Van azonban egy olyan döntéshozói csoport, amelynek tevékenysége az előzőknél is meghatározóbb befolyást gyakorolt a szektor működési feltételeire, s ez nem más, mint a mindenkori kormányzat.

2. A kormányzati politika hatása a szektor fejlődésére

A hazai és külföldi szerzők kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy a kormányzati politika a szektor környezeti feltételrendszerének tudatos alakításával nagymértékben ösztönözheti vagy gátolhatja a nonprofit szervezetek elterjedését, illetve szolgáltatói szerepvállalását. Közvetve (például az adókedvezmények szabályozásával) és közvetlenül (például direkt pénzügyi támogatással, ingatlanok átadásával) egyaránt segítheti vagy korlátozhatja működési feltételeiket, jövőbeni fejlődésüket. Az együttműködés továbbá olyan formában is megnyilvánulhat, hogy a nonprofit szervezeteket milyen módon vonják be a társadalmi érdekegyeztetésbe, a kormányzat valódi partnernek vagy csak szimbolikus mellékszereplőnek tekinti-e őket a döntéshozási folyamatokban.

A magyarországi gyakorlat meglehetősen ellentmondásos képet nyújt a két szféra viszonyáról. *Az 1990–95 közötti folyamatokban egyidejűleg megfigyelhető volt a korábbi struktúrák lebomlása és az újak kialakulása.* Habár sok korábbi társadalmi szervezet megszűnt, a megváltozott társadalmi-gazdasági környezet és a liberális pénzügyi szabályozás rendkívül kedvező lehetőségeket teremtett az új nonprofitok megalapítására, s ez elősegítette a szektor eleinte gyors ütemű növekedését. Az adókedvezményekkel történő visszaélések és az államháztartás romló pénzügyi helyzete miatt¹⁹ azonban folyamatosan szigorították a kedvezményeket, és az új nonprofit szervezeti formák 1993-as kodifikálásával a kormányzat a szektor belső struktúráját is jelentősen átalakította. Az 1993. évi XCII. törvény elfogadását követően három új nonprofit jogi forma került be a Polgári Törvénykönyvbe: a közalapítvány, a köztestület és a közhasznú társaság. A törvényalkotók azt remélték, hogy az új szervezeti formák majd közvetítő szerepet töltenek be a civil társadalom, az állam és a magán-szféra között, illetve a szűkülő állami erőforrások ellenére kedvezőbb lehetőségek nyílnak meg a közfeladatok magasabb színvonalú ellátására. E célok azonban alig, vagy csak igen felemás módon valósultak meg.

¹⁹ Az egyre fenyegetőbb árnyékként megjelenő költségvetési és államháztartási hiány érdekében mindenképp növelni kellett az állami bevételeket. A szektorba áramló lakossági és vállalati adományok, valamint az állami támogatások több tízmilliárd forinttal csökkentették a költségvetés adóbevételeit, és egyúttal növelték annak kiadásait.

Az 1995-ös ún. „Bokros-csomag” bevezetését követően a kormányzati döntéshozók is felismerték, hogy a kedvezmények további szigorítása már a szektor ellehetetlenüléséhez vezethet, s az évtized közepére nagyjából stabilizálódtak a nonprofit szervezetekre vonatkozó adózási jogszabályok. Ekkor jött el annak az ideje, hogy a hazai viszonylatban új, de a nemzetközi gyakorlatban már bevált jogintézményeket itthon is meghonosítsák. A kormányzat egyértelműen kedvezőbb gazdálkodási és infrastrukturális körülményeket teremtett a nonprofit szervezetek jelentős része számára az 1996-ban elfogadott ún. 1 százalékos,²⁰ az 1997-es és 1999-es – a társadalmi szervezetek által használt ingatlanok rendezéséről²¹ – szóló, valamint az 1997-es közhasznúsági törvények elfogadásával. Az 1996 és 2000 közötti időszak ezért viszonylag kiegyensúlyozott, részletesebb és egyértelműbb szabályozású, a szektor működési feltételeit jelentősen javító periódusnak tekinthető. Habár 2000-ben a személyijövedelemadó-kedvezményeket tovább korlátozták, az új évtized első éveit egy meglehetősen csendes, háttérben a későbbi nonprofit törvényeket előkészítő szakmai munkákkal jellemezhető időszakként írhatók le. Ennek első kézzelfogható eredményei 2003-ban jelentek meg, amikor elfogadták a Nemzeti Civil Alapprogramról (NCA) szóló törvényt,²² majd 2005-ben, amikor sor került az önkéntes tevékenység kodifikációjára.²³ Utóbbi aktualitását az bizonyítja a legjobban, hogy a korábbi szabályozás nemhogy elősegítette, hanem kifejezetten gátolta az önkéntes tevékenységet. Habár Magyarországon – 1945 előtt és után is – voltak hagyományai az önkéntes munkavégzésnek, hosszú évekig „kvázi” feketemunkaként nem minősült munkaviszonynak, nem számított bele a szolgálati időbe, nem járt utána sem társadalom- sem felelősségbiztosítás, s nem lehetett az önkéntes munkával kapcsolatban költségtérítést sem igénybe venni.

Az évtized közepétől azonban erőteljes hangsúlyváltás történt a kormányzati munkában, s egymás után születtek meg a szektor működési környezetét nagymértékben átalakító jogszabályok. A 2006-os gazdasági társaságokról szóló törvény a

²⁰ A törvény legfőbb érdeme, hogy az adófizetők közvetlenül rendelkezhetnek adójuk felhasználásáról, de a tényekhez szintén hozzátartozik, hogy az új rendszer részben növelte a szektoron belüli egyenlőtlenségeket, s továbbra is jelentős azon potenciónszerű adófizetők hányada, akik nem ajánlják fel adójuk 1+1 százalékát.

²¹ Az 1997. évi CXLII. és az 1999. évi CVII. törvények stabilabb infrastrukturális és működési feltételeket teremtettek sok szervezet számára, de sem elfogadásuk, sem utóéletük nem volt tanulságoktól mentes. A szabályozás elsősorban a régebben működő (a korábbi politikai rendszerben létrehozott) és meghatározott tevékenységet végző szervezetek számára volt előnyös, akik közül sok kedvező feltételekkel szerezhetett meg olyan – gyakran értékes – ingatlanokat, melyeket addig is ingyen használhattak. A társadalmi szervezetek működésére szánt állami ingatlanvagyon körülbelül nyolcvan (!) százalékát már ekkor kiosztották. A fennmaradt ingatlanok 2000-ben és 2001-ben történt elosztása szintén ellentmondásosan zajlott.

²² A 2003. évi L. törvény fontos előrelépés volt a korábbi, a központi támogatások egyedi döntéseken alapuló elosztásának rendszeréhez képest. Növelte a nonprofit szervezetek által elérhető pályázati forrásokat, ugyanakkor több szempontból sem csökkentette a szektoron belüli egyenlőtlenségeket. 2004 és 2008 között az NCA működésének átláthatósága és elosztási rendszere is súlyos hiányosságokat mutatott.

²³ A 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről.

közhasznú társaságok, a polgári törvénykönyv módosítása (2006. évi IV., 2006. évi LXV. törvények, valamint 2118/2006 (VI. 30.) Korm. határozat) pedig az új közalapítványok létrehozásának lehetőségét szüntette meg, így a kormányzat – az 1993. évi módosításhoz hasonlóan – ismét jelentősen átalakította a szektor belső szerkezeti viszonyait.

Annak ellenére, hogy a kormányzat a 90-es évek közepétől folyamatosan fogadott el a nonprofit szervezetek működési körülményeit javító jogszabályokat, a valóságos kép az előzőknél jóval árnyaltabb. Más területeken (például az érdekegyeztetésben) ugyanis nemhogy előrehaladás nem történt, de sokkal inkább visszalépéseknek lehetünk tanúi. Ez legmarkánsabban az egészségügyi és az oktatási intézményrendszer átalakítása kapcsán mutatkozott meg. Az egészségügyi érdekvédelmi szervezetek jogkörének 2006-os megváltoztatása, és az állami hatáskörök bővítése jól jelzi, hogy a civil és a nonprofit szféra, illetve a kormányzati szereplők közötti érdekegyeztetési rendszer továbbra sincs összhangban egymással. A jogalkotóknak, a döntéshozóknak és a nonprofit szervezetek képviselőinek egyaránt lenne tanulnivalója egymástól. A kormányzatnak, ahelyett hogy minden áron hatalmi jogosítványait alkalmazná, figyelembe kellene vennie a szakmai érdekképviselők véleményét, ahogy az utóbbiaknak is mérlegelnie kellene a kormányzati célok megvalósításának hosszabb távú társadalmi előnyeit és hátrányait. A történetek legfontosabb tanulsága az, hogy a kormányzati beavatkozások későbbi hatásait mindenképpen szükséges lenne már a döntés-előkészítés szakaszában felmérni, hatástanulmányokkal alátámasztani, a nagy társadalmi ellátórendszerek konszenzus nélküli átalakítása ugyanis jelentősen csökkentheti a tervezett intézkedések hatékonyságát.

A 2007-es évvel kapcsolatban mindenképpen említést érdemel az 1065/2007. (VIII. 23.) Korm. határozat, amely a kormányzat és a civil (nonprofit) szféra kapcsolatainak fejlesztését irányozta elő. Habár az ebben megfogalmazott célkitűzések igen impozánsak voltak, a kézzelfogható eredmények a 2008-ban lejárt határidők alapján legfeljebb „füstösek, de semmiképpen sem lángolóak”. A megfogalmazott célok egy része egyáltalán nem, egy másik része pedig csak felemásan teljesült.²⁴ A kormányzat és a nonprofit szektor közötti „ambivalens” viszonyt jól jellemzi az a közösségi szintű áfa-szabályozást követő, 2008 januárjában hatályba lépett törvénymódosítás is, amelynek eredményeként, ha egy vállalkozás ingyenesen ad át valamilyen terméket vagy szolgáltatást nonprofit szervezetnek, akkor az átadás után vissza kell fizetnie a korábban általa levont áfa összegét. E változtatás következtében drasztikusan

²⁴ Például létrejött egy civil információs portál (<http://www.civil.info.hu>), de az azon keresztül hozzáférhető információk köre (például a minisztériumi támogatások összege és a nyertesek neve) korlátozott és hiányos; továbbra is „gyermekcipőben jár” az országos civil adatbázis kialakítása és az elektronikus ügyintézés (a civil szervezetekre vonatkozó keresőprogramban például nem lehet ékezetes karaktereket használni); a tanácsadó és véleményező testületekre vonatkozó szabályok áttekintésére, az új szolgáltató rendszer kialakítására vonatkozó érdemi kormányzati cselekvéseknek pedig a nyomait is alig lehet felfedezni.

csökkenhetnek a vállalatok által adományozott természetbeni támogatások, ami sok – főleg karitatív tevékenységet végző – nonprofit szervezet munkáját fogja a jövőben megnehezíteni.

A legújabb, 2010-re vonatkozó intézkedések szintén a kormányzati politika szigorodását, illetve a nonprofit szektort érintő források és (például adományozási) kedvezmények jelentős korlátozását jelzik. Mindez egy gazdasági válság által érintett ország esetében részben érthető, de ismét hangsúlyozni kell, hogy az ilyen megszorítások előtt mérlegelni kell azok jövőbeni hatását, és a döntéshozatal során figyelembe kellene venni az érintett társadalmi csoportok, érdekképviselői szervezetek véleményét is. *A 2006 és 2009 közötti évek kormányzati időszaka mindezek miatt összességében az intenzív állami beavatkozással, a nonprofit szektor szerkezetét befolyásoló szabályozási rendszer jelentős átalakításával és a korlátozott érdekegyeztetési folyamatokkal jellemezhető.*

A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos kormányzati döntéshozatal elmúlt 20 éves teljesítménye a jövőt illetően is óvatosságra kell, hogy intse a témával foglalkozókat. A kétségtelen eredmények (például a nonprofit törvények elfogadása) mellett voltak olyan kormányzati intézkedések (például a közalapítványok létrehozása), amelyek céljai és eredményei nem álltak összhangban egymással, és a szektorba áramló költségvetési támogatások hatékony felhasználása is számos esetben megkérdőjelezhető.²⁵ A nonprofit szervezeteket érintő kormányzati programok (például munkahelyteremtés a nonprofit szektorban, nagyobb társadalmi nyilvánosság, az állami ellenőrzés fokozottabb érvényesítése) gyakran nem, vagy csak felemásan teljesültek, a költségvetési források egyedi döntéseken alapuló elosztása (például a máig létező ún. miniszteri keretek bővítése és megléte) pedig továbbra is ellentmondásban van a közpénzek átlátható felhasználásával kapcsolatos elvárásokkal.

Összefoglalóan elmondható, hogy továbbra is hiányzik az az egyértelmű és világos kormányzati politika, amely megkönnyítené a különböző szektorok közötti munkamegosztás kialakulását és elősegítené a társadalmi szolgáltatások kielégítésének hatékonyabb ellátását. A hazai civil és nonprofit szervezetek az elmúlt két évtizedben olyan környezetben végezték munkájukat, amelyet a velük kapcsolatos kormányzati feladatok és hatáskörök különböző kormányzati intézmények, illetve intézményi szintek közötti megosztása, s nem kis részben a pártpolitikai befolyásoltság jellemezett. A civil és a nonprofit érdekképviselők, illetve a kormányzat közötti érdekegyeztetés rendszerére leginkább az instabilitás volt jellemző, a mindenkori kormányok és a hatalmon lévő politikai pártok igyekeztek olyan intézményi struktúrákat létrehozni, amik az érdekkörükbe tartozó szerveződések számára biztosítottak előnyösebb működési feltételeket.

²⁵ Lásd például ezzel kapcsolatban az Állami Számvevőszék különböző nonprofit szervezetekkel és a Nemzeti Civil Alapprogram korábbi működésével kapcsolatban elkészült vizsgálatainak eredményeit.

A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos kormányzati intézményrendszer folyamatos átalakítása²⁶ tovább csökkentette a rendszer hatékonyságát, s ennek következményei a szolgáltatói jellegű feladatok átadásának hiányában, illetve az érdekegyeztetési mechanizmusok „gyengeségeiben” is megmutatkoztak. Annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedben jelentősen nőtt a szektor állami támogatása, viszonylag kevés nonprofit szervezet végez normatív támogatással járó, korábban az állami és az önkormányzati szervek által ellátott feladatokat,²⁷ és a két szektor együttműködésének fejlesztésre irányuló kormányzati programok hatékonysága is számos kívánnivalót hagy maga után. A változó környezeti tényezők a kormányzat és a nonprofit szervezetek közötti partneri viszony kialakulása helyett sokkal inkább a különféle érdekcsoportok lobbitevékenységének kedveztek. Habár az utóbbi évtizedekben egyre intézményesültebbé vált a társadalmi érdekegyeztetés rendszere, továbbra is jellemző rá a párhuzamos feladatkörök ellátása és az érdekegyeztetési folyamatban kormányzati ciklusonként változó résztvevők köre, sokszor „komolytalan” a kormányzati intézkedések és jogszabálytervezetek véleményezésére fordítható idő, illetve rendkívül hiányos a megfogalmazott javaslatokra vonatkozó visszajelzési rendszer.²⁸

*

Összefoglalóan elmondható, hogy a nonprofit szektor hazai kialakulása több – önmagában is nehezen mérhető – tényezőnek és különböző, gyakran ellentétes irányú (például megszűnés és megalakulás, új nonprofit formák kialakítása és megszüntetése) folyamatok együtthatásának köszönhető. *A szektor hazai fejlődését és működési feltételeit a nemzetközi elméletekben megfogalmazott magyarázatok mellett jóval nagyobb mértékben befolyásolták a (régiónspecifikus) makrotársadalmi, valamint a gazdasági szerkezet átalakulásával, illetve a kormányzati jogszabályalkotó és szabályozó tevékenységgel összefüggő (országspecifikus) folyamatok.*

²⁶ A civil és nonprofit ügyek „hullámvó” kormányzati kezelését jól illusztrálja, hogy míg 1997-ben a Miniszterelnöki Kabinetirodában még csak egy kormánytanácsadó foglalkozott a civil, nonprofit szférát érintő ügyekkel, az 1998-as kormányváltást követően a Miniszterelnöki Hivatalban (MEH) már egy egész főosztály végzett ilyen tevékenységet. A 2002-es választások után ismét változott a kormányzati intézményrendszer, s 2004-ben az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium lett a civil, nonprofit szféra kapcsolatának felelőse. Jelenleg a társadalmi és civil kapcsolatok fejlesztéséért a szociális és munkaügyi miniszter a felelős.

²⁷ 1996 és 2006 között a központi költségvetési normatívából részesülő nonprofitok aránya mindössze 1–4, míg az önkormányzati normatívát kapott szervezeteké 0,5–2 százalék volt.

²⁸ Az elektronikus információszabadságról szóló 2005. évi XC. törvény értelmében például az önkormányzatoknak és a minisztériumoknak legalább 15 napos véleményezési határidőt kell(ene) biztosítaniuk az általuk előterjesztett tervezetek társadalmi véleményezésére. 2007-ben és 2008-ban ezt a követelményt mindössze egy minisztérium tartotta be. Több minisztériumnál is jellemző gyakorlatnak számított, hogy a jogszabálytervezeteket „gyorsított eljárás” keretében nyújtották be, ezzel is csökkentve a véleményezésre szánt lehetséges időt. Sajnos általános eljárásnak tekinthető az is, hogy a tervezetek előkészítői – a törvényi szabályozást figyelmen kívül hagyva – a beérkezett észrevételekről, illetve az elutasított észrevételek esetében az elutasítás indokairól semmilyen összefoglalót nem készítenek, s ha készítenek is ilyeneket, azt nem hozzák nyilvánosságra.

Magyarországon a szektor létrejöttének első időszakában inkább a politikai és a gazdasági intézményrendszer átalakulásának, az alapítványokra vonatkozó kedvező adószabályozásnak, s mindezek következményeként a társadalmi önszerveződések, alapítványok iránti igények növekedésének volt meghatározó szerepe. A fejlődés későbbi szakaszában viszont a szigorúbb gazdasági környezet, az új nonprofit formák elterjedése, és az aktívabb kormányzati beavatkozás határozta meg a ma is jellemző működési és gazdálkodási környezetet. A multinacionális vállalatok közvetítésével ugyanakkor új típusú társadalmi felelősségvállalási modellek²⁹ is meghonosodtak Magyarországon, és a hazai nonprofit szervezetek egy része ma már professzionális színvonalon és korszerű (például adománygyűjtési) technikákat alkalmazva végzi tevékenységét.

Végül, de nem utolsó sorban – a hazai statisztikai gyakorlat megújítását szem előtt tartva – érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy szakmailag indokolt lenne a jelenlegi statisztikai vizsgálati és publikálási módszerek felülvizsgálata. A nonprofit szervezetek nemzetgazdasági teljesítményének mérése érdekében az adatfelvételek input jellegét megváltoztatva jóval több ún. kimeneti jellegű információra (például ellátást/szolgáltatást kapottak száma és összetétele) lenne szükség. A mostani adatok ugyanis csak korlátozott értelemben használhatók a nonprofit szektor tényleges teljesítményének mérésére. Az aktuális adatgyűjtési szerkezet miatt például a nonprofitok teljesítményét nem vagy csak alig lehet más azonos tevékenységet végző, de eltérő szervezeti (például ún. forprofit vagy állami, önkormányzati) formájú szervezetével összehasonlítani. A szektor heterogenitása és az erőforrások rendkívül egyenlőtlen eloszlása viszont az adatok eltérő és részletesebb bontású feldolgozását tenné fontossá.³⁰ A pusztán leíró statisztikai szemléleten túllépve a jövőben *jóval nagyobb hangsúlyt kellene kapjon az egyes (nonprofit) szervezeti típusok sajátosságainak, a közszolgáltatási tevékenységet végzők, valamint a környezeti (például jogi, közgazdasági) tényezők szektorra gyakorolt hatásának vizsgálata, s az („állapot jellegű”) keresztmetszeti adatfelvételek mellett egyre indokoltabb lenne az olcsóbb költségvetésű kismintás, de panel („folyamat jellegű”) vizsgálatok végrehajtása.*

²⁹ A vállalati társadalmi felelősségvállalás (az ún. „CSR” – Corporate Social Responsibility) lényege, hogy a gazdálkodó szervezetek felelősséggel tartoznak azért a természeti és társadalmi környezetért melyben működnek. A vállalkozások ezért üzleti tevékenységük során és az érdekeltekkel együttműködve önkéntesen figyelembe veszik a szociális és környezeti szempontokat. A nonprofit szervezetek vonatkozásában ez azt jelenti, hogy a multinacionális cégek tudatosan támogatnak a tevékenységükkel kapcsolatban álló (például az olajipari vállalatok környezetvédelmi) programokat és nonprofit szervezeteket.

³⁰ A KSH évente megjelenő publikációiban például továbbra is az ún. „társas nonprofit szervezetek” elnevezéssel gyakran összevontan, aggregált formában adják közre és elemzik a jelentősen eltérő szervezeti és működési jellemzőkkel bíró egyesületek, egyesülések, köztestületek, munkavállalói érdekképviselések, munkáltatói érdekképviselések, közhasznú társaságok, nonprofit gazdasági társaságok és nonprofit intézmények adatait.

Irodalom

- ANHEIER, H. K. – GLASIUS, M. – KALDOR, M. (szerk.) [2004]: *Globális Civil Társadalom I.* Typotex Kiadó. Budapest.
- BARTAL A. M. [2005]: *Nonprofit elméletek, modellek és trendek.* Századvég Kiadó. Budapest.
- BOCZ J. – KMETTY Z. [2008]: Egészségügyi nonprofit szervezetek. *Civil Szemle.* 5. évf. 1–2. sz. 39–60. old.
- BOCZ J. [2004]: Döntéshozók – törvényhozók, 1990–2002. *Statisztikai Szemle.* 82. évf. 12. sz. 1107–1121. old.
- BOCZ J. [2009a]: *A nonprofit szektor strukturális átalakulása. A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig.* Doktori disszertáció. Budapesti Corvinus Egyetem.
- BOCZ J. [2009b]: „Jéghegyek”. Tévhitek, avagy a magyar nonprofit szektor mélyrétegei. *Civil Szemle.* 6. évf. 4. sz. 24–50. old.
- ETZIONI, A. – HALEVY, E. [1983]: *Bureaucracy and Democracy: A Political Dilemma.* Routledge and Kegan Paul. London.
- EVERS, A. – OLK, T. [1996]: Wohlfartsppluralismus – Analytische und normativ-politische Dimensionen eines Leitbegriffs. In: Evers, A. – Olk, T.: *Wohlfartsppluralismus: Vom Wohlfartstaat zur Wohlfartsgesellschaft.* Westdeutscher. Opladen.
- EVERS, A. [1995]: Part of the Welfare Mix: The Third Sector as a Intermediate Area. *Voluntas.* 6. évf. 2. sz. 159–182. old.
- GRABHER, G. – STARK, D. [1996]: A szervezett sokféleség – evolúcióelmélet, hálózatelemzés és a poszt szocialista átalakulás. *Közgazdasági Szemle.* 43. évf. 9. sz. 749–769. old.
- HALÁSZ G. – LANNERT J. (szerk.) [2000]: *Jelentés a magyar közoktatásról 2000.* Országos Közoktatási Intézet. Budapest.
- HANSMANN, H. B. [1987]: Economics Theories of Nonprofit Organization. In: Powell, W. W. (szerk.): *The Nonprofit Sector: A Research Handbook.* Yale University Press. New Haven.
- JAMES, E. [1987]: The Nonprofit Sector in Comparative Perspective. In: Powell, W. W. (szerk.): *The Nonprofit Sector: A Research Handbook.* Yale University Press. New Haven.
- KÁKAI L. [2009]: *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon.* Publikon Kiadó. Pécs.
- KRASHINSKY, M. [1997]: Stakeholder Theories of the Non-profit Sector. *Voluntas.* 8. évf. 2. sz. 149–161. old.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2000]: *Magyar Statisztikai Évkönyv 1999.* Budapest.
- MIRÓ KISS I. [2002]: *Globális? Civil? Társadalom? – Avagy minek nevezzetek?* <http://informaciostarsadalom.wordpress.com/globalis-civil-tarsadalom-avagy-minek-nevezzetek/> (Elérés dátuma: 2010. február 5.)
- OKM (OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM) [2003a]: *Oktatás-Statistikai Évkönyv 2001/2002.* <http://www.okm.gov.hu/miniszterium/statisztika/oktatasi-statisztikak> (Elérés dátuma: 2010. február 5.)
- OKM (OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM) [2003b]: *Oktatás-Statistikai Évkönyv 2002/2003.* <http://www.okm.gov.hu/miniszterium/statisztika/oktatasi-statisztikak> (Elérés dátuma: 2010. február 5.)
- OKM (OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM) [2004]: *Oktatás-Statistikai Évkönyv 2003/2004.* <http://www.okm.gov.hu/miniszterium/statisztika/oktatasi-statisztikak> (Elérés dátuma: 2010. február 5.)

- OKM (OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM) [2005]: *Oktatás-Statistikai Évkönyv 2004/2005*. <http://www.okm.gov.hu/miniszterium/statisztika/oktatasi-statisztikak> (Elérés dátuma: 2010. február 5.)
- OKM (OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM) [2006]: *Oktatás-Statistikai Évkönyv 2005/2006*. <http://www.okm.gov.hu/miniszterium/statisztika/oktatasi-statisztikak> (Elérés dátuma: 2010. február 5.)
- OKM (OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM) [2007]: *Oktatás-Statistikai Évkönyv 2006/2007*. <http://www.okm.gov.hu/miniszterium/statisztika/oktatasi-statisztikak> (Elérés dátuma: 2010. február 5.)
- SALAMON, L. M. – ANHEIER, H. K. [1998]: Social Origins of Civil Society: Explaining the Non-profit Sector Cross-Nationally. *Voluntas*. 9. évf. 3. sz. 213–247. old.
- SALAMON, L. M. – ANHEIER, H. K. [1998]: *The Emerging Sector Revisited. A Summary*. The Johns Hopkins University. Baltimore.
- SMELSER, N. J. [1963]: *Theory of Collective Behaviour*. Free Press. New York.
- SZABÓ M. [2004]: *Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom*. Századvég Kiadó. Budapest.
- TARROW, S. [1995]: The Europeanisation of Conflict: Reflections from a Social Movements Perspective. *West European Politics*. 18. évf. 2. sz. 223–251. old.
- TILLY, C. [1978]: *From Mobilization to Revolution*. Addison–Wesley. Reading.
- TOMASZ G. [2008]: *Oktatási intézmények a magánszférában*. <http://www.tani-tani.info/091tomasz> (Elérés dátuma: 2010. február 5.)
- TOURAINÉ, A. [1981]: *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. Cambridge University Press. Cambridge.
- VÁRHEGYI GY. [1996]: *Független iskolák Magyarországon – Remények és valóság*. Alapítványi és Magániskolák Egyesülete. Budapest.
- WEISBROD, B. A. [1977]: *The Voluntary Nonprofit Sector: An Economic Analysis*. Lexington Books. Lexington.
- WEISBROD, B. A. [1988]: *The Nonprofit Economy*. Harvard University Press. Cambridge.
- <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=Jelentes97-0304#top> (Elérés dátuma: 2010. február 5.)

Summary

The article attempts to examine what kind of factors have influenced the operation of the non-profit organizations in Hungary. In the author's opinion the formation and development of the Hungarian nonprofit sector are significantly different from the developed countries. The reasons for this are: different political and economic background factors (e.g. in the period of 1948 and 1988 the restriction of civil voluntary organizations, political influences on the representative organizations of employers and workers, the state monopolies of education, health and social services, then from 1989 the change in the political system) and transformational processes (e.g. the change in the structure of economy and ownership, the underfunded state and municipal institutional systems). According to the writer, the development of the Hungarian sector was considerably influenced by governmental policy deciding its economic possibilities and the composition of the organizations.

A fogyasztási és jövedelmi viszonyok regionális különbségeinek alakulása 1994 és 2007 között*

Rózsa Gergely

PhD-hallgató, az ECOSTAT
GTI osztályvezetője

E-mail: aszor1@gmail.com

A szerző tanulmányában rávilágít arra, hogy a magyar gazdaság lokálisan eltérő szerkezete, az ebből fakadó heterogén növekedési pálya meghatározza az ország különböző részein élők jövedelmi viszonyait, fogyasztási lehetőségeit. A növekedés nemcsak a foglalkoztatottság és a bérek alakulásán keresztül hat az életszíntervonalra, hanem a gazdaság múltbeli tendenciái bizonyos öröklött előnyöket és hátrányokat is okoznak. Mindezek mellett a regionálisan eltérő demográfiai folyamatok, a társadalom elöregedése, a szürkegazdaság eltérő formájú és mértékű jelenléte, az ország egészére jellemző modernizáció, valamint egyes kormányzati politikák is befolyásolják a fogyasztás szerkezetét. Ezen folyamatok eredőjeként a vizsgált időszak nagy részében az ország gazdasági és társadalmi széttagolódásának lehettünk tanúi. Ez a területi polarizáció csak az 1996 előtti és a 2006 utáni megszorító intézkedések idején csökkent, akkor viszont az egyes jövedelmi rétegek közötti egyenlőtlenségek növekedtek. A széttagolódás megállítása, csökkentése a korábbinál tudatosabb területi fejlesztési koncepciót igényel a jövőben.

TÁRGYSZÓ:

Regionális elemzés.

Fogyasztás.

Jövedelem.

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani *Belyó Pálnak, Gáspár Tamásnak, Ligeti Istvánnak, Szabó Lászlónak, Szegő Szilviának, Zádor Mártának* és a nemrégiben elhunyt *Ékes Ildikónak*, valamint a KSH Életszíntervonal- és munkaügy-statisztikai főosztálya munkatársainak, akik értékes segítséggel, tanácsokkal láttak el a tanulmány készítése során. Hálával tartozom *Ligeti Csáknak* is lelkiismeretes lektori munkájáért, a cikk színvonalát emelő észrevételeiért. A tanulmány tartalmáért kizárólag a szerző felelős, és a leírtak nem feltétlenül tükrözik az ECOSTAT GTI hivatalos álláspontját.

Az 1996 és 2006 közötti időszak látszólag a magyar gazdaság sikertörténete volt. Évről évre 4-5 százalékos ütemben bővült a GDP, inflációt meghaladó mértékben emelkedtek a jövedelmek, a háztartások által fogyasztott termékek és igénybevett szolgáltatások mennyisége folyamatosan gyarapodott. A kilencvenes évek elején még rohamosan nőttek a társadalmi rétegek életszínvonalbeli különbségei, de a társadalom jövedelmi kettészakadása az évtized végére lelassult.

Tanulmányomban arra szeretnék rámutatni, hogy mindez a nyugodt, kiegyensúlyozott növekedés csak akkor látható, amikor az átlagos értékeket vizsgáljuk, és az országot egyben, mint homogén tömböt nézzük. Ha eltérünk ettől a megszokott szemléletmódtól és az egyes régiók fejlődését külön-külön tekintjük, úgy már nagyon eltérő tendenciákat tapasztalhatunk. Míg az ország északnyugati harmadában dinamikusan nőtt a gazdaság teljesítménye és az életszínvonal, addig a többi régióban jóval lassabb bővülést, sok esetben csak stagnálást fedezhetünk fel.

1996-ban Magyarország épp egy stabilizációs program közepénél járt, emiatt nélkülözhetetlen a néhány évvel korábbi állapotokra való visszatekintés is. Az 1995-ben hozott megszorítások eredményeként a fogyasztás visszaesett, a következő két évben az életszínvonal csökkenése folytatódott, viszont a területi különbségek ekkor nőttek a leglassabban. Az 1997 után kialakult növekedési pálya egy idő után fenntarthatatlanná vált, így 2006-ban ismételtelen egy stabilizációs folyamat indult el, aminek 2007-re vonatkozó kihatása ismert. A bő egy évtizeddel korábbi tendenciák megismerése fontos tanulsággal szolgálhat a jelenlegi döntések meghozatalában, emiatt is fontos és aktuális ennek az időszaknak a vizsgálata.

1. Néhány módszertani megjegyzés

Az elemzés során a Háztartási Költségvetési Felvétel (HKF) adataiból indultam ki. Az éves rendszerességgel végzett adatgyűjtés kiváló lehetőséget teremt a fogyasztási és jövedelmi viszonyok alakulásának vizsgálatára, ugyanakkor a módszernek megvannak a maga korlátai is. Mivel az adatfelvétel mintavételen alapul, így szükségszerűen tartalmaz statisztikai hibát. A HKF-mintát a háztartások körülbelül negyed százaléka alkotja, ám okunk van azt feltételezni, hogy a legalacsonyabb és a legmagasabb jövedelmű családok valamelyest alulreprezentáltak a mintában, ami

például csökkenti az egyenlőtlenségi vizsgálatok pontosságát.¹ Ennél jóval nagyobb problémát okoz az, hogy a kutatásban való részvétel önkéntes, a jövedelmek és kiadások felmérése önbevalláson alapul, és az egyének hajlamosak eltitkolni mind jövedelmeik, mind kiadásaik egy részét (*Ékes* [1995]). Bár a KSH szakértői folyamatosan javítják a HKF-adatok előállításának módszertanát (*KSH* [2000]) nyilvánvaló, hogy az említett probléma nem küszöbölhető ki teljesen. A mintavételi problémák, valamint az eltitkolt bevételek és kiadások miatti információvesztés nagyságára csak következtetni tudunk, méghozzá oly módon, hogy az adatokat más forrásból származókkal ütköztetjük. Jelen esetben a nemzeti számlák rendszerén (ESA) alapuló adatok segítségével juthatunk többletinformációkhoz. A tanulmány további részeiben – amikor úgy vélem, hogy ez releváns információt hordoz – kiegészítem majd a HKF alapján levont következtetéseket az ESA szerinti tendenciákkal. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a két megközelítés alapvetően más szemlélettel készül. A HKF-ben a fogyasztás és a jövedelmek egy főre jutó átlagos értékei szerepelnek, míg az ESA-adatok aggregáltak, abban a háztartások a nemzetgazdaság egy szektorát jelentik. Az elemzés során, amikor ESA-adatokat vetek össze a HKF adataival, akkor minden esetben az egy főre vetített értékeket alkalmazom.² Mint a későbbiekben látható lesz, igen nagy eltérések lehetnek a kétféle megközelítésben használt adatok között. Ennek több oka is van: egyrészt a nemzeti számlák nem pontosan ugyan arra a körre vonatkoznak, mint a HKF.³ Másrészt, az ESA egy zárt számlarendszeren (illetve részben becslésen) alapuló struktúra, ezáltal pedig szükségszerűen pontosabb, mint a HKF önbevalláson és mintavételen alapuló adatfelvétele. Véleményem szerint az eltérések e két alapvető indoka közül az utóbbi a lényegesebb. A HKF alkalmazásának létjogosultságát az adja, hogy a különböző ismérvek szerint képzett csoportok jellegzetes jövedelmi/fogyasztási viszonyairól az ESA-adatok semmit sem árulnak el.

Az ESA-adatok forrása minden esetben a KSH: „Magyarország nemzeti számlái 1995–2007” című kiadványa (*KSH* [2009c]). Tehát az adatok egységes módszertan szerint készültek, és egy időpontban kerültek felülvizsgálatra.

Megoldandó problémát okozott az árak és a változó nomenklatúrák kérdése. A HKF 2000 óta az Európai Unióban használatos COICOP-besorolás (Classification of Individual Consumption by Purpose – Egyéni Fogyasztás Rendeltetés Szerinti Osztályozása) szerint készül, míg korábban – évtizedeken keresztül – a hazai nomenklatú-

¹ Az egy főre jutó jövedelmek Gini-együtthatójának értéke a HKF adatain alapuló számításaim szerint 1995-ben 0,238 volt. Ezzel szemben, a HKF-nél pontosabb ötvenkénti jövedelemfelvétel alapján a Gini értéke 1995-ben 0,296 volt (*Keszthelyiné dr. Rédei* [2006]).

² Az egy főre jutó fogyasztási kiadást (HKF) a háztartási szektor végső fogyasztás adatának egy főre vetített értékével vetem össze.

³ A fogyasztási kiadások esetében az ESA-adatok „hazai” szemléletben készülnek, ezáltal tartalmazzák a nemrezidensek magyarországi kiadásait is, míg a HKF csak a rezidensek hazai fogyasztását méri (*KSH* [2009a]).

rát (főbb kiadási csoportok) alkalmazták. Az összehasonlítható adatokból képzett idősor kialakítása nem okozott különösebb problémát, mivel a KSH jelenleg is publikálja a régi nomenklatúra szerinti adatokat, igaz egyre kevésbé részletesen. Inkább az jelentett kisebb nehézséget, hogy a termék- és szolgáltatáscsoportok árindexei is a COICOP-besorolás alapján készülnek. Ezt a problémát végül sikerült teljes mértékben kiiktatnom, a „kiadások részletes csoportjai” szerinti árindexek átrendezésével és újracsoportosításával. Ezáltal azonos besorolásnak megfelelő kiadás- és árindexcsoportokat kaptam, ami már lehetővé tette egy konzisztens adatbázis kiépítését. Hozzá kell tennem, hogy az országosan használt árindexek regionális elemzéseknél csak korlátozottan alkalmazhatók. Vizsgálódásom alapján a tendenciákból az látszik, hogy igen nagy különbségek tapasztalhatók az egyes régiók fogyasztási kiadásai között, miközben a fogyasztás szerkezete hasonló. Feltételezhető, hogy a különbségek valamivel kisebbek lehetnek, mint ami az adatokból következne, mivel az egyes termékek és szolgáltatások ára más és más lehet az ország különböző pontjain (*Zsibók-Reiff* [2008]). Sajnos azonban regionális árindex létrehozása nem állt módomban.

A területi GDP-nél szintén a nemzeti számlák legfrissebb, egységes módszertan alapján kidolgozott adataiból indultam ki (*KSH* [2009c]). A bruttó hozzáadott érték vizsgálatakor az idézett kiadványban szereplő implicit árindexek felhasználásával számoltam volumennövekedést. Bár ebben az esetben is szerencsésebb lett volna a folyóáras adatokat területi árindexekkel deflálni, ám ezek – a fogyasztói árakhoz hasonlóan – nem álltak rendelkezésemre. Azzal a feltételezéssel élve, hogy az árak közel azonos tendenciákat követve alakulnak az egyes régiókban, úgy gondolom, hogy a gazdasági növekedés forrásainak markáns területi jellegzetességeit az országos árindex használata sem fedti el.

A szakstatisztika következetesen a „háztartás” kifejezést használja a „család” helyett, mivel alapvetően jövedelmi/fogyasztási, tehát gazdasági egységként tekint az együtt élő emberekre, így nem számítanak a rokon és egyéb kötődések. Ebben a tanulmányban – kizárólag a könnyedebb nyelvezet kedvéért – szinonim fogalmakként (mint fogyasztási egység) tekintek a családra és a háztartásra. A család/háztartás fogyasztása minden esetben az egy főre jutó kiadást fogja jelenteni. Tény, hogy egyes tételek esetében (mint például a háztartási energia, lakásfenntartás) a család egészének fogyasztása is releváns információt hordozhat, azonban az egyéni és a háztartási fogyasztás közötti váltások túlbonyolítanának egy ilyen terjedelmű elemzést.

2. Általános tendenciák a magyar gazdaságban, 1994–2007

1994-ben az ország egy stabilizációs program előtt állt. A következő években lassult a gazdasági növekedés, jelentős mértékben csökkent a lakosság reáljövedelme

és a fogyasztási kiadások volumene is. A konszolidáció 1996–1997-től indult meg: a GDP 4-5 százalékos közötti ütemben bővült évente, az ezredforduló körüli években pedig a reálfogyasztás és a reáljövedelmek is elérték a kiigazítás előtti szintet. 2000 és 2003 között gyors fogyasztás- és jövedelembővülést tapasztalhattunk, aminek üteme 2004–2005-re megtört. Közben fokozatosan megbillent az ország egyensúlyi helyzete, és végül 2006–2007-ben újabb stabilizációs lépések indultak. Ezáltal a kilencvenes évek közepéhez hasonló helyzet állt elő: a GDP növekedési üteme visszaesett, a jövedelmek és a fogyasztás volumene csökkent.

1. táblázat

*A GDP, a fogyasztási kiadások és a lakossági jövedelmek egy főre jutó értékeinek alakulása néhány kiemelt időszakban 1994 és 2007 között
(Az intervallum első éve=100,0 százalék)*

Időszak (év)	GDP	A háztartások egy főre jutó			
		fogyasztási kiadásai (HKF)	végző fogyasztási kiadásai (ESA)	nettó jövedelmei (HKF)	összes rendelkezésre álló nettó jövedelme (ESA)
1994–1996	102,8	88,7	90,6	82,2	92,2
1996–2006	157,2	139,1	166,6	164,7	138,0
2006–2007	101,1	97,1	100,4	96,4	96,5
1994–2006	161,6	123,4	150,9	135,3	127,2
1994–2007	163,4	119,8	151,5	130,4	122,7

Forrás: KSH.

3. A régiók általános helyzete – növekvő különbségek

A régiók helyzete már 1994-ben is nagyon különbözött egymásétól. A GDP, a jövedelmek és a fogyasztási kiadások az ország legfejlettebb területének tekinthető Közép-Magyarországon (ezen belül is elsősorban Budapesten) jóval meghaladták az országos szintet. A többi régiót tekintve a jövedelmi és fogyasztási színvonal valamivel az országos átlag alatt volt (maximum 5-6 százalékkal), ettől egyedül az Észak-Alföld régió maradt le valamelyest. A gazdaság teljesítményét vizsgálva egyértelműen Nyugat-Dunántúl volt a vidék legfejlettebb területe, Közép-Dunántúl és a két déli régió (Dél-Dunántúl és Dél-Alföld) gazdasága hasonló szinten (az országos

átlag 85 százaléka körül) termelt. E téren az északi és a keleti megyék erőteljesen elmaradtak az említett régióktól.

Az 1994 és 2006 között eltelt 12 évben – változatlan áron számolva – 61,6 százalékkal nőtt a magyar gazdaság egy főre jutó GDP-je. Ugyanezen időszak alatt körülbelül 27 százalékkal emelkedtek a háztartások egy főre jutó jövedelmei,⁴ miközben a fogyasztási kiadások mintegy 51 százalékkal⁵ bővültek. Az országos átlagértékek azonban minden egyes mutató esetében jelentős regionális különbségeket takarnak.

A vizsgált évtizedben eltérő folyamatok zajlottak az ország különböző részein, így – bár 2006-ra szinte semmit sem változott a régiók sorrendje – a területi különbségek jelentős mértékben nőttek. A fogyasztás, a jövedelem és a GDP is a központi régióban emelkedett a legnagyobb mértékben, ennek köszönhetően a főváros és Pest megye tovább növelte előnyét az ország többi részéhez képest. A két fejlett dunántúli régióban az életszínvonal 2006-ban is az országos átlag körül alakult, a gazdasági növekedés üteme viszont – bár a központi régiót leszámítva itt volt a leggyorsabb – kissé elmaradt az országostól. A két déli régió helyzete romlott: mivel a gazdasági növekedés itt volt a leggyengébb, az egy főre jutó GDP ebben a két országrészben ma már alig haladja meg az északkeleti területek szintjét, holott egy bő évtizeddel ezelőtt még jelentősnek mondható előnyük volt ezen a téren. A fogyasztás Dél-Dunántúlon nőtt a leglassabban, és itt a többi életszínvonalat jelző mutató növekedése is alacsony volt. Észak-Magyarország és Észak-Alföld helyzete felemásan alakult: gazdasági értelemben továbbra is ez a két legfejletlenebb régió, ugyanakkor az egy főre jutó GDP-ben mért lemaradásuk körülbelül az ezredforduló óta stagnál, ami pozitívumként értelmezhető a két déli régió folyamatos leszakadásához képest. A fogyasztás szintje és a jövedelmi helyzet továbbra is az északkeleti területeken a legrosszabb, a gazdasági növekedés üteme csak ahhoz volt elégséges, hogy lelassítsa az itt élők életszínvonalbeli leszakadását.

Összességében tehát a gazdaság és az életszínvonal alakulása szempontjából négy eltérő növekedési pályáról beszélhetünk: a dinamikusan növekvő központi régióról, az országos átlag körüli helyzetű és pozícióját megtartó északnyugati területekről, az átlag alatti helyzetű és fokozatosan leszakadó déli országrészről, valamint a leszakadt, de stagnáló északkeleti területekről.

Az adatok alapján az egyenletes növekedés és gyarapodás korszakának végén a korábbinál jóval nagyobb területi különbségeket találunk. Ebben a helyzetben kezdődött meg a 2006–2007-es stabilizáció, ami valamelyest méréskelte a területi kü-

⁴ Az ESA szerinti növekedés. A HKF alapján becsült jövedelmek 35,3 százalékkal növekedtek.

⁵ A jövedelmekhez hasonlóan a fogyasztási kiadások alakulásában is markáns különbségek figyelhetők meg az ESA-adatok és a HKF idősorai között. A HKF alapján a háztartások fogyasztási kiadásai 23,4 százalékkal nőttek 1994 és 2006 között.

lönbségeket. Ez a kiegyenlítő hatás azzal megmagyarázható, hogy a stabilizáció alapvetően a nettó bérjövedelmeket csökkentette a járulékemelésen keresztül, ezáltal nagyobb terhet jelentett a jobb helyzetben lévő régiókban, ahol magasabb a bérjövedelmek aránya, míg az ország fejletlenebb területein kevésbé érvényesült ez a hatás. Ennek következtében a fogyasztás is kevésbé esett vissza a szegényebb régiókban.

4. Eltérő életszínvonal – átalakuló fogyasztói szokások

A fogyasztással mért életszínvonal – bár eltérő mértékben – az összes országrészben nőtt 2007-ig. A területi különbségek fokozódtak a vizsgált évtizedben, ugyanakkor azzal a kettősséggel állunk szemben, hogy általánosságban a társadalmon belül nem nőttek jelentősen az életszínvonalbeli egyenlőtlenségek. A jövedelmi tizedek átlagos fogyasztási kiadásai alapján számított Gini-együtthatók⁶ azt mutatják, hogy az egyes decilisek fogyasztási kiadásai közötti egyenlőtlenségek 1994-ről 1996-ra, majd 1998-ra nőttek ugyan,⁷ azonban a társadalomnak ez a fajta kettészakadása nagyjából az ezredforduló környékén megállt, így az azóta bekövetkezett életszínvonal-emelkedés hasonlóan érintette a társadalom minden rétegét.

Ezzel szemben az életszínvonal területi különbségei pont az ezredforduló után nőttek meg. Amit azzal magyarázhatunk, hogy az eredetileg is szegényebb – és emiatt alacsonyabb fogyasztási szintű – régiókban jóval lassabban emelkedtek a jövedelmek, mint a gazdagabb területeken. Ezáltal az itt élő családok egyre nagyobb része válik országos viszonylatban alacsony jövedelművé még akkor is, ha a régió belüli társadalmi pozíciója egyébként érdemben nem változik. Tehát az Észak-Magyarország és az Észak-Alföld régió háztartásai a növekvő fogyasztási színvonal mellett is relatíve szegényednek az ország többi részén élőkhez képest.

A fogyasztás mennyiségi bővülésével párhuzamosan struktúrája is jelentős változásokon ment keresztül a vizsgált közel másfél évtizedben. Az ország összes régiójában végbement egy modernizációs folyamat, így a kiadások szerkezete hasonlóan változott, de területi eltérések ezen a téren is megfigyelhetők. Ebben a részben azt mutatom be, hogyan változott az egyes termék- és szolgáltatáscsoportok fogyasztásának volumene régióként, és milyen okok állhatnak a területi különbségek mögött.

⁶ A Gini-értékek: 1994-ben 0,1734; 1996-ban 0,1894; 1998-ban 0,2121; 2003-ban 0,2216; 2006-ban 0,2059; 2007-ben 0,2073. (KSH-adatok alapján, saját számítás. A Gini számításának módszerét lásd *Élető-Havasi* [2009] tanulmányában.)

⁷ Azaz a szegényebb háztartások relatíve kevesebbet, a gazdagabbak pedig egyre többet fogyaszthattak.

Általános tendencia, hogy az egy főre jutó kiadásokon belül csökkent az *élelmiszerekre* költött pénzek aránya. A volument vizsgálva azt látjuk, hogy 1994 és 1996 között jelentős mértékben (körülbelül 12 százalékkal) visszaesett a fogyasztás. Ezután (a jövedelmi helyzet javulásával párhuzamosan) lassú emelkedés kezdődött, ami 2002-ig tartott, utána a fogyasztás újra csökkenni kezdett és ez a trend 2007-ben is folytatódott. 2006-ban mennyiségben ugyanannyit fogyasztott a lakosság, mint egy évtizeddel korábban. Az étel- és ital-fogyasztás csökkenését a természetes felmérések is megerősítik: 2002-ben több termékcsoporthoz tartozó fogyasztása lényegesen meghaladta a kilencvenes évek közepének szintjét,⁸ ugyanakkor öt évvel később már szinte minden étel- és ital-fajta esetében kevesebbet fogyasztottak a háztartásokban élők. Az étel- és ital-fogyasztás szerkezete is átalakult, amit az árak eltérő alakulása, a divat, a fogyasztói szokások fokozatos változása okozhatott. Ezen túl pedig egy bizonyos életszínvonal fölött egyébként sem nő az elfogyasztott táplálék mennyisége, egyszerűen azért, mert a fogyasztásnak fizikai korlátai vannak (*Lehota* [2004]).

Az adatok szerint a dél-alföldi lakosság számát a legnagyobb étel- és ital-fogyasztónak, ugyanakkor ennek közel ötödét saját termelésből fedezik. Ez az igen magas arány arra utal, hogy abban a régióban a legelterjedtebb az étel- és ital-fogyasztás nem regisztrált kereskedelme, ami a kimutatásokban összemosódik a saját termelésből származó felhasználással.⁹ Észak-Magyarország lakossága fogyasztja a legkevesebb értékű étel- és italt, mert itt magas az alacsony jövedelmű családok arányára. Az északi régió az egyetlen olyan országrész, ahol már 2006-ra is számottevően csökkent az étel- és ital-fogyasztásra költött összeg reálértéke. A természetes felmérések szerint az ott élők ténylegesen kevesebbet táplálkoztak 2006–2007-ben, mint a kilencvenes évek közepén.

Mint látható, több lokális és országos folyamat is befolyásolja az étel- és ital-fogyasztást. Az is feltételezhető, hogy az étel- és ital-fogyasztás körében jelentős árkülönbségek lehetnek az egyes országrészek között, így pusztán a kiadások nagyságában mutatkozó eltérések nem tárják föl az étel- és ital-fogyasztás tényleges különbségeit. Sok esetben inkább arról lehet szó, hogy a fejletlenebb régiókban, elszegényedő családokban élők egyre olcsóbb termékeket vásárolnak, aminek következtében az ott fogyasztott étel- és ital-árak lassabban nőhetnek, mint az ország egészében (*Zsibók–Reiff* [2008]). Területi árindex híján azonban ezt a minőségi romlást csak sejteni lehet. Pont fordított lehet a helyzet Budapesten, ahol jelentős mértékben nőtt az étel- és ital-fogyasztásra fordított kiadások reálértéke. Ennek hátterében az állhat, hogy az itt élő családok a magasabb életszínvonaluk miatt egyre drágább, jobb minőségű étel- és ital-fogyasztást vásárolnak, illetve gyakrabban járnak étterembe.

1994-ben – ahogy azóta is minden évben – a *lakásfenntartás* számított a második legnagyobb kiadási tételnek. A csoport aránya nőtt a kiadási struktúrában belül, mivel

⁸ Például az egy főre jutó húsfogyasztás több kilogrammal nőtt.

⁹ Ennek pontos számszerűsítése azonban lehetetlen (*Ékes* [1995]).

ezeknek a termékeknek és szolgáltatásoknak az ára a fogyasztói árindexnél gyorsabban emelkedett, miközben az összes háztartás energiafelhasználása és az általuk igénybe vett szolgáltatások mennyisége is növekedett (mintegy 22 százalékkal). Ez a növekedés az összes régióban megfigyelhető, és a háztartások modernizációjához köthető. 1994 óta több mint 1,2 millió háztartás kapcsolódott a csatornahálózatra. Ezeknél a családoknál korábban nem létező kiadás jelent meg a csatornadíj formájában. A csatornarendszer mellett a földgázhálózat is jelentős mértékben bővült, így nőtt a lakosság által fölhasznált földgáz mennyisége. A lakossági villamosenergia-felhasználás is emelkedett, ami szintén a hálózat bővülésének következménye. A háztartások villamosenergia-fogyasztása 2007-ben szinte ugyanannyi volt, mint 1994-ben, annak ellenére, hogy a felszereltség színvonala meghaladja a korábbi szintet. Ez arra utal, hogy a korábbi elavult, energiapazarló berendezések lecserélődtek, és ez az energiatakarékosság képes volt ellensúlyozni azt, hogy időközben széles körben elterjedt olyan energiafogyasztó gépek használata, mint a mikrohullámú sütő vagy a személyi számítógép.

Területi eltérések itt is akadnak. A fővárosban élők által kifizetett összegek nagyobb mértékben különböznek az országos szinttől, ami a társasházi lakások magas arányának tudható be, mivel ezek fűtése drágább, és itt a közös költség is megjelenik a kiadások között. A vidéki régiókban élők közel azonos összegeket fizetnek lakásfenntartásra. A kisebb különbségeket a lakásállomány helyi sajátosságai okozhatják, illetve a regionális közüzemi szolgáltatók eltérő árképzése.

2006-ban az élelmiszerek után már a *közlekedésre* és *hírközlésre* költötte a legtöbbet a lakosság¹⁰ (az összes kiadás több mint ötödét, míg 1994-ben alig 14 százalékát). Bár az általunk használt, régebbi típusú KSH-nómenklatúra összevonja a kétfajta kiadási csoportot, mi ezúttal külön tárgyaljuk a közlekedésre és hírközlésre fordított összegeket.

A közlekedéssel kapcsolatos fogyasztás reálértéken számítva is dinamikusabban bővült 1994 és 2007 között. Az 1995–1996-os stabilizáció során a lakosság nagymértékben (közel negyedével) csökkentette a közlekedésre fordított összegek értékét, ráadásul ez a takarékoság mindegyik régióra jellemző volt. A kiigazítást követően már jelentős mértékben nőtt a fogyasztás, aminek volumene 2006-ban 109 százalékkal meghaladta a tíz évvel korábbi szintet. Ez jórészt azzal függ össze, hogy nőtt a háztartások mobilitása. A 2005-ös mikrocenzus adatait fölhasználva azt látjuk, hogy a munkavállalók közel harmada, a diákoknak pedig negyede napi szinten ingázik, ami a kilencvenes évek közepén még kevésbé volt jellemző. Az ingázás a vidéki nagyvárosok környékén is megfigyelhető, és igen nagy méreteket ölt a központi régióban (*Faluvégi* [2008]). Az olcsóbb lakás és a nyugodtabb életkörülmények miatt sok csa-

¹⁰ 2007-re – elsősorban a jelentős energiaár-emelkedések miatt – a közlekedés és hírközlés helyett újra a lakásfenntartás vált a második legnagyobb kiadási tétellé.

lád költözött ki Budapestről a környező kisebb településekre úgy, hogy továbbra is a fővárosban dolgoznak, és gyermekeik is ott járnak iskolába, tehát ingázni kényszerülnek. Ezért többen vásárolnak távolsági bérletet, vagy fogyasztanak a korábnál nagyobb mennyiségű üzemanyagot. Észak-Magyarországon a legalacsonyabb a napi rendszerességgel kocsival közlekedők aránya, ami indokolja a kisebb kiadásokat. A két alföldi régióban az országos átlagnak megfelelő az autóval ingázók aránya, a közlekedési kiadások viszont alacsonynak számítanak. E mögött feltételezhetően a még mindig elterjedt benzinturizmus állhat, mivel az itt élők könnyen jutnak hozzá az olcsóbb szerb, román és ukrán üzemanyaghoz.

A hírközlési kiadások növekedése összefügg a háztartások felszereltségének javulásával. Az ezredforduló óta gyorsan nőtt a mobiltelefon használók száma és a világhálóra is egyre többen csatlakoznak. Ez utóbbihoz elengedhetetlen volt a számítógép-állomány növelése, ami nem kis részben a Sulinet-programnak volt köszönhető.¹¹ Megfigyelhető, hogy a budapesti lakosság költi a legtöbbet erre a kiadási csoportra, ami nem meglepő, hiszen az országon belül itt épült ki a legjobban a telekommunikációs hálózat, és a számítógéppel rendelkezők aránya is itt a legmagasabb. A vidéki régiókban élők fogyasztása elmarad az országos átlagtól, ugyanakkor az utóbbi években e téren megindult a felzárkózás.

Az étkezés, a lakhatás és a közlekedés-hírközlés teszi ki együttesen a családok fogyasztási kiadásainak közel héttizedét.

1994-ben – régiótól függően – a családok 100 elköltött forintból átlagosan 4-et fordítottak *élvezeti cikkekre*.¹² Ez az arány 2007-re 3-3,5 százalékra csökkent. Az árak alakulása miatt ez azt jelenti, hogy a háztartások 2007-ben összességében kevesebb élvezeti cikket vásároltak, mint 13 évvel korábban. Ezeket az adatokat azonban körültekintően és kritikusan szabad csak felhasználnunk. Ugyanis a HKF fogyasztásfelmérése a családok naplójában vezetett kiadásain alapszik, tehát feltételezhető, hogy a válaszadók eltitkolják az illegálisan vásárolt vagy előállított termékeket (például az „általuk importált” vagy az aluljáróban vett csempészett cigarettát és szeszesitalt, házilag előállított pálinkát). Mivel az erős dohányzás és az alkoholizálás társadalmilag kevésbé elfogadott, így azt is feltételezhetjük, hogy a háztartások még a legális vásárlásból származó fogyasztást sem vallják be teljes egészében. A továbbiakban különbontom a szeszesitalok és a cigaretta fogyasztásának alakulását, és – az eltitkolt fogyasztás hatását csökkentendő – összevetem az ESA

¹¹ A háztartások számítógép-állománya a program idején – 2003 és 2006 között – több mint a duplájára nőtt.

¹² A kiadási csoportok általunk használt nomenklatúrája az alkoholmentes italokat, a szeszes italokat és a dohányárakat sorolja az élvezeti cikkek közé. Az elemzés során azzal a módosítással éltem, hogy az alkoholmentes italokat átsoroltam az élelmiszerek közé, így az élvezeti cikkek kategória ebben a tanulmányban minden esetben alkoholt és dohánytermékeket takar.

szerinti trendekkel is. Meg kell jegyezni azonban, hogy még a nemzeti számlák összeállításakor felhasznált becslések is elmaradhatnak az alkohol és cigaretta tényleges fogyasztásától.

A HKF szerint a szeszesital-fogyasztás mindegyik régióban csökkent a kilencvenes évek közepén: 1994 és 1996 között mintegy 36 százalékkal esett vissza. Az 1996-os „mélypontot” követően 2002-ig lassan nőtt a fogyasztás, majd újra csökkenni kezdett. Összességében a családok – saját bevallásaik szerint – 2007-ben körülbelül ugyanannyi szeszes italt fogyasztottak, mint 11 évvel korábban. A HKF- és az ESA-adatok ütköztetéséből már egyáltalán nem tűnik ki ez az egészségesebb életvitel. Az ESA szerint is 1996-volt az alkoholfogyasztás „mélypontja”, ezt követően (2001-ig) gyorsan nőtt, 2001 és 2005 között stagnált, majd újra nőni kezdett, és végül 2007-ben 44 százalékkal több alkoholt fogyasztottak hazánkban, mint 1996-ban.

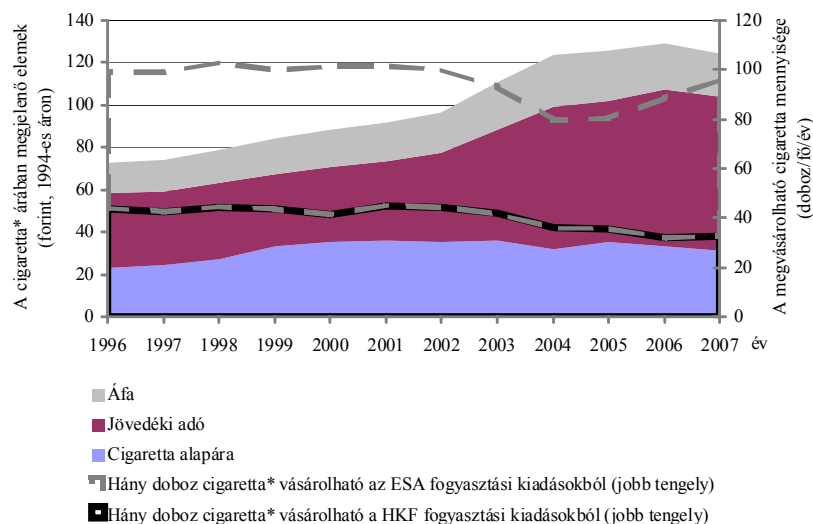
A szeszesitalnak kiterjedt feketepiac van Magyarországon, és az is megfigyelhető, hogy az adóemelések után az alföldi régiókban az átlagosnál jobban csökkent a fogyasztás. Ezek a területek határosak Romániával és Ukrajnával, ahonnan a legtöbb becsempészett jövedéki termék származik.¹³ Így az adóemelés részben a csempészet fellendülésével járhatott együtt, ami bizonyítja, hogy a keményebb adópolitika, csak a szigorúbb ellenőrzésekkel együtt lehetne alkalmas az alkoholfogyasztás csökkentésére.

A fogyasztás a dohányárak esetében is csökkent 1996-ig, azonban a visszaesés itt kevésbé volt markáns (országos átlagban 10 százalékot tett ki). 2003-ig stagnálásról beszélhetünk, ezután csökkenni kezdett a fogyasztás, így 2007-ben összességében 20 százalékkal kevesebb dohányipari terméket vásároltak a családok, mint 1994-ben. Az ESA-adatok is a fogyasztás stagnálását mutatják 1996 és 2002 között, majd utána lényegesen csökkent a háztartások által fölhasznált dohánytermékek mennyisége. Az 1. ábrán látható, hogy a jövedéki adó emelésének hatására mind a bevallott, mind a becsült cigarettafogyasztás visszaesett. Ez a csökkenés végbemehetett a valóságban is, de az is lehetséges, hogy a hirtelen drágulás miatt a korábbi szinthez képest olyan mértékben futott föl a cigaretta feketekereskedelme, hogy ahhoz a becslési módszerek sem tudtak azonnal idomulni.¹⁴ Jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy eldöntsük ezt a kérdést, ugyanakkor valószínűsíthető, hogy – a szeszesital-fogyasztáshoz hasonlóan – az adóemelés csak minimális hatással lehetett a tényleges fogyasztásra. A cigarettafogyasztást hosszabb távú vizsgálatok nem tapasztalhatók jelentős területi eltérések, és a jövedékiadó-emelés után is hasonlóan esett vissza a fogyasztás a régiókban.

¹³ Elsősorban a Dél-Alföld fertőzött csempészet szempontjából (*Kobolka–Kovácsics* [2004]).

¹⁴ Erre utal az is, hogy 2006-tól már nőtt a becsült fogyasztás, sőt, 2007-ben megközelítette az adóemelések előtti szintet.

1. ábra. A cigarettafogyasztás és az adóterhelés összefüggései



* A KSH által mért referencia márkából.

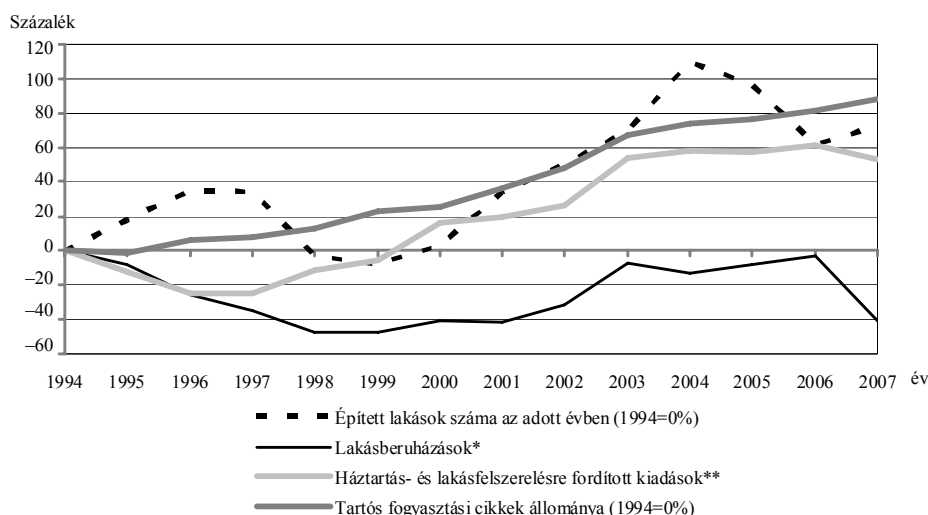
Forrás: A KSH és a Pénzügyminisztérium adatai alapján saját számítás.

Az 1995-ös stabilizáció során jelentős mértékben csökkent az egy főre jutó ruházatra fordított kiadások reálértéke, 1996-ban közel negyedével kevesebbet vásárolt a lakosság, mint 1994-ben. 1996 és 2006 között folyamatosan nőtt a vásárolt ruházati termékek és szolgáltatások mennyisége. 2006-ban a családok az általuk kifizetett pénz 4,9 százalékát fordították öltözködésre. A 2007-es megszorításokra hasonlóan reagált a lakosság, mint 1995-ben: csökkentette ruhafogyasztását. Ezen a téren is jelentős regionális eltéréseket tapasztalhatunk. A fővárosban élők közel 40 százalékkal, a közép-magyarországi lakosok pedig 21 százalékkal többet fordítanak ruházatra, mint az országos átlag. Ebben minden bizonnyal szerepe van a magasabb jövedelemnek és foglalkoztatásnak is, mivel az előbbi lehetővé, az utóbbi szükségessé teszi a csinosabb öltözködést, a több vásárlást. Ezzel szemben az Észak-Alföldön élők az átlagnál mintegy 16 százalékkal kevesebbet fordítanak ruházatra. Ennél alig kisebb az észak-magyarországon lakók lemaradása (12%). A jelentős különbségeket az eltérő jövedelmi helyzet mellett a településhálózat sajátosságai is indokolják, mivel az ország aprófalvas területein élők nehezebben jutnak el a nagyobb kínálatot biztosító nagyvárosi áruházakba. A településhálózatnak ez a hatása elsősorban Észak-Magyarországon figyelhető meg. Az Észak-Alföldön élők – bár keveset költenek ruházatra –, de ez az összeg a kedvezőtlen jövedelmi viszonyi-
khoz képest aránylag magas. Valószínűleg ez azzal függ össze, hogy ott a legmag-

sabb a gyermekek aránya a népességben belül, nekik pedig muszáj gyakrabban cserélni a ruhatárukat.

A háztartásra és lakásfelszerelésre fordított kiadások a fogyasztói struktúra egyik legstabilabb elemét jelentik. A lakhatási körülmények javítására fordított pénzek 2007-ig arányaikban annyival nőttek, mint az összes kiadás, de mivel a lakásfelszerelési cikkek árnövekedése elmaradt az inflációtól, így a fogyasztás reálértéke több mint a duplájára nőtt egy évtized alatt. Ez szorosan kapcsolódik az ezredforduló után indult lakáspiaci konjunktúrához, amit az államilag támogatott lakáshitelek – és az ehhez kapcsolódó adókedvezmény – megjelenése okozott, mivel a lakásváltás és a lakásfelújítás általában jelentős felszerelési kiadásokkal is jár. A 2. ábrán látható, hogy a 2000 és 2003 közötti időszakban bővült leggyorsabban a háztartások tartós fogyasztási cikkel való ellátottsága is.

2. ábra. A háztartásvitelre és lakásfelszerelésre fordított kiadások, a lakásberuházások és a tartós fogyasztási cikkek-állomány alakulása 1994-hez képest



* 1994-es árszínvonalon, a fogyasztói árindexszel deflálva.

** 1994-es árszínvonalon, a termékcsoport saját árindexével deflálva.

Forrás: KSH adatai alapján saját becslés.

A lakásvásárlások mellett lezajlott egy modernizációs folyamat is, amely során a családok korábban kevésbé elterjedt eszközökkel szerelték föl lakásukat. A háztartások felszereltségében kisebb területi különbségeket találunk, mint általában véve a fogyasztási kiadásoknál. Dél-Alföldön és Észak-Magyarországon voltak a legalacsonyabbak a lakásfelszerelési kiadások, így ebben a két régióban a legrosszabb a ház-

tartások tartós fogyasztási cikkel való ellátottsága. Az észak-alföldi lakások szintén a rosszabbul felszereltek közé számítottak a kilencvenes évek közepén, de az ott élők, magasabb kiadásaikkal csökkenteni tudták hátrányukat. Mint a legtöbb más kiadási tételnél, lakásfelszerelésre is a Budapesten és a központi régióban élők fordították a legmagasabb összegeket.

Az egészségügyre és testápolásra költött összegek az összes kiadás 4-5 százalékát tették ki a kilencvenes évek közepén. 2007-ben a családok már minden 100 elköltött forintjukból körülbelül hetet erre a két termék- és szolgáltatáscsoportra fordítottak. Az egészséggel és testápolással kapcsolatos fogyasztást egy kategóriába sorolja a KSH nomenklatúrája, de ebben az elemzésben – elsősorban az egészségügyi fogyasztás különleges tendenciái miatt – külön vizsgáltam a két csoportot.

1995–1996-ban az egészségügyi kiadások reálértéke annak ellenére sem esett vissza, hogy a stabilizációs program egyik fontos eleme volt a gyógyszerár-támogatások csökkentése, ezáltal az egészségügyi termékek (aminek nagy részét a gyógyszerek teszik ki) és szolgáltatások ára jóval a fogyasztói árindexet meghaladó mértékben nőtt.¹⁵ A többi termékkel és szolgáltatással szemben az egészségügyi kiadások volumene csak lassan csökkent. Ebben az időszakban a területi különbségek is mérséklődtek, ami annak tudható be, hogy a gyógyszerek ártámogatásának csökkenésével a szegényebbek inkább más kiadásaik terhére finanszírozták gyógyíttatásuk költségeit, és az egészségügyi fogyasztás színvonalát igyekeztek fönntartani. Az egyes régiók fogyasztási szintjének közeledése azonban csak 1999-ig tartott, majd hirtelen megváltoztak az egészségügyi kiadások tendenciái. Az ezredfordulót követő három év alatt közel 50 százalékkal emelkedett, majd ezen a magasabb szinten állandósult a kiadások volumene. Ebben az időszakban – az ártámogatási rendszer fokozatos változásaival párhuzamosan – az egész gyógyszerpiac átalakult, néhány év alatt nemcsak az árak emelkedtek, hanem a ténylegesen megvásárolt gyógyszer mennyiség is nőtt. A fogyasztás növekedését nagyrészt az okozta, hogy ebben az időszakban bővült leggyorsabban a vény nélkül kapható gyógyszerek forgalma, illetve a vényre kapható, de egymással helyettesíthető készítmények száma. Valószínűsíthető, hogy a családok fokozatosan kibővítették „házi patikájukat”, mivel a gyógyszerfelhasználásban is egyre inkább a fogyasztói szemlélet jut érvényre.¹⁶ Általánosabb érvényű következtetésre nem vállalkoznék, a gyógyszerfogyasztási szokások elemzése – a téma komplexitása miatt – önálló kutatás témája is lehetne. Ennél a termékcsoportnál

¹⁵ 1994 és 1997 között a gyógyszerek, gyógyárak és egészségügyi szolgáltatások ára 2,45 szorosára nőtt, míg a fogyasztói árak színvonala „csak” 187 százalékkal emelkedett.

¹⁶ Ritkán készül átfogó elemzés a lakosság gyógyszer-felhasználási szokásairól. Szerencsére pont az általam vizsgált időszak kezdetén, illetőleg 2003-ban (a gyógyszerfogyasztás ugrásszerű növekedése után) készült el az Országos Lakossági Egészségfelmérés. Ebből kiderül, hogy 1994-ben a férfiak 20,6, a nők 29,7 százaléka volt rendszeres gyógyszerfogyasztó. Ezek az arányok rendre, 35,6, illetve 57,8 százalékra nőttek 2003-ra (KSH [2007]).

is megfigyelhető, hogy az ország gazdagabb régióiban élők kiadásai magasabbak, emellett az egyes területek demográfiai sajátosságai is nagymértékben befolyásolják az egészségüggyel kapcsolatos fogyasztást. Budapesten a nyugdíjasok nagyobb aránya és a magas jövedelműek száma – akik jobban tájékozottak a lehetőségekről és ezért több szolgáltatást igényelnek – indokolja az országos átlagnál mintegy 30-40 százalékkal több egészségügyi kiadást. A vidéki területek közül Dél-Alföldön a legmagasabbak ezek a ráfordítások, szintén az idősebbek magas aránya miatt. Hasonlóan előregedő Dél-Dunántúl lakossága is. Itt az egészségügyi szolgáltatásokra fordított kiadások ugyan alacsonyabbak, de a gyógyszerfogyasztás a dél-alföldihez hasonlóan magas. A két fejlettebb dunántúli régióban a magasabb jövedelmekhez képest viszonylag alacsonyak az egészségügyi kiadások, mivel itt az átlagnál kisebb a nyugdíjasok és a kisgyermekes családok aránya. Ezzel szemben az észak-alföldi családok jövedelmi helyzetükhöz képest sokat költenek egészségükre, ami a gyermekek nagyobb számával állhat összefüggésben. Mindezek alapján elmondható, hogy az eltérő jövedelmi helyzet mellett az egyes régiók demográfiai sajátosságai is jelentős mértékben befolyásolják az egészségügyi kiadások nagyságát.

A testápolásra fordított összegek reálértéke közel 10 százalékkal csökkent 1994 és 1996 között. A visszaesés elsősorban a vidéki régiókban volt nagymértékű, ugyanakkor nem találtunk szabályszerű tendenciát e téren.¹⁷ 1997 és az ezredforduló között lassú emelkedést mutatott a fogyasztás, majd ezt követően – a jövedelmi helyzet javulásával – minden országrészen nőtt a vásárolt termékek és igénybevett szolgáltatások mennyisége. 2003 óta gyakorlatilag stagnál a fogyasztás, és úgy tűnik, hogy a 2007-es újabb kiigazítás sem eredményez visszaesést.

A *művelődésre, üdülésre és szórakozásra* költött pénzek a kilencvenes évek közepén az összes folyó kiadás körülbelül 6 százalékát tették ki. Ez az arány 2006-ra – kisebb ingadozásokkal – fokozatosan 8,5 százalékra emelkedett. Reálértéken számolva azt látjuk, hogy a szabadidő eltöltésével összefüggő fogyasztás az 1995–1996-os megszorítások idején először stagnált, és csak 1997-re csökkent. A vásárolt mennyiség lassan nőtt 1999-ig, majd az ezredfordulót követő néhány évben jelentős növekedés ment végbe, ezáltal 2006-ra a fogyasztás volumene közel megduplázódott,¹⁸ ami az életszínvonal javulásának egyértelmű bizonyítéka. Ez a kedvező tendencia 2007-ben tört meg, amikor kismértékben visszaesett a fogyasztás. E kiadáscsoportra jellemző, hogy szorosan együtt mozog a jövedelmi viszonyokkal. A háztartások a jövedelmi helyzet javulásra gyorsan reagálnak, és növelik a szabadidővel összefüggő költségeiket. A „szűkebb esztendőkből” viszont csökken a szabadidős fogyasztás, mivel a családok általában ezt tekintik a leginkább nélkülözhető kiadásnak. Az is

¹⁷ Dél-Alföldön például emelkedett a fogyasztás, Közép-Dunántúlon kissé csökkent, Nyugat-Dunántúlon viszont jelentős mértékben visszaesett a vásárlások volumene.

¹⁸ A növekedés körülbelül 89,3 százalékot tett ki.

megfigyelhető, hogy a fogyasztás korántsem olyan mértékben esik vissza, mint a jövedelmi színvonal. Ezt az okozza, hogy a kulturális, szabadidős fogyasztás rendkívül egyenlőtlenül oszlik meg a különböző jövedelmi színvonalú társadalmi csoportok között.¹⁹ Amikor csökken a bevételek vásárlóértéke, akkor ez sokkal inkább sújtja a szegényebbeket, akik kénytelenek visszafogni kiadásait. A jobb módú családoknál viszont a reáljövedelem-csökkenés sok esetben csak a vagyongyarapodás ütemének lassulását jelenti, azaz akár fönn is tarthatják korábbi fogyasztási színvonalukat, vagy legalábbis kevésbé kell azt visszafogniuk.

A kiadási szint és a jövedelmi helyzet szoros kapcsolata miatt itt találjuk a legnagyobb különbségeket az országon belül. Ezt az okozza, hogy a lakosság leggazdagabb tíz százalékához köthető az összes szabadidős fogyasztás több mint negyede.²⁰ Mivel ez a felső réteg nagy arányban él a fővárosban, így a szabadidővel összefüggő kiadások ott a legmagasabbak. Ez részben a magas kulturális kiadásoknak köszönhető, hiszen a Budapesten élők választhatnak a legszélesebb kulturális kínálatból. A kulturális kiadások mellett itt az üdülésre fordított összeg is mintegy 110 százalékkal magasabb, mint az országos szint. Észak-Alföld és Észak-Magyarország lakossága még a vidéki átlagnak megfelelő összeget sem költheti el kikapcsolódásra. Ennek az a fő oka, hogy ebben a két régióban a legmagasabb az alacsony jövedelmű családok aránya a lakosságon belül.

A *lakásberuházásokra* fordított kiadások 2001 és 2003 között emelkedtek a legnagyobb mértékben, az államilag támogatott lakáshitelek bevezetése után. Az ingatlanvásárlásra, lakáshitel-törlesztésre és lakásfelújításra fordított összegekben nem láthatók azok a jellegzetességek, mint a többi kiadás esetében, így nem jellemző Budapest és Közép-Magyarország fölénye és a szegényebb régiók hátránya. Ezt elsősorban az okozhatja, hogy bár Budapesten (akár csak a többi kiadási tétel esetében) minden az ingatlanl kapcsolatokban felmerülő költség (munkabér, építőanyag ár) magasabb, mint vidéken, ugyanakkor itt kevesebb lakás épül, és kevesebbet is újítanak fel, ami ellensúlyozza a magasabb költségeket. A ház- és lakásépítés a két fejletlenebb észak-keleti régióban a legolcsóbb, amihez az alacsonyabb bérszínvonal mellett az is hozzájárul, hogy ott a családok részben maguk végzik el az építési-felújítási munkákat, míg a fővárosban inkább a lakások építtetése jellemző. Mindezek hatására a lakásberuházási kiadások esetében nem állapítható meg régióspecifikus jellemző.

Jóval nagyobb regionális különbséget tapasztalhatunk, ha a lakások átlagos alapterületét hasonlítjuk össze. Ebben a tekintetben a vidéken élők vannak előnyben a fővárosiakhoz képest, nyilvánvalóan azért, mert a vidékiek jelentős részének nagyobb alapterületű családi háza van, míg Budapesten a lakosság nagyobb aránya lakótelepeken,

¹⁹ A Gini-együttható a kultúrjavak esetében jóval magasabb, mint az összes fogyasztásra nézve. A Gini értéke: 1996-ban 0,2934; 1998-ban 0,3242; 2003-ban 0,3198; 2006-ban 0,3034; 2007-ben 0,2918. (KSH-adatok alapján saját számítás.)

²⁰ Ha a felső népességi ötödöt nézzük, akkor ez az arány már meghaladja a 40 százalékot is.

illetve társasházakban él, és az ezekben kialakított lakások alapterülete általában viszonylag kicsi. Annak ellenére, hogy a lakások átlagosan a szegényebb régiókban nagyobbak, az ingatlanárak a központi régióban és Budapesten, a vidéki területek közül pedig Nyugat-Dunántúlon a legmagasabbak.²¹ Logikus, hogy az ország legfejlettebb, legtöbb munkalehetőséget nyújtó területein magasabbak a lakásárak, míg az elmaradottabb, rosszabb helyzetű régiókban olcsóbbak a lakóingatlanok, a különbségek azonban igen nagyok, és súlyos következményekkel járnak. A tanulmány készítésekor rendelkezésemre álló adatok szerint 2003-ban Közép-Magyarországon 8,9 évi átlagjövedelem volt szükséges az átlagos lakás megvásárlásához. Ez az arány az alföldi és az északi országrészekben 5,1-5,3 év volt. Ráadásul a helyi jövedelmi viszonyokkal számoltam, tehát a központi régió magas jövedelmi szintjével is nehezebb volt helyben lakáshoz jutni, mint a fejletlenebb területeken. A gondolatmenetet meg is fordíthatjuk, így a vidéki régiókban élők lakásvagyona jóval kevesebbet ér, mint azoké, akik a központi országrészben laknak. Ez pedig a munkaerő mobilitásának súlyos gátja, mivel a kevésbé értékes lakásvagyon mintegy „röghöz köti” azokat a családokat, akik már letelepedtek egy adott területen,²² így a jobb munkalehetőségekért csak a magasabban képzett, fiatalabb (még nem letelepedett) réteg hagyja el a régiót, ami fokozza az országrész leszakadását.

5. A jövedelmi különbségek – eltérő korösszetétel, és munkaerőpiac

A háztartások által bevallott jövedelmek²³ egy főre jutó értéke – összehasonlítva áron számolva – 17,8 százalékkal csökkent 1994 és 1996 között. 1997-ben megállt a reáljövedelmek csökkenése, és 2006-ig minden évben stagnált, vagy nőtt a jövedelmek vásárlóértéke (tíz év alatt összesen közel 65 százalékkal). 2007-ben a stabilizációs csomag eredményeként újra csökkentek a reáljövedelmek, a családok által bevallott jövedelmek értéke 30,4 százalékkal volt magasabb, mint 1994-ben.²⁴ A jöve-

²¹ Ez utóbbi arra is utalhat, hogy jelentős lehet a külföldi – elsősorban osztrák – jelenlét a régió lakáspiacán.

²² Lakásukat eladva még mindig nagy megtakarításokra vagy adósság felvállalására lenne szükségük ahhoz, hogy a fejlettebb országrészekbe települjenek, és emiatt – még a kedvezőbb munkaerő-piaci körülmények ellenére is – esetleg csak évek alatt érnék el újra a korábbi életszínvonalat.

²³ Mivel a jövedelmek felmérése önbevalláson alapul, ezért azok abszolút nagyságából még az egyre fejlettebb adatgyűjtési/pótlási technikák mellett is csak óvatos következtetéseket vonhatunk le. Ennek ellenére az adatokban lévő területi eltérések, főbb tendenciák hasznos információkat hordoznak. (Az eltitkolt jövedelmekkel és fogyasztással részletesen foglalkozott például *Ékes* [1995]).

²⁴ 1999-ben jelentős módszertani változások történtek a HKF jövedelem-felvételi részében. E helyütt kiszűrtem ennek a változásnak a torzító hatását. (Az egymást követő években az azonos módszertan szerint felvett reáljövedelmek láncindexeinek szorzatával számoltam.)

delmek alakulásában az eltérő foglalkoztatási és demográfiai helyzet járul hozzá leginkább a területi különbségekhez. Mivel a munkajövedelem magasabb bevételeket biztosít egy-egy családban, mint a szociális jövedelem, ott kedvezőbb a lakosság jövedelmi helyzete, ahol van munka. Budapest kimagasló előnyét a foglalkoztatottak nagyobb aránya okozza, ráadásul itt a bérszínvonal is magasabb, mint az ország többi részén. A fővárosban jelentős a nyugdíjas korú népesség aránya, de ők sem nagyon húzzák le a jövedelmi szintet. Ez annak köszönhető, hogy korábban is ez volt az ország legfejlettebb, legmagasabb életszínvonalú része, emiatt pedig az országban átlagosan a fővárosban élő nyugdíjasok kapják a legmagasabb ellátmányt. A központi régió és a főváros között a leglényegesebb különbség az, hogy az agglomerációs térségben magasabb a gyermeket nevelő családok aránya, az ő jövedelmi szintjük pedig alacsonyabb az átlagnál. Nyugat-Dunántúl kedvező helyzetéhez az átlagnál jobb foglalkoztatottság mellett a külföldön – feltételezhetjük, hogy főként Ausztriában – szerzett magas jövedelmek járulnak hozzá, ugyanakkor az alacsony vállalkozói jövedelmek a szürkegazdaság nagyobb jelenlétére utalnak. Közép-Dunántúl helyzete hasonló, azzal a különbséggel, hogy itt jóval alacsonyabbak a külföldről származó bevételek, viszont valamivel kisebb lehet a hazai vállalkozók által eltitkolt jövedelmek aránya is.

Dél-Dunántúlon és Dél-Alföldön az agráriumban dolgozók és a nyugdíjasok magas aránya társul az alacsony foglalkoztatottsághoz, ami lefelé húzza a jövedelmeket. Ráadásul a dél-alföldi nyugdíjasoknak egy jelentős része a mezőgazdaságból került ki, így korábbi alacsony keresetük miatt jelenlegi ellátásuk is alacsony. A régió lakosságának helyzete valamivel kedvezőbb lehet annál, mint ami az adatokból következik, mert az agráriumban magas a feketén keletkezett jövedelmek aránya. Észak-Alföld az ország „legfiatalabb” régiója, mivel itt a legmagasabb a gyermekek aránya a lakosságon belül, ami önmagában rontja a jövedelmi helyzetet. Ehhez társul az alacsony foglalkoztatás, valamint az országban legrosszabbnak számító bérszínvonal is. Mindezek mellett a vállalkozók bevételein belül itt becsüljük az egyik legmagasabbnak a be nem vallott rész arányát. A munkanélküliség Észak-Magyarországon a legnagyobb, és az eltitkolt vállalkozói jövedelmek aránya is igen magas. A rendszerváltozás utáni ipari recesszió az északi régiót érintette a legnagyobb mértékben. A Dunántúl fejlettebb részeivel ellentétben itt a nehézipar és a bányászat helyére nem települtek be új iparágak, így az elbocsátott munkavállalók jelentős része nem talált új munkahelyet sem. A hosszú távon munka nélkül maradók közül sokan menekültek itt a rokkantsági nyugdíjrendszerbe. Megfigyelhető, hogy az ország szegényebb részein magas a gyermeket nevelő családok aránya, ezáltal viszont a következő generáció jelentős része eleve kedvezőtlenebb társadalmi viszonyok közül indul, ami a regionális különbségek hosszabb távú növekedésének irányába mutat. Az egyes jövedelmi rétegek közötti különbségek csak

kismértékben emelkedtek 1996-óta,²⁵ de a regionális eltérések növekedése jelentős, így a hátrányos helyzetű régiókban egyre nagyobb az országos viszonylatban szegényebbnek számító lakosság aránya.²⁶

6. A különbségek legfőbb oka – az eltérő gazdasági szerkezet

Az egy főre jutó GDP tekintetében nőttek leggyorsabban a regionális különbségek, amit az egyes területek eltérő gazdasági szerkezete okozott. Hazánkban is érvényesül az a többi fejlett országra jellemző tendencia, hogy a megtermelt hozzáadott értéken belül a szolgáltató ágazatok részesedése növekszik. Ezzel párhuzamosan az ipar GDP-n belüli aránya stagnál, míg a mezőgazdaság hozzájárulása a nemzeti össztermékhez csökken. A bruttó hozzáadott érték adatait vizsgálva azt látjuk, hogy országos átlagban ennek 62 százalékát termelték a szolgáltató ágazatok a kilencvenes évek közepén; ez az arány 2007-re 66 százalék fölé emelkedett.²⁷ Amennyiben figyelembe vesszük az árak eltérő alakulását, úgy azt tapasztaljuk, hogy – az agrárium súlyvesztése mellett – az ipar is egyre fontosabb szerepet tölt be gazdasági életünkben.²⁸ A 2. táblázatban azt kíséreltem meg kimutatni, hogy a bruttó hozzáadott érték 1995 és 2007 közötti²⁹ növekedésében régióként mekkora szerepe volt az egyes ágazatoknak. Bizonyos – a későbbiekben részletezett – lényeges tendenciák miatt a szolgáltatásokat közösségi és piaci szférára osztottam föl. Ez a közösségi/állami szféra nem egyezik meg az ESA-ban használatos kormányzati szektorral. Olyan szolgáltató ágazatokat soroltam ide, amelyekben meghatározó – bár nem feltétlenül kizárólagos – az állam, mint gazdasági szereplő (valamint a közösségi funkciókat ellátó

²⁵ A decilisenként vett egy főre jutó jövedelmek Gini-együtthatói: 1994-ben 0,2252; 1996-ban 0,2382; 1998-ban 0,2479; 2003-ban 0,2550; 2006-ban 0,2558; 2007-ban 0,2546. (KSH-adatok alapján, saját számítás.) Az adatokból az is látszik, hogy az egyes rétegek közötti egyenlőtlenségek 1998 óta csak lassan nőnek. A területi különbségek növekedése viszont ettől az évtől kezdve gyorsult föl. Érdeemes megnéznünk *Tóth* [2006] – a HKF-nél kétségkívül pontosabb adatokon alapuló – számításait. Szerinte az egyenlőtlenségek 1996-tól 2003-ig lassan nőttek, majd 2005-re csökkentek, azaz az egyenlőtlenség mértéke váltakozó.

²⁶ Közép-Magyarországon a Budapest-agglomeráció, illetőleg vidéken a városok-falvak viszonylatban is eltérő jövedelmi tendenciák alakultak ki. Ebben a tanulmányban az ország polarizálódásának ezt a folyamatát nem vizsgáltam. Átfogó munka olvasható erről: *Éltető-Havasi* [2009].

²⁷ A vidéki régiók gazdaságában a szolgáltató ágazatok súlya 54,6 százalékról 56,4 százalékra nőtt.

²⁸ Ennek az az oka, hogy az ipar által termelt hozzáadott érték piaci ára lassabban nőtt, mint a többi ágazat termelésének árindexe. Ezáltal az adott folyó áron számított hozzáadott érték növekménye az ipar esetében magasabb volumennövekedést jelent, mint más ágazatok esetében.

²⁹ Ehelyütt azért 1995-a bázisév, mert a nemzeti számlákról készült legfrissebb, legátfogóbb kiadvány adatai eddig az évig nyúlnak vissza. A KSH közleménye szerint nem is tervezik a számlarendszer konzisztens visszavezetését a korábbi évekre, mivel – részben a korábban eltérő adatfelvételi módszerek miatt – már nem is lenne lehetséges hasonló minőségű adatsorok létrehozása (*KSH* [2009c]).

nonprofit szervezetek) jelenléte. Véleményem szerint ez a megkülönböztetés lehetővé teszi, hogy elhatároljuk az egyes régiók szolgáltató ágazatain belül a piaci logika, illetve a közösségi funkciók szerint működő területeket.

2. táblázat

Az egyes ágazatok hozzájárulása a bruttó hozzáadott érték volumenének 1995 és 2007 közötti növekedéséhez (százalék)

Ágazat	Közép-Magyarország	Budapest	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Összesen	Vidék
Mezőgazdaság*	0,0	-0,1	2,5	2,1	2,8	-0,3	2,7	3,5	1,4	2,3
Bányászat, feldolgozóipar	20,4	11,4	57,3	40,8	7,5	23,4	17,5	8,9	23,4	26,0
Energiaipar**	-0,5	1,7	-0,5	0,0	1,4	2,9	0,0	0,1	0,9	0,6
Építőipar	2,4	1,4	2,1	2,1	1,9	2,7	2,6	1,9	2,3	2,2
<i>Ipar összesen</i>	<i>22,3</i>	<i>14,5</i>	<i>58,9</i>	<i>42,9</i>	<i>10,8</i>	<i>29,0</i>	<i>20,1</i>	<i>10,9</i>	<i>26,9</i>	<i>28,8</i>
Kereskedelem és javítás	14,3	12,1	3,4	2,5	1,8	2,2	4,1	3,5	7,5	3,0
Turizmus***	0,1	-0,1	0,0	-0,1	0,2	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1
Szállítás, raktározás, posta, távközlés	9,8	8,3	2,6	2,7	2,2	0,8	1,8	2,0	5,2	2,0
Pénzügyi közvetítés	8,0	9,4	1,2	1,8	1,4	1,3	1,5	1,5	4,1	1,5
Ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás	16,4	15,6	6,3	7,8	5,8	3,0	4,0	1,3	9,3	4,6
<i>Piaci szolgáltatások</i>	<i>48,6</i>	<i>45,4</i>	<i>13,5</i>	<i>14,8</i>	<i>11,3</i>	<i>7,5</i>	<i>11,7</i>	<i>8,5</i>	<i>26,2</i>	<i>11,2</i>
Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás	4,9	6,0	-0,4	-0,3	0,1	0,2	0,0	0,1	1,9	-0,1
Oktatás	1,7	1,4	1,1	1,4	3,0	2,4	2,7	2,9	2,0	2,3
Egészségügyi, szociális ellátás	1,3	1,2	1,5	1,9	2,3	2,1	3,3	2,1	1,9	2,2
Egyéb közösségi szolgáltatás	0,2	0,0	0,5	0,7	-0,4	0,8	1,4	0,1	0,4	0,5
<i>Közösségi szolgáltatás</i>	<i>8,2</i>	<i>8,6</i>	<i>2,7</i>	<i>3,6</i>	<i>5,0</i>	<i>5,5</i>	<i>7,4</i>	<i>5,1</i>	<i>6,2</i>	<i>4,9</i>
<i>Szolgáltatás összesen</i>	<i>56,8</i>	<i>54,0</i>	<i>16,2</i>	<i>18,4</i>	<i>16,4</i>	<i>13,1</i>	<i>19,1</i>	<i>13,6</i>	<i>32,4</i>	<i>16,2</i>
<i>Összesen</i>	<i>79,1</i>	<i>68,4</i>	<i>77,6</i>	<i>63,4</i>	<i>29,9</i>	<i>41,7</i>	<i>42,0</i>	<i>28,1</i>	<i>60,7</i>	<i>47,2</i>

* Vad- és erdőgazdálkodással és halgazdálkodással együtt.

** Villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás.

*** Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás.

Megjegyzés. A táblázat adatait úgy kell értelmezni, hogy az adott régió összes bruttó hozzáadott érték volumennövekedéséhez mennyiben járult hozzá az adott ágazat. Budapest esetében például a bruttó hozzáadott érték volumene 2007-ben az 1995-ös érték 168,4 százaléka volt, azaz a növekedési index 68,4 százalékpont. Ebből a növekményből 45,4 százalékpontot tesz ki a piaci szolgáltatások volumennövekménye, ami a teljes növekedés 66,3 százaléka.

Forrás: KSH-adatok alapján saját becslés.

A táblázat adataiból kiderül, hogy a gazdasági növekedés legfőbb forrása országos szinten az ipar, de közel ennyire lényeges szerepet töltenek be a piaci szolgáltatások is. Az átlag mögé nézve jelentős területi különbségeket figyelhetünk meg.

A szolgáltató ágazatok szerepe kiemelkedő a központi régióban és különösen a fővárosban, ahol a megtermelt hozzáadott érték 77, illetve 82 százalékát a terciér szektor adja (a kilencvenes évek közepén ezek az arányok 73, illetve 77 százalék voltak). A két régió 1995 és 2007 közt megvalósult gazdasági növekedésének 60–66 százaléka származott a piaci szolgáltatásokból. Emellett a közösségi szolgáltatások is jelentős mértékben hozzájárultak Budapest és egyben Közép-Magyarország gyors gazdasági növekedéséhez. Az adatokból is látszik a főváros kereskedelmi, pénzügyi, logisztikai és közigazgatási központ szerepéből adódó gazdasági előnye. A vidéki területeken a terciér szektor aránya mindenhol alacsonyabb, a hozzáadott érték 50–60 százalékát termelik. Ezekben a régiókban ellentétes fejlődési tendenciák figyelhetők meg.

A két fejlettebb dunántúli régióban a gazdasági növekedés elsősorban az ipari termelés gyors emelkedéséhez köthető. Itt a szolgáltató ágazatok súlya kismértékben csökkent, míg az ipar szerepe fölértékelődött. Ezt az okozta, hogy a főváros mellett itt települtek le a tőkeerős, exportra termelő vállalkozások. Ennek a két régióknak érdekében nem romlott a pozíciója az országos átlaghoz képest az egy főre jutó GDP tekintetében, azaz valamelyest lépést tudtak tartani a főváros gyors fejlődésével.

Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön szintén nőtt az ipar súlya a gazdaság egészén belül, bár a növekedés lassabb volt, mint a Dunántúl fejlettebb részein, ráadásul ez a két régió eleve rosszabb helyzetből indult, mivel itt kevésbé termelékeny – azaz kevésbé versenyképes – iparágak alakultak ki. Az ipar fejlődése a piaci és a közösségi szolgáltatások ezredforduló után beindult növekedésével együtt elégséges volt ahhoz, hogy megállítsa az északkeleti területek leszakadását, de jelentős hátrányukból semmit sem tudtak ledolgozni.

Jóval kedvezőtlenebb folyamatok zajlottak le a két déli régióban, ahol csak nagyon lassan bővült az ipari termelés, így ezeknek az ágazatoknak a súlya csökkent az összes GDP-n belül, miközben a szolgáltató ágazatok aránya nőtt. Korántsem a gazdaság szerkezetének korszerűsödéséről van itt szó, mivel lassan fejlődő, gyenge, versenyképtelen ipar jellemzi ezeket a térségeket, miközben magas a mezőgazdaság aránya. A szolgáltatások súlya e két régióban a legmagasabb a vidéki területeken belül, de ez sokkal inkább azzal van összefüggésben, hogy – más munkalehetőségek híján – itt a legnagyobb a közösségi szféra (tulajdonképpen az állam) szerepe a gazdaságban.³⁰ Összességében elmondhatjuk, hogy az elmúlt évtizedben Dél-Alföld és Dél-Dunántúl fokozatosan távolodott a nemzetgazdasági átlagtól, és ezt a teljesítményüket lassan eléri a legfejletlenebb északkeleti országrészek is.

³⁰ Az összes növekedés 16–18 százaléka az állami szektor teljesítménybővülésének tudható be.

Az évtizedes tendenciák azt sugallják, hogy a vidéki régiók közül csak azokban tudták megőrizni az országos átlaghoz közeli fejlettségbeli pozíciót, ahol a szolgáltatások bővülése mellett az ipari termelés is emelkedett. A szolgáltató ágazatok kibocsátása vidéken a 2002–2003 közötti időszakban nőtt leginkább, ami részben a közszférabeli béremelések hatásának tudható be.³¹ Ezáltal az állam szerepe nagyobb a hátrányosabb helyzetű vidéki régiók gazdaságában. Mivel az ország fejletlenebb részein a versenyszféra szolgáltató ágazatainak fejlődése is lassú volt, így ahol az ipar növekedése is visszaesett (mint például a két déli régióban), ott a közszféra növekvő súlya sem volt képes csökkenteni a régiók folyamatos leszakadását.

A központi régióban és a két fejlettebb dunántúli országrészben az ipari, illetve a szolgáltató ágazatok fejlődése magasabb foglalkoztatottságot eredményezett, ami önmagában javította a régiók jövedelmi helyzetét. Ezt erősítette, hogy itt a versenyképebb, ezáltal a magasabb bérszínvonalú ágazatok indultak fejlődésnek, ami a foglalkoztatottak esetében további előnyöket jelent az ország többi részéhez képest. Ráadásul ezek a területek korábban is fejlettebbek voltak, így az itt élő nyugdíjasok helyzete is kedvezőbb, mint más régiókban. Az északkeleti országrészben az alacsony foglalkoztatottság, valamint a gazdasági szerkezetváltással kapcsolatos hosszú távú munkanélküliség és – az erre adott válaszként – a rokkantsági nyugdíjrendszerbe történő tömeges menekülés csökkenti a jövedelmi színvonalat. Ezeket a kedvezőtlen hatásokat valamelyest tompítja az ipar lassanként kibontakozó növekedése, és az ezredforduló után a szolgáltató ágazatok enyhe fejlődése. A két déli régióban a mezőgazdasági munkások, illetve az agráriumból kikerült nyugdíjasok viszonylag magas száma rontja a jövedelmi színvonalat, amit nem javíthat a leginkább csak vegetáló helyi ipar sem. A három fejlettebb régióval szemben az északkeleti és déli országrészekben a szolgáltató ágazatok teljesítménye is gyenge, a megvalósult növekedés részben a közszféra béremelésének volt köszönhető. Ez azonban kevés a régiók felzárkózásához.

Mindebből az látható, hogy a fogyasztás regionális eltérései alapvetően az eltérő jövedelmi helyzettől függnnek, amit viszont a helyi gazdaság korábbi szerkezete (a rokkantnyugdíjasok és a hosszú távon munka nélkül maradók szempontjából), teljesítménye (a nyugdíj oldaláról) és jelenlegi szerkezete (a foglalkoztatás és a bérszínvonal szempontjából) befolyásol. Ezt tovább módosítja a nyugdíjas, illetve a gyermekkorú népesség lokálisan különböző aránya, a társadalom előregedésének régióként eltérő alakulása, illetve a szürke és feketegazdaság területenként eltérő mértékű jelenléte is.

A régiók felzárkóztatásának egyik lehetséges módja a beruházások növelésén keresztül vezet. Mivel a költségvetési szervek gyakorlatilag ugyanannyi egy főre jutó fejlesztést valósítottak meg az összes régióban,³² így lényegében a magánszféra által

³¹ Ezekben az ágazatokban a hozzáadott értéket jelentős részben a kifizetett bérek teszik ki.

³² A fővárosban a vidéki szintnél több egy főre jutó beruházást valósított meg a közszféra, mivel az állam önmagára költött befektetései elsősorban itt jelennek meg.

megvalósított beruházások nagyságán múlt az, hogy egy-egy régió képes volt-e felzárkózni, vagy legalábbis megőrizni fejlettségbeli pozícióját. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az egyébként is fejletlenebb területeken lévő vállalkozások növekedési lehetőségei a legrosszabbak (különösen Dél-Dunántúlon és Dél-Alföldön), tehát a felzárkózásra a hátrányos helyzetű régiók belső erőforrásaiból nem volt – és a későbbiekben sem lesz – esély. Emiatt a jövőben kulcsfontosságú szerep hárul a kormányzatra, mivel csak a hazai költségvetési pénzek és az Európai Unió által biztosított fejlesztési források differenciált felhasználásával lesznek csökkenthetők azok a területi különbségek, amelyek az elmúlt évtized erőfeszítései ellenére is leginkább csak növekedtek.

*

Elemzésem – véleményem szerint – megerősíti, hogy 2006–2007-ben hasonló tendenciák indultak el, mint az 1995-ös stabilizáció idején. Újfént növekednek a jövedelmi és fogyasztásbeli különbségek az egyes rétegek között, míg a regionális eltérések csökkennek. A jövőben az egyes régiók gazdasági helyzete is közelíteni fog egymáshoz. Ez a közeledés azonban úgy megy végbe, hogy a fejlettebb területek gazdasága, az ott élők életszínvonala közelít a szegényebb területek szintjéhez. Feltételezhető, hogy a 2008 második felében kitört válság elnyújtja ezt a folyamatot, ugyanakkor semmilyen jel nem utal arra, hogy a recesszió elmúltával az ország területi széttagolódása ne folytatódjon.

Irodalom

- ÉKES I. [1995]: A fogyasztási szerkezet változásának statisztikai mérése. *Statisztikai Szemle*. 73. évf. 12. sz. 990–998. old.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1995&szam=12&old=32&lap=9 (Elérés dátuma: 2010. március 10.)
- ÉLTETŐ Ö. – HAVASI É. [2009]: A hazai jövedelemegyenlőtlenség főbb jellemzői az elmúlt fél évszázad jövedelmi felvételei alapján. *Statisztikai Szemle*. 87. évf. 1. sz. 5–40. old.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2009/2009_01/2009_01_005.pdf (Elérés dátuma: 2010. március 10.)
- FALUVÉGI A. [2008]: A foglalkoztatás területi-települési szerkezete Magyarországon. *Statisztikai Szemle*. 86. évf. 12. sz. 1077–1102. old.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2008/2008_12/2008_12_1077.pdf (Elérés dátuma: 2010. március 10.)
- KESZTHELYINÉ RÉDEI M. [2006]: A lakossági jövedelmek mérésének megbízhatóbb módszere. *Statisztikai Szemle*. 84. évf. 5–6. sz. 518–551. old.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2006/2006_05-06/2006_05-06_518.pdf (Elérés dátuma: 2010. március 10.)

- KOBOLKA I. – KOVÁCSICS F. [2004]: EU csatlakozásunk biztonságföldrajzi kérdései. In: *Hautzinger Z.* (szerk.): *Tanulmányok a „Magyar határelőzítés – európai biztonság” című tudományos konferenciáról.* Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja. Pécs. 53–63. old. <http://www.pecshor.hu/periodika/2004/Kobolka.pdf> (Elérés dátuma: 2009. március 10.)
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [1994–2000]: *Családi költségvetés adattár.* Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2001–2005]: *Háztartás-statisztikai évkönyv.* Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [1994–2007]: *Magyar statisztikai évkönyv.* Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [1997–2007]: *Területi statisztikai évkönyv.* Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2007]: *Társadalmi helyzetkép 2005.* Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008]: A háztartások jövedelmének és fogyasztásának színvonala és szerkezete. *Statisztikai Tükör.* II. évf. 1. sz.
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/stattukor/haztfogy/haztfogy06.pdf> (Elérés dátuma: 2008. január 30.)
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2009a]: *A háztartások fogyasztása 2007.* Budapest.
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/haztartas/haztartas07.pdf> (Elérés dátuma: 2009. március 10.)
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2009b]: A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete. *Statisztikai Tükör.* III. évf. 3. sz.
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/stattukor/haztfogy/haztfogy07.pdf> (Elérés dátuma: 2009. február 10.)
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2009c]: *Magyarország nemzeti számlái 1995–2007.* Budapest.
- LEHOTA J. [2004]: Az élelmiszerfogyasztói magatartás hazai és nemzetközi trendjei. *Élelmiszer, táplálkozás és marketing.* I. évf. 1–2. sz. 7–14. old.
<http://www.taplalkozasmarketing.hu/old/2004/food-nutrition-marketing-2004-02-Lehota.pdf>, (Elérés dátuma: 2009. október 5.)
- TÓTH I. GY. [2006]: Jövedelemeloszlás 1987 és 2005 között. In: *Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy.* (szerk.): *Társadalmi riport 2006.* TÁRKI. Budapest. 42–64. old.
- ZSIBÓK ZS. – REIFF Á. [2008]: *Az infláció és az árazási magatartás regionális jellemzői Magyarországon, mikroszintű adatok alapján.* Műhelytanulmányok 2008/1. PTE KTK Közgazdasági és Regionális Tudományok Intézete. Pécs.
http://www.krti.ktk.pte.hu/files/tiny_mce/File/MT/mt_2008_1.pdf (Elérés dátuma: 2009. november 3.)

Summary

This study shows that the local differences of the Hungarian economy cause alternative tendencies of growth, and determine the income situation and consumption possibilities of people living in different regions. Not only the economic growth affects the standard of living by employment or wages, but also the tendencies of the past cause some kind of inherited advantages and handicaps. After all, regional differences in demographical tendencies, aging of society, differing involvement

in informal economy, modernization of the lifestyle, and some governmental policies also have influence on the structure of household consumption. Resulting from these processes, economic and social polarization of Hungary was witnessed during the analysed period. This regional fragmentation decreased only in the period of governmental restrictions before 1996 and after 2006, but then, the income inequalities in society have grown. To stop or slow down the regional polarization, a more conscious regional development policy is needed in the future.

A fiskális sokkok hatása a főbb makrováltozókra*

Balatoni András,
az ECOSTAT GTI tudományos
segédmunkatársa
E-mail: balatoni.andras@gmail.com

A tanulmány a fiskális politika és főbb makrováltozók közötti kapcsolatot vizsgálja Magyarországon. Az elemzéshez alkalmazott keret egy kisméretű ökonometriai modell, melynek alapja a hazai szakirodalomban gyakran hivatkozott négy egyenletes Svensson-modell. A szerző első lépésként bemutatja a modellt, majd az általánosított momentumok módszerével megbecsüli a magyar adatok felhasználásával annak paramétereit. Ezt követően feltételezi, hogy az államháztartás finanszírozási igénye AR(1) folyamat, és megbecsli az autoregresszív paramétert. A modellben egy fiskális sokk hatását szimulálja, majd részletesen elemzi az eredményül kapott impulzus-válasz függvényeket. A korábbi empirikus kutatások (*Balaton* [2009]) során a hazai gazdaság idősorain kimutatott Phillips-hurkok alakja és lefutása nagymértékben hasonlít a modell fiskális impulzusra adott reakciójára. Ez arra enged következtetni, hogy az expanzív költségvetési politika a 2005 és 2008 közötti időszakban érdemben hozzájárult a fogyasztói árindex emelkedéséhez és a keresleti impulzus által indukált stop-go ciklusok jelentős jóléti veszteséget okoztak.

TÁRGYSZÓ:
Fogyasztói árindex.
Ökonometriai modell.
Fiskális politika.

* A szerző ezúton mond köszönetet *Belyó Pálnak, Bessenyei Istvánnak, Dani Ákosnak, Gáspár Tamásnak, Kónya T. Istvánnak, Mellár Tamásnak, Takács Tibornak, Tóth Bernadettának, Tóth G. Csabának, Zádor Mártnak, Zuráné Viktor Andreának*, valamint az ECOSTAT GTI többi munkatársának, akik az intézeti vitán értékes hozzászólásaikkal segítették a cikk létrejöttét. A tanulmány tartalmáért kizárólag a szerző felelős, a leírtak nem feltétlenül tükrözik az ECOSTAT GTI hivatalos álláspontját.

A magyarországi infláció az elmúlt nyolc évben egy-két rövid időszaktól eltekintve folyamatosan a visegrádi országok fogyasztói árindexe felett állt. De mi az oka annak, hogy a jegybank ilyen sikertelen az infláció leszorításában? A válasz véleményünk szerint a hazai fiskális politika expanzív jellege, ami keresleti oldalról magasan tartja a pénzromlás ütemét, illetve a kiigazítások idején jelentős a szabályozott ár, rosszabb esetben áfaemelést hajt végre, ezáltal ideiglenesen felpörgetve az infláció szintjét.¹ Ebben a dolgozatban az első hatásra fogunk koncentrálni, így a modellünkben a fiskális expanzió fogyasztói árakra gyakorolt hatását a kibocsátási résen keresztül fejt ki.

Ennek igazolásához egy kisméretű makromodellt becstülünk a hazai negyedéves adatokon. A modell alapját *Svensson* [2000] munkája képezi, amelyet korábban számos hazai kutató is felhasznált (*Benczúr et al.* [2002], *Benczúr* [2002], *Várpalotai* [2006], *Mellár* [2008]).

Az egyenletrendszer mikroökonómiai megalapozása megtalálható *Svensson* [1998] műhelytanulmányában, így mi annak bemutatásától terjedelmi okok miatt eltekintünk. A szigorúan előretékintő aktorok helyett hibrid várakozásokat feltételezünk. Az egyenleteket egyesével becstüljük meg az általánosított momentumok módszerével.² A kapott koefficiensek nagysága gyakorlatilag megegyezik a nemzetközi szakirodalomban használt paraméterekkel, az egyenletek a diagnosztikai mutatók alapján megfelelőek.

A rendelkezésre álló konzisztens modell keretei között egy egyes autoregresszív (AR(1)) fiskális sokk hatását szimuláljuk. Eredményül azt kapjuk, hogy az államháztartás finanszírozási igényének sokkja pozitív hatást fejt ki a kibocsátási résen keresztül az inflációra. A fogyasztói árindex megugrásának következménye a monetáris kondíciók szigorodása (félértékelődő hazai deviza, emelkedő reálkamatláb), aminek hatására a kibocsátási rés kezdeti többlete eltűnik, mitöbb a második év után a GDP elmarad a potenciális szintjétől. Az inflációs többlet ezzel szemben csak a harmadik év közepén szűnik meg, a nominális és a reálkamat pedig még lassabban tér vissza a kezdeti szintjére.

A korábbi empirikus kutatások során a hazai gazdaság idősorain kimutatott Phillips-hurkok (*Balatoni* [2009]) alakja és lefutása nagymértékben hasonlít a mo-

¹ Részletesen *Mellár* [2005] értekezik az infláció alultervezésének, majd felpörgetésének költségvetési hatásairól.

² Hasonló módon becstülte meg *Benk et al.* [2006] a Magyar Nemzeti Bank Negyedéves Előrejelző Modelljének (NEM) sztochasztikus egyenleteit.

dell fiskális impulzusra adott reakciójára. Mindezekből arra a következtetésre jutunk, hogy a hazai expanzív költségvetési politika felelős az inflációs célok elvétéséért, és a „húzd meg–ereszd meg” ciklusok jelentős jóléti veszteséget okoztak.

1. Az alkalmazott modell bemutatása

Az általunk felhasznált modell kis, nyitott gazdaságot feltételez, amelyben a monetáris hatóság egy exogén inflációs célt követ. A gazdasági szereplők egy része racionális várakozásokat képez, míg az aktorok másik csoportja egyszerű hátratekintő szabállyal határozza meg a jövőre vonatkozó anticipációit.

A gazdasági kibocsátást hosszú távon a termelési függvényen keresztül a kínálati tényezők határozzák meg (rendelkezésre álló tőke, munka, technológia). Ezen tényezők növekedése, kumulációja a növekedésméleti kutatások középpontjában áll,³ azonban nem képezi jelen tanulmány tárgyát. Amennyiben az árak és a bérek tökéletesen rugalmasak, illetve a gazdasági aktorok racionális várakozásokat képeznek, sztochasztikus zavarok hiányában a gazdasági kibocsátás megegyezik a rendelkezésre álló termelési tényezők és a termelési függvény által meghatározott szinttel. Ezt az outputot potenciális kibocsátásnak nevezzük. A valós GDP azonban sok esetben eltér a potenciális szinttől. Ezt az eltérést legtöbbször a nominális kereslet megugrása okozza, aminek az ár- (és/vagy bér-) ragadóság miatt reálhatása is van. Fontos azonban felhívni a figyelmet, hogy a többletkeresletet csak rövidtávon értelmezhetjük, hosszú távon ugyanis az árak változásának hatására a kibocsátás visszatér a potenciális szintre. A többletkereslet indikátoraként a valós és a potenciális kibocsátás hányadosát, azaz a kibocsátási rést használjuk.

Mitől függ egy kis, nyitott gazdaságban a kibocsátási rés? A választ az intertemporálisan optimalizáló gazdasági aktorok viselkedési egyenleteiből lehet levezetni. A háztartások fogyasztásuk időbeli allokálását a reálkamatláb, illetve a következő időszakban várható kibocsátás alapján határozzák meg a nagy, zárt nemzetgazdaságban (*Walsh* [2003]). A magyarhoz hasonló kis, nyitott gazdaságokban az árfolyamnak szintén fontos szerepe van az aggregált kereslet alakulásában. Amennyiben a deviza reálértékben felértékelődik, a hazai exportvállalatok piacrészesedése csökken külföldön, az importtermékek pedig versenyképesebbé válnak a belföldiekkel szemben. A reálfelértékelődés így a nettó exporton keresztül csökkenti az

³ Részletesen *Barro és Sala-i-Martin* [2003], magyar nyelven pedig *Bessenyei* [1995] értekezik a témáról.

aggregált keresletet. Az említett tényezők mellett a modell a hagyományos mikoralapú megközelítések sokszor hangoztatott ellenvetései ellenére (ricardói ekvivalencia) a fiskális politika keresletélénkítő hatásával is számol. Az államháztartás finanszírozási igénye exogén⁴ tényező, mivel a változó különböző (valós és hipotetikus) idősoraihoz kapcsolódó makropályák különbségeiként állítjuk elő az impulzusválasz-függvényeket.

Az aggregált kínálatot a hibrid Phillips-görbe összefüggés írja le, kiegészítve a külső infláció és a nominális árfolyam fogyasztói árindexre gyakorolt hatásával. A nominális árfolyam alakulását a fedezetlen kamatparitás összefüggés alapján a hazai kamatfelár determinálja. A tárgyalás egyszerűsítése miatt a külső kamatokat állandónak tételezzük fel.

A nominális kamatszint a jegybanki döntési változó. A monetáris hatóság törvényben rögzített célja az árstabilitás elérése és fenntartása,⁵ azaz a fogyasztói árindex és az inflációs cél különbségének minimalizálása. Az inflációt a jegybank a rövid lejáratú kamatlábakkal a transzmissziós mechanizmuson keresztül tudja befolyásolni, ezt a folyamatot *Vonnák* [2006] vizsgálta részletesen. *Mellár* [2008] összefoglalása alapján a kis, nyitott gazdaságokban a jegybank három fő csatornán keresztül hat az infláció alakulására: kamatcsatorna, várakozások csatornája, árfolyamcsatorna. Az első két csatorna jelentősége a nagy, zárt nemzetgazdaságokban nagyobb. *Vonnák* [2006] empirikus kutatásai alapján hazánkban a legnagyobb fontossággal az árfolyamcsatorna bír. A deviza nominális felértékelődése egy-két negyedév késéssel csökkenti az importált termékek árát. *Benczúr et al.* [2002] felhívja a figyelmet, hogy a rövid távú impulzus mellett megjelenik egy hosszú távú hatás is, ami az alacsonyabb „inflációs klíma”⁶ bérmegállapodásokra, árazási magatartásra gyakorolt hatásán keresztül mérsékli a fogyasztói árindexet. A hosszú távú hatás az inflációs várakozások részben hátratekintő jellegén keresztül jelenik meg a modellben. A nominális felértékelődés emellett az aggregált kereslet mérséklése által is dezinflációs hatást eredményez.

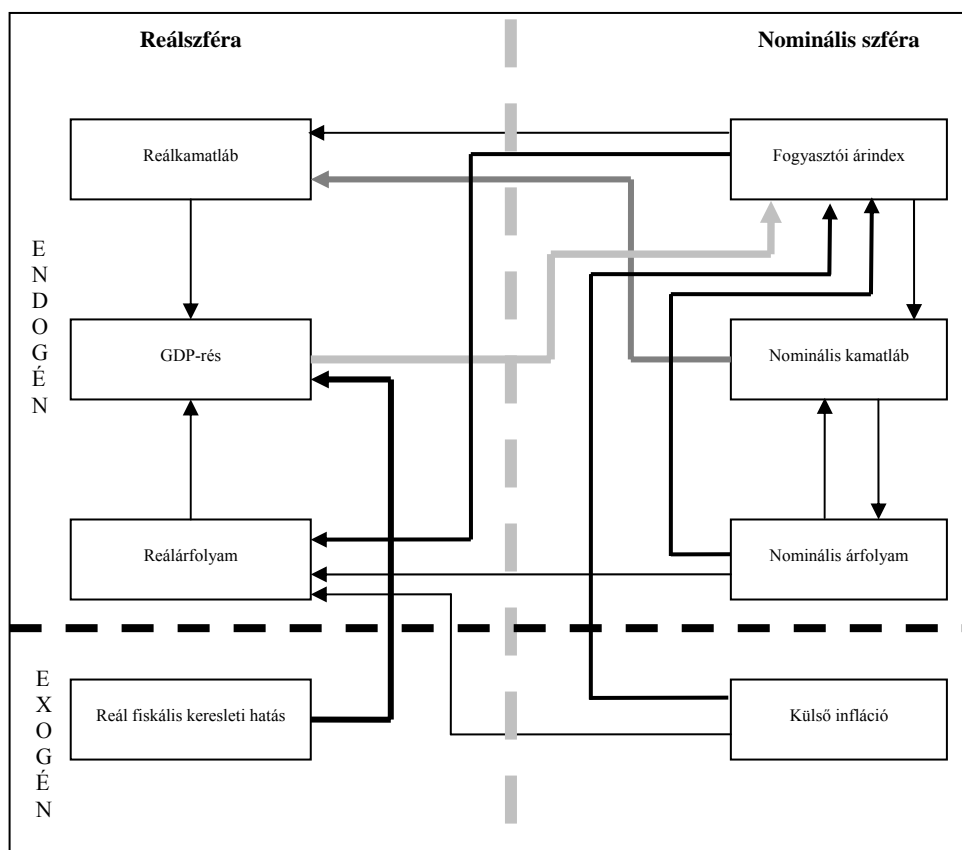
A modell struktúráját az 1. ábra mutatja be. A szürke szaggatott vonal a nominális és a reálváltozók, míg a fekete szaggatott vonal az endogén és az exogén változók elkülönítésére szolgál.

⁴ A kibocsátás, a kamatláb és az infláció deficitre vonatkozó hatásaitól eltekintünk.

⁵ 2001. évi LVIII. törvény a Magyar Nemzeti Bankról.

⁶ A terminológia *Asadától* és szerzőtársaitól (*Asada et al.* [2006]) származik.

1. ábra. A modell felépítése



Megjegyzés. A nyilak különböző vastagsága, illetve színe csupán az átláthatóságot segíti.

A továbbiakban részletesen bemutatjuk a viselkedési egyenleteket. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy nem törekszünk a modell „primitív”, más szóval mikroökonómiai paramétereinek becslésére (diszkontfaktor, árragadóság szintje), célunk csupán a makrováltozók közötti kapcsolatok pontos meghatározása.

1.1. Az aggregált kínálat

A kínálati összefüggés a *Gali és Gertler* [1999], illetve *Gali et al.* [2001] által bevezetett hibrid Phillips-görbe nyitott gazdaságokra adaptált változata. Az összefüggés alapja a nominális merevség, vagyis az, hogy a vállalatok minden periódusban

csak valamilyen egynél kisebb valószínűséggel változtathatják meg az áraikat (*Calvo* [1983]). A gazdasági szereplők egy része előretékintő módon racionális várakozásokat képez, a másik része viszont a korábbi inflációs adatok alapján egyszerű indexálással határozza meg az árait. Ezek mellett a feltételek mellett az aggregált kínálatot az /1/ összefüggés írja le:

$$\pi_t = \beta_1 E_t \pi_{t+1} + (1 - \beta_1) \pi_{t-1} + \beta_2 x_t, \quad /1/$$

ahol a π_t az inflációs rátát, az $x_t = \frac{Y_t}{Y_t^{pot}} \times 100$ a kibocsátási rést⁷ (Y_t az adott negyedév valós, Y_t^{pot} pedig a potenciális kibocsátása), az E_t az adott változóra irányuló várakozásokat jelöli a t -edik periódus információs bázisán, a β_1 , β_2 , β_3 pedig pozitív konstansok. Meg kell jegyeznünk, hogy a konstansok mikroökonómiai tényezőket testesítenek meg (árak változtatásának valószínűsége, diszkontráta), jelen írásban azonban a makroökonómiai következményekre koncentrálnunk, ezért ezeket nem részletezzük.⁸ Az előretékintő aktorok várakozásai modellkonzisztensek.

Mivel hazánk kis, nyitott gazdaság, ezért az importált inflációt is célszerű beépítenünk a modellbe (*Balaton* [2009]), hogy ezáltal hitelesebb képet kapjunk a magyarországi makrofolyamatokról. Ehhez első lépésben fel kell bontanunk a fogyasztói kosarat. A nemzetközi kereskedelmi forgalomban megjelenő (tradeable) javak ára a belföldi folyamatoktól függetlenül alakul, a világpiacon kerülnek meghatározásra. Érvényes rájuk az egy ár törvénye, vagyis fennáll a vásárlóerő-paritás. Ha a termékcsoport árát P_X -szel jelöljük, és ugyanezen termékek árak külföldi megfelelőjét P_X^* -gal, akkor a két ár kapcsolatát a következő egyenlőség határozza meg: $P_X = e P_X^*$, ahol az e a hazai fizetőeszköz nominális árfolyama. Ha a P_X növekedési rátáját szeretnénk meghatározni, akkor a következő összefüggést kapjuk: $\pi^x \equiv dP_X / P_X = de/e + dP_X^* / P_X^*$.⁹ *Whelan*-t [1999] követve feltételezzük, hogy egy termék ára μ valószínűséggel határozódik meg a világpiacon, és $(1 - \mu)$ valószínűséggel a belső kereslet, azaz a nagy zárt nemzetgazdaságokra felírt /1/ összefüggés determinálja. A fogyasztói árszínvonal a következő egyenlettel írható le:

⁷ A kibocsátási rés az egyenletben a határkölség proxyjaként szerepel, a két változó közötti kapcsolatot *Rotemberg* és *Woodford* [1997] cikke mutatja be.

⁸ A paraméterek és a mikroökonómiai jellemzők közötti kapcsolatot részletesen elemzi *Svensson* [1998], *Walsh* [2003].

⁹ A d az idő szerint vett differenciaoperátort, a de/e így a deviza nominális leértékelődésének a rátáját, a dP_X^* / P_X^* pedig a tradeable termékek külföldi áremelkedését, azaz a szektorban megfigyelt inflációs rátát jelöli.

$P = P_X^\mu P_B^{(1-\mu)}$, ahol a P_B a belső kereslet által meghatározott termékek ára. Az infláció így felírható a $\pi = \mu \frac{dP_X}{P_X} + (1-\mu) \frac{dP_B}{P_B}$ alakban, azaz $\pi = \mu\pi_X + (1-\mu)\pi_B$, ahol a $\pi_B = \frac{dP_B}{P_B}$, vagyis

$$\pi = \mu \left(\frac{de}{e} + \frac{dP_X^*}{P_X^*} \right) + (1-\mu)\pi_B. \quad /2/$$

Az importált inflációt így a $(de/e + dP_X^*/P_X^* \equiv K)$ kifejezéssel közelítjük. A modell kínálati összefüggését általánosan a /3/ egyenlet írja le:

$$\pi_t = \beta_0^\pi + \beta_1^\pi E_t \pi_{t+1} + (1-\beta_1^\pi)\pi_{t-1} + \beta_2^\pi x + \beta_3^\pi (K). \quad /3/$$

1.2. Az aggregált kereslet

Az aggregált keresletet leíró egyenlet alapja a hibrid, kis, nyitott gazdaságokra adaptált IS-görbe, amely kiegészül a fiskális politika keresletlénkítő hatásával. Az összefüggés mikroökonómiai levezetése megtalálható *Walsh* [2003] könyvében. Zárt nemzetgazdaságokban a kibocsátási rés rendszerint csupán az előretekintő reálkamatláb $(i_t - \pi_{t+1})$, és a következő időszakra várt többletkereslet függvénye. A kínálati összefüggéshez hasonlóan itt is feltételezzük, hogy a gazdasági szereplőknek csak egynél kisebb hányada képez racionális várakozásokat, a többi aktor egyszerű indexálással határozza meg az anticipációit.

A reálkamatláb emelkedésének hatására a háztartások a jelenbeli fogyasztás egy részéről lemondanak, így az aggregált kereslet csökken, azaz az IS-görbe negatív meredekségű a kibocsátás-reálkamatláb koordináta negyedben.

Nyitott gazdaságokban az árfolyam a nominális merevségek révén befolyásolni tudja a hazai keresletet a külföldi termékek és a nemzetközi keresletet a hazai tradeable termékek iránt. A nominális árfolyam változása rövid távon reálárfolyam-változást implikál, mivel a nominális merevségek miatt a termékek ára nem veszi fel azonnal az új egyensúlyi értékét. Az ideiglenes keresleti többlet azonban hosszú távon, az áralkalmazkodás révén megszűnik, vagyis a reálárfolyam egyszeri sokkja az emelkedő infláció révén lassan lecseng. A reálárfolyam változása ezért érdemben befolyásolja az aggregált túlkereslet mértékét.

A keresleti összefüggésünk harmadik tagja számít a leginkább vitatottnak, a jelenleg erről folyó párbeszédet *Cogan* és szerzőtársai (*Cogan et al.* [2009]) részletesen ismertetik. A fiskális keresletlénkítésről szóló vita a múlt század harmincas éve-

iben kezdődött, a pénzügyi válság hatására pedig újra megélénkült. Az új-keynesi modellek többsége egyensúlyban levő költségvetést feltételez, a gazdasági fluktuációkat pedig a monetáris politika simítja. Az elmélet szerint a hagyományos keynesi hatásokat nivellálja a kiszorító hatás vagy a ricardói ekvivalencia tétele. A hazai adatok azonban azt mutatják, hogy erős, statisztikailag kimutatható kapcsolat van a GDP növekedési üteme és az államháztartási hiány között (*Darvas* [2009], *Gáspár* [2009]). Mivel célunk a magyar gazdaság pontos hatásmechanizmusainak a leírása, az elméleti problémákat némileg félretéve a költségvetési hiányt beépítjük az aggregált túlkereslet magyarázó tényezői közé.

Az általunk becsült IS-összefüggést ez alapján a /4/ egyenlet adja meg (az r a reálkamatlábát, a q a reálárfolyamot, a G pedig a kormányzati szektor finanszírozási igényét jelöli).

$$x = \beta_0^x + \beta_1^x E_t x_{t+1} + (1 - \beta_1^x) x_{t-1} - \beta_2^x r_t + \beta_3^x dq_t + \beta_4^x G_t \quad /4/$$

1.3. Fedezetlen kamatparitás

A nominális árfolyam viselkedésének meghatározásához a fedezetlen kamatparitás összefüggéséből indulunk ki. A külföldi befektetők csak úgy hajlandók hazai devizában denominált pozíciókat nyitni, ha a hazai fizetőeszköz nominális leértékelődésének vagy leértékelésének a várható veszteségét (túl)kompenzálja a nominális kamatszintben megfigyelhető többlet. Lebegő árfolyamrendszer esetén a hazai kamatlábak emelkedésének hatására a fizetőeszköz azonnal felértékelődik, majd fokozatosan gyengülni kezd (*Benczúr* [2002]).

A fedezetlen kamatparitást azonban empirikusan nem sikerült igazolni, a nominális kamat emelkedése mellett rendszerint a nominális árfolyam gyengülése volt megfigyelhető. A problémát részben feloldhatjuk, ha feltételezzük, hogy a befektetők nem kockázatmentesek és a kockázati preferenciájuk – mai divatos szófordulattal élve – kockázatvállalási étvágyuk, hajlandóságuk időben változik. A fedezetlen kamatparitás összefüggés így kiegészül egy kockázati prémium taggal ($r - p$). A kockázati prémium megugrása emelkedő nominális kamatszintet, illetve gyengülő árfolyamot eredményezhet, azaz a fedezetlen kamatparitás esetében a nominális kamatszint és a nominális árfolyam között feltételezett negatív kapcsolat pozitívvá válik.

$$e_t = \beta_0 - \beta_1 i_t + r - p_t \quad /5/$$

A kockázati prémiumot azonban igen nehéz számszerűsíteni, endogenizálása túlmutat e cikk keretein. *Vonnák* [2006] empirikus kutatásaiból tudjuk, hogy minden

más változatlansága mellett hazánkban egy 25 bázispontos nem várt kamatemelés nagyjából egy százalékos nominális felértékelődést eredményez. A β_1 együttható így nagyságrendileg 0,25, mivel mind a kamatláb, mind az árfolyam értéke igen közel van a 100-hoz. A becslt egyenletet így némiképp átalakítjuk:

$$e_t + 0,25i_t = \beta_0^e + r - p_t \quad /6/$$

A /6/ összefüggés jobb oldalán gyakorlatilag csak egy konstans tényező szerepel, a hibatagok pedig a kockázati prémiumot számszerűsítik. A fedezetlen kamatparitás összefüggésünk így inkább tekinthető kalibrált, mint becslt egyenletnek, ez a módosítás azonban lehetőséget biztosít arra, hogy a kockázati prémiumot számszerűsítsük, időbeli lefutását meghatározzuk.

1.4. Monetáris politika

Modellünkben a monetáris politika endogén, azaz a többi változó által determinált. Az elmúlt két évtizedben a jegybankok fő eszközváltozója a rövid lejáratú kamatláb lett. A korábbi, monetáris pénzmennyiség bővülési ütemét meghatározó Friedman-szabályt felváltotta a Taylor-szabály (*Taylor [1993]*) vagy annak valamely változata (*Taylor [1999]*), amely rendszerint a kamatlábat kapcsolta össze a kibocsátási rés és az inflációs többlet értékével. Az eredeti Taylor-szabálytól három fontos és egy kevésbé lényeges tényezőben tér el az általunk becslt jegybanki reakciófüggvény: nem tartalmazza a kibocsátási részt, beépítjük az árfolyam változásának a hatását, kamatsimítást feltételezünk, illetve az inflációs többletet nem a headline inflációból, hanem a változatlan adótartalmú inflációból számítjuk.

Hidi [2006] empirikus kutatásában kimutatta, hogy a kibocsátási rés nem játszik fontos szerepet a hazai monetáris politikai döntések során; simítására csak akkor lenne lehetőség az inflációs célkövetés logikája alapján, ha az elsődleges célt, azaz az árszínvonal stabilitását elérte a jegybank, vagyis a monetáris hatóság preferencia-rendszere a kibocsátási rés–infláció síknegyedben lexikografikus (*Kovács [2007]*). Mivel az exogén sokkok hatására az infláció hazánkban rendre magasabb, mint a célszint, a jegybank nem tudja a másodlagos feladatát teljesíteni, így a monetáris reakciófüggvényünkben a GDP-rés joggal marad ki.

Kis, nyitott gazdaságban a jegybanki döntéseknél kiemelt szerepet játszik a nominális árfolyam alakulása. *Hidihez [2006]* hasonlóan feltételezzük, hogy nem az árfolyam abszolút szintje, hanem a feltételezett árfolyamtól való eltérés befolyásolja a rövid lejáratú kamatok alakulását. A jegybank stábjában az inflációs előrejelzésében a nominális árfolyamot az előző negyedév átlagos szintjén rögzíti, vagyis a szakértők

konstans árfolyammal számolnak. A várt és a valós árfolyam közötti különbség így nem más, mint az árfolyam változása, ezért ez a tényező kerül be a kamatláb magyarázóváltozói közé.

Eltérést jelent az eredeti Taylor-szabálytól a kamatsimítás, vagyis az, hogy a döntéshozó a korábbi kamatláb értékét is figyelembe veszi a változó aktuális szintjének kialakításánál. A hazai kamatok autokorrelációs együtthatója igen magas, meghaladja a 0,9-et (*Csermely–Rezessy* [2007]), így a kamatsimítás a monetáris politika reakciófüggvényének¹⁰ lényeges eleme.

Az eredeti Taylor-szabályban a monetáris hatóság nem tekint előre a döntései meghozatalánál, a jelenlegi inflációt veti össze a céllal. Amennyiben a pénzromlás üteme meghaladja a kívánt szintet, szigorít a monetáris kondíciókon. A gyakorlatból azonban tudjuk, hogy a jegybank nem a jelenlegi, hanem az 5-8 negyedévvvel későbbi inflációs rést tekinti relevánsnak, vagyis előretékintő módon viselkedik. *Várpalotai* [2006] számításai alapján az inflációs célkövetés másfél-kétéves időhorizontja optimálisnak tekinthető. Mi azonban a becslések során a jelenlegi inflációs többlet és a kamatláb kapcsolatát vizsgáljuk, mivel az idősorok igen rövidek és egy 5-8 negyedéves lead változó bevezetése tovább csökkentené azokat. A becslt összefüggés így a következő:

$$i_t = (1 - \beta_3) \left[\beta_0^i + \beta_1^i (\pi_t^v - \pi_t^c) + \beta_2^i de_t \right] + \beta_3^i i_{t-1} \quad /7/$$

2. A becslési eredmények értelmezése

Miután meghatároztuk a modellünk struktúráját, megbecsüljük az ismeretlen paramétereket¹¹ a 2001 első negyedétől 2009 második negyedévéig tartó időszakra. Sajnos a vizsgált intervallum (az inflációs célkövetés rendszere) meglehetősen rövid, mindössze 34 megfigyelés áll rendelkezésünkre. Az ilyen rövid idősorból levonható következtetéseket nagyfokú bizonytalanság övezi, ráadásul a robusztusságuk is megkérdőjelezhető. A véleményünk azonban az, hogy az idősor rövidege nem szabhat gátat az ökonometriai vizsgálatoknak, még akkor sem, ha annak korlátaival a szerző is tisztában van.

¹⁰ A kamatok perzisztenciája a vizsgálat frekvenciájának a csökkenésével mérséklődik, azonban jelen cikk negyedéves adataiban feltehetőleg továbbra is jelentős kamatsimítással számolhatunk.

¹¹ A modellben használt jelölések és az adatok mértékegysége és forrása az 1., a részletes modellstruktúra és a becslési eredmények a Függelék 2. részében található.

A sztochasztikus egyenleteket egyesével becsüljük meg¹² az általánosított momentumok módszerével¹³. A becslésnél HAC súlymátrixot használunk rögzített Newey–West sávszélességgel, így az eredmények heteroszkedaszticitás és autokorreláció esetén is robusztusak lesznek. A becslés konzisztenciája azonban csak akkor biztosított, ha a változók stacionerek. Az egységgyök-teszteket nem végezzük el, mivel ilyen rövid adatsorok esetében azoknak nem lenne valós információtartalma. Elméleti megfontolások alapján feltételezzük, hogy a külső és belső infláció, illetve a reálárfolyam első fokon integrált, a többi sztochasztikus egyenletben szereplő változó pedig stacioner. Az aggregált kínálati összefüggést így némiképp át kell alakítani, ez azonban nem okoz komoly inkonzisztenciát az elméleti modellben.¹⁴

Összességében elmondható, hogy az egyenletek magyarázó ereje megfelelő, mivel a korrigált R^2 egy egyenlet kivételével meghaladja a 0,7-et, a Hansen-féle J -statisztika pedig nem veti el a túlidentifikáltsági korlátot. A diagnosztikai eljárások alapján a kapott modellünk megfelelő, azonban a paraméterek előjelét és értékét érdemes összevetni a korábbi kutatásokban becsült értékekkel.

A koefficiensek előjelei megfelelnek az elméleti alapoknak, ám értékük néhol enyhén eltér azoktól. A becsült aggregált kínálati összefüggés azt mutatja, hogy az előretékintő és hátratekintő gazdasági aktorok aránya nagyjából 50-50 százalék. *Fuhrer és Moore* [1995] azonban azzal számol, hogy az előretékintő szereplők aránya lényegesen magasabb (80%), de *Svensson* [2000] is mindössze 40 százalékosra becsüli a hátratekintő gazdasági aktorok súlyát. A másik fontos paraméter a Phillips-göbe meredeksége. Becslésünk alapján a kibocsátási rés egy százalékos (vagy százalékpontos)¹⁵ emelkedése 0,125 százalékos inflációemelkedést okoz. A korábbi empirikus vizsgálatokban a koefficiens 0,06 és 0,2 közötti intervallumban helyezkedett el (*Ball* [1997], *Batini–Haldane* [1999], *Batini–Nelson* [2001], *Svensson* [2000]). *Várpalotai* [2006] egy lényegesen hosszabb időhorizonton csak a non-tradeable szektorra, 0,03-os paramétert becsült a hazai adatokra. Az általunk becsült paraméter így jól illeszkedik a szakirodalomban fellelhető korábbi becslések eredményeihez.

A keresleti összefüggésben a reálkamatláb koefficiense $-0,25$, ami nagyságrendileg megfelel a *Batini–Nelson* [2000] által használt $-0,2$ -nek. A reálárfolyam-változás és a kibocsátási rést összekapcsoló paraméter $0,07$, ami csak kis mértékben tér el a *Svensson* [2000] által becsült $0,04$ -es értéktől.¹⁶ Az alacsony koefficiens azzal magyarázható, hogy bár Magyarország külpiaici kitétsége nagy, az export magas importtartalommal bír, ami mérsékli a reálleértékelődés pozitív hatását.

¹² A becsléseket az EViews 6 szoftverrel végeztük el.

¹³ A módszerről részletesen *Mátyás* [1999] értekezik.

¹⁴ A K változó helyett dK szerepel a becsült egyenletben.

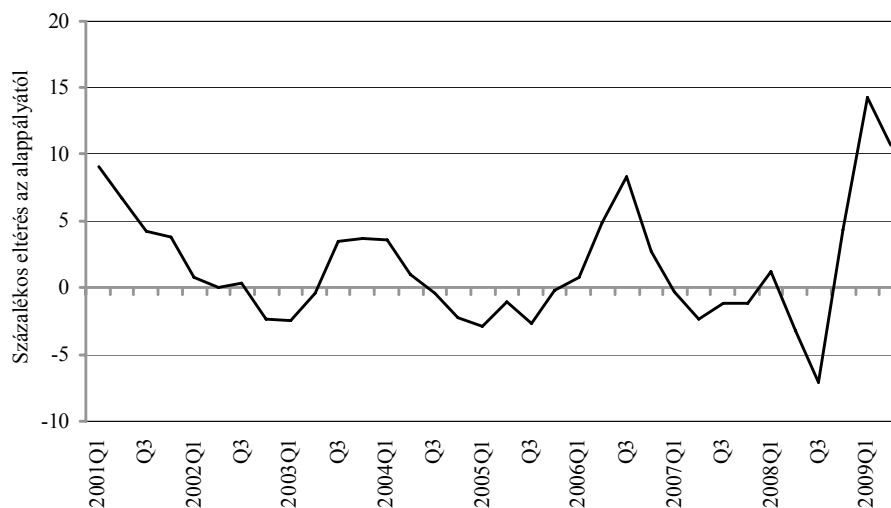
¹⁵ A kettő között azért nincs lényeges különbség, mivel százra normáltuk a kibocsátási rést.

¹⁶ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a paraméter 10 százalékon sem szignifikáns.

A monetáris politika reakciófüggvényét vizsgálva azt látjuk, hogy egy százalékos inflációs többlet hatására a jegybank 1,84 százalékponttal emeli meg az irányadó rátát. A kapott reakció magasabb a Taylor-szabályban foglalnál, de megfelel a Taylor-elvnek, ami szerint a nominális kamatnak nagyobb mértékben kell nőnie, mint az inflációnak, hogy ezáltal a reálkamatláb emelkedjen. A nominális árfolyam koefficiense nem szignifikáns, a paraméter értéke azonban nem sokkal tér el a *Hidi* [2006] által becsült 0,38-tól.

Miután a nominális árfolyam és a kamatláb kapcsolatát kalibráltuk, érdemes megvizsgálni a kockázati prémium alakulását. (Lásd a 2. ábrát.) A 2001-es sávszélesítéssel a hazai deviza azonnal felértékelődött. Ez a jelenség azonban kevésbé a kockázati prémium csökkenésével, mint inkább a forint korábbi alulértékelttségével magyarázható. Ezt támasztja alá az is, hogy a csúszó leértékelés időszakában (1995–2001-ig) a forint árfolyama néhány rövid periódust leszámítva folyamatosan az erős sávszélnél helyezkedett el. Az első kockázatprémium-sokk 2003-ban érte a magyar gazdaságot, melynek hátterében elsősorban az államháztartási hiány magas szintje, illetve a lakossági hitelexpanzió állt. A költségvetési és a külső egyensúlytalanság volt az oka a 2006 közepén bekövetkezett nominális leértékelődésnek. 2009-ben a kockázati prémium növekedése elsősorban nem hazai, hanem nemzetközi tényezőkkel magyarázható: a globális kockázatvállalási hajlandóság mérséklődésének hatására a feltörekvő piacok eszközei iránti kereslet zuhanni kezdett, és jelentősen leértékelődtek ezen államok devizái.

2. ábra. A kockázati prémium időbeli alakulása



Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a modellünk megfelel a korszerű újkeynesi elveknek, és az elméletileg megalapozott összefüggések relevanciáját a hazai gazdaságra sikerült igazolnunk. A becült koefficiensek nagy része közel áll az irodalomban használt paraméterekhez, ez is alátámasztja az elemzési keretünk megfelelő struktúráját.

3. Fiskális impulzusok hatása

Miután rendelkezésünkre áll egy konzisztens modellkeret, megvizsgálhatjuk az exogén fiskális politika változásának hatását a főbb endogén változókra. Az elemzésben nem explicit matematikai megoldásra törekszünk, hanem szimulációk segítségével határozzuk meg a sokkra adott válaszreakciókat.

A modellben egy ideiglenes fiskális sokkot feltételezünk, ami az idősor autokorrelációja miatt csak lassan cseng le. Az államháztartás nettó finanszírozási igényéről feltételezzük, hogy az egy egyes autoregresszív folyamat (AR(1)). A költségvetés finanszírozási igényének becült egyenlete a következő:

$$G_t = 295\,901,5 + 0,88199 G_{t-1} + \varepsilon_t, \quad /8/$$

(5,525451) (13,39259)

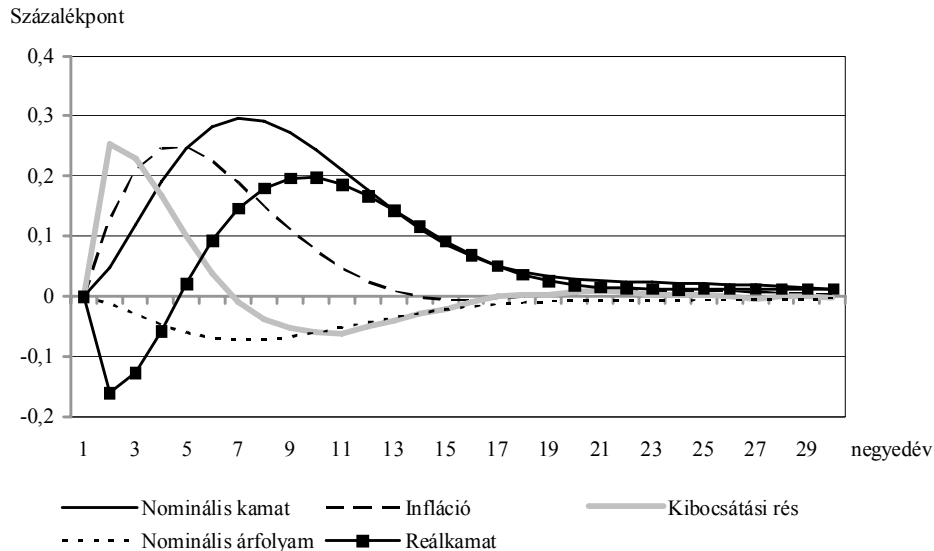
Korrigált $R^2 = 0,847881$,

F -statisztika = 179,3616,

Durbin–Watson-statisztika = 0,852186.

A következőkben a fő makrováltozók egy szimulált fiskális sokkra adott reakcióját vizsgáljuk. (Lásd a 3. ábrát.) Látható, hogy a kibocsátási rés egy negyedévet követően pozitívvá válik az aggregált kereslet megugrásának köszönhetően. A többlet kereslet hatására a fogyasztói árak növekedési rátája szintén nőni kezd, a kamatsimítás miatt a nominális kamatláb csak lassan követi az infláció megugrását. A reálkamatláb esése így egészen a sokkot követő ötödik negyedévig tovább fűti a gazdaságot. A nominális kamatláb a második év végén éri el a csúcspontját, ami miatt a hazai fizetőeszköz nominálisan és a többletinfláció hatására reálértelemben is felértékelődik. A felértékelődés, illetve a növekvő reálkamatláb miatt a kibocsátási rés megközelítőleg hét negyedév leforgása alatt tér vissza a kezdeti szintjére, ezután pedig az output elmarad a potenciális GDP-től. Az inflációs többlet ezzel szemben több, mint három év múlva eliminálódik, a nominális és a reálkamat pedig még lassabban tér vissza a sokk előtti szintjére.

3. ábra. A fiskális sokk hatása a többi változóra

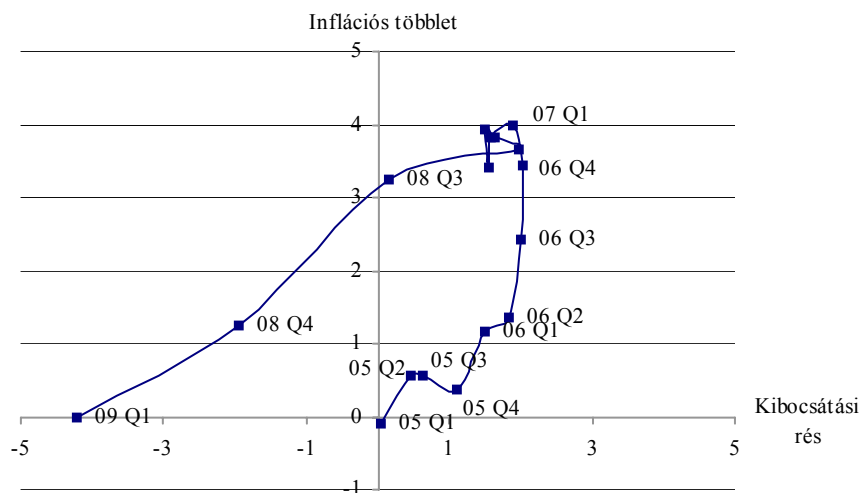
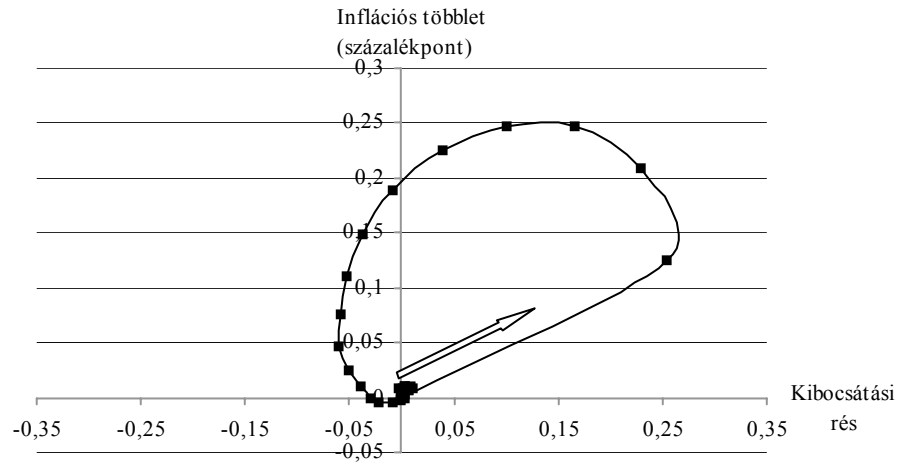


Megjegyzés. Az ábra függőleges tengelye az alappályától vett százalékpontos eltérést mutatja

A 4. ábra két részre osztható. A felső szakasz a kibocsátási rés és az inflációs többlet alakulását mutatja az általunk szimulált fiskális sokk hatására, azaz nem tettünk mást, csak egy koordinátanegyedben ábrázoltuk a GDP-rés és a π_t többletének 3. ábrán feltüntetett mértékét. Az ábra alsó részében a hazai valós kibocsátási részt és a változatlan adótartalmú inflációt ábrázoltuk 2005 első negyedétől 2009 első negyedévéig. A könnyebb kiigazodás érdekében egyes adatpontok mellett a hozzájuk tartozó időszakot is feltüntettük. A két pálya közötti hasonlóság szemmel látható: mind a kettő az origóból indul és az óramutató járásával ellentétes irányba mozog. Természetesen a valós adatokat számos más exogén, modellen kívüli sokk éri (gazdasági világválság, finanszírozási nehézségek, mennyiségi hitelkorlátozás stb.), így a két pályagörbe nem egyezik meg teljesen egymással. Nem vétünk azonban nagy hibát, ha azt állítjuk a 2005 és 2008 közötti időszak ciklikusságát érdemben felerősítette a hazai expanzív fiskális politika. 2008 negyedik és 2009 első negyedévében a nyugat-európai, észak-amerikai recesszió meggátolta, hogy a negatív kibocsátási rés szűkülni kezdjen, azaz a gazdasági kibocsátás ismét megközelítse a potenciális szintet, illetve a fogyasztói árak emelkedésének a rátája alulról közelítse az inflációs célt.

A hazai költségvetés prociklikus jellege így megakasztotta a dezinflációs folyamatot és főlegesen növelte a gazdaság természetes hullámszámának az amplitúdóját.

4. ábra. A szimulált és az empirikus Phillips-hurok



A folyamat megítéléséhez induljunk ki a társadalmi veszteségfüggvény egy rendkívül leegyszerűsített specifikációjából.¹⁷

$$L = \xi \sum_{t=1}^{\infty} (\pi_t - \pi_t^c)^2 + \sum_{t=1}^{\infty} (x_t)^2 \quad /8/$$

¹⁷ Ilyet használ többek között *Clark et al.* [1999], *Mellár* [1997]. A ξ paraméter azt mutatja meg, hogy milyen súllyal szerepel a veszteségfüggvényben az infláció a kibocsátási réshez képest. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a célfüggvény nem modellkonzisztens, így a vizsgálatából levont következtetések csupán spekulatív jellegűek.

Ha feltételezzük, hogy hosszú távon az inflációs cél a fogyasztói árindexek átlaga, vagyis $\pi^c = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T \pi_t$, akkor a veszteségfüggvény nem más, mint az infláció és a kibocsátási rés varianciájának t -szerese. Így a /8/ összefüggés felírható a következő alakban: $L = (\xi \text{var}(\pi) + \text{var}(x))t$. Amennyiben tehát a fiskális politika prociklikus, az infláció és a kibocsátási rés szórása emelkedik, ami a társadalmi veszteség növekedését vonja maga után és számos egyéb, nehezen számszerűsíthető hátránnyal jár (például hitelesség elvesztése).

*

A tanulmány célja a magyarországi fiskális politika és a fogyasztói árindex közötti kapcsolat elemzése volt az inflációs célkövetés rendszerében. A vizsgálat kerete az új-keynesi modell alapfeltevésein nyugvó Svensson-modell. Az összefüggésrendszer négy viselkedési egyenletet tartalmaz: a nyitott gazdaságokra adaptált hibrid IS-görbe (keresleti összefüggés), a hibrid, árfolyammal és külső inflációs nyomással kiegészített Phillips-görbe (kínálati összefüggés), a fedezetlen kamatparitás, valamint a monetáris politika reakciófüggvénye. Miután specifikáltuk az egyes egyenleteket, egyesével megbecsültük őket az általánosított momentumok módszerével a 2001 első és 2009 második negyedéve közötti magyar adatokon. Bár tudjuk, hogy a becslések elemszáma még korántsem nevezhető elegendőnek, a becült paraméterek, megfelelőnek az elmélet alapján vártnak. A modell keretei között egy AR(1) fiskális sokkot szimuláltunk, majd megvizsgáltuk, mennyivel tértené el az exogén impulzus az endogén változókat az alappályától. Eredményül azt kaptuk, hogy a fiskális politika rövid távon érdemben befolyásolja a kibocsátási részt. A keresleti többlet hatására az infláció megemelkedik, ez pedig maga után vonja előbb a nominális, majd a reálkamatláb növekedését. A növekvő kamatkülönbözet, illetve az inflációs többlet révén nominálisan és reálértelemben is felértékelődik a hazai fizetőeszköz. A szigorodó monetáris kondíciók hatására a kibocsátási rés többlete a hetedik negyedévre eltűnik, a fogyasztói árindex és a kamatláb azonban csak lassan tér vissza kezdeti szintjére. A kapott pályagörbék nagymértékben hasonlítanak a hazai kibocsátási és inflációs adatok lefutására, amiből arra a megállapításra jutunk, hogy a 2005-től 2008 közepéig tartó gazdasági ciklust a fiskális szabályozás felerősítette. A költségvetési stop-go ciklusok a társadalom számára jelentős jóléti veszteséget okoznak, ezen kívül pedig számos, nehezen számszerűsíthető hátránnyal járnak.

Függelék

1. A modellben használt adatok, jelölések

Az adatok negyedéves frekvenciájúak, 2001 első negyedévéől 2009 második negyedévéig álltak rendelkezésre, szezonális hatásoktól tisztítottak. Amennyiben nem állt rendelkezésre szezonálisan tisztított adat a kiigazítást a Census 12 final trend szűrőjével végeztük el. A nominális változók a 2000. év átlagos árszínvonalára transzformáltak, deflátorként a GDP deflátort használtuk. A kibocsátási rés meghatározásához szükséges potenciális kibocsátást a negyedéves fixáras GDP adatokból Hodrick–Prescott-szűrővel ($\lambda = 1600$) számszerűsítettük. Az adatok részletes leírását, illetve elérhetőségét a következő táblázat foglalja össze.

Jelölés	Tartalom	Leírás	Mértékegység	Forrás
π	Infláció	A bruttó fogyasztói árak változása (előző év azonos időszaka = 100)	százalék	MNB
π^*	Külső infláció	A legfontosabb külkereskedelmi partnerországok árindexeinek súlyozott átlaga (előző év azonos időszaka = 100)	százalék	MNB
π^c	Inflációs cél	A jegybank és a kormány által kitűzött inflációs célszint	százalék	MNB
π^v	Változatlan adótartalmú árindex	A nettó fogyasztói árak változása (előző év azonos időszaka = 100)	százalék	MNB
x	Kibocsátási rés	A GDP és a potenciális kibocsátás közötti különbség	százalék	KSH
x^*	Külső kibocsátási rés	Az euró-zóna GDP-je és a potenciális kibocsátás közötti különbség	százalék	Eurostat
i	Nominális kamatláb	A három hónapos diszkont kincstárjegy benchmark hozama	százalék	MNB
r	Reálkamatláb	A nominális kamatláb és az egy periódussal későbbi infláció különbsége	százalék	MNB
G	Kormányzati kiadás	Az államháztartás nettó finanszírozási igénye (2000. évi árakon)	millió forint	MNB
e	Nominális árfolyam	Nomináleffektív árfolyamindex (2000. évi = 100)	százalék	MNB
q	Reálárfolyam	Fogyasztói ár alapú reálárfolyam (2000. évi = 100)	százalék	MNB
p	Árszínvonal	A fogyasztói árak szintje (2000. évi = 100)	százalék	MNB
p^*	Külföldi árszínvonal	A fogyasztói árak szintje a legfontosabb külkereskedelmi partnerországoknál (2000. évi = 100)	százalék	MNB
Y	Kibocsátás	A bruttó hazai termék negyedéves szintje (2000. évi árakon)	millió forint	KSH
Y^p	Potenciális kibocsátás	A normál kapacitáskihasználtság mellett adódó GDP (2000. évi árakon)	millió forint	(Balatoni [2009])
$\acute{a}fa$	A forgalmi adó változása	Az általános forgalmi adó technikai hatása az árindexre	százalék	Saját számítás

2. A modell struktúrája, becslési eredmények és azonosságok

Az aggregált kínálati összefüggés. A becslésénél az importált infláció két negyedéves késleltetését építettük be a modellbe, mivel a külső folyamatok hazai árakra való begyűrűzése nagyjából két negyedévet vesz igénybe.

$$d\pi_t = \beta_0^\pi + \beta_1^\pi (E_t \pi_{t+1} - \pi_{t-1}) + \beta_2^\pi x_t + \beta_3^\pi dK_{t-2} + \beta_4^\pi \acute{a}fa_t$$

$$d(\pi_t) = -12,2465 + 0,4500^* (E_t \pi_{t+1} - \pi_{t-1}) + 0,1253 x_t + 0,0726^* dK_{t-2} + 0,2391^* \acute{a}fa_hat_t$$

(-4,1621) (11,6757) (4,1480) (2,8611) (3,9491)

Instrumentumok: π_t^* , π_{t-1}^* , x_t^* , x_{t-1} , dK_{t-3} , dK_{t-4} , inflációs várakozások hozamgörbéből számított értéke¹⁸

$$R^2 = 0,8954,$$

$$\text{Korrigált } R^2 = 0,8772,$$

$$J\text{-statisztika} = 0,1022.$$

Az aggregált keresleti összefüggés. A reálkamat transzmissziós csatornákon keresztül nagyjából negyedéves csúszással fejti ki a hatását a kibocsátási résre, ezért a változó egy negyedévvvel késleltetett értékét építettük be a modellbe.

$$x_t = \beta_0^x + \beta_1^x E_t x_{t+1} + (1 - \beta_1^x) x_{t-1} - \beta_2^x r_{t-1} + \beta_3^x G_t + \beta_4^x dq_t,$$

$$x_t = 51,9663 + 0,7275^* E_t x_{t+1} - 0,2514^* r_{t-1} + 4,1 * 10^{-6} * G_t + 0,0729^* dq_t$$

(3,0637) (3,7062) (-2,2543) (1,7182) (2,0460)

Instrumentumok: G_{t-1} , G_{t-2} , G_{t-3} , x_t^* , x_{t-1}^* , x_{t-2}^* ,

$$R^2 = 0,8528,$$

$$\text{Korrigált } R^2 = 0,8292,$$

$$J\text{-statisztika} = 0,0562.$$

A jegybanki reakciófüggvény:

$$i_t = (1 - \beta_3^i) \left[\beta_0^i + \beta_1^i (\pi_t^v - \pi_t^c) + \beta_2^i de_t \right] + \beta_3^i i_{t-1},$$

$$i_t = (1 - 0,7852) \left[105,3650 + 1,8406 (\pi_t^v - \pi_t^c) + 0,2921 de_t \right] + 0,7852 i_{t-1}$$

(5,1983) (1,3715) (2,6162) (0,7323) (5,1983)

¹⁸ Mellár [2003] alapján Balatoni [2009].

Instrumentumok: $(\pi_{t-1}^v - \pi_{t-1}^c)$, $(\pi_{t-2}^v - \pi_{t-2}^c)$, $(\pi_{t-3}^v - \pi_{t-3}^c)$, de_{t-1} , de_{t-2} ,

$R^2 = 0,6607$

Korrigált $R^2 = 0,6230$

J-statisztika = 0,0473

A fedezetlen kamatparitás kiegészülve a kockázati prémiummal:

$$e_t = 120,0818 - 0,2500 * i_t + r - p_t .$$

A mérlegazonosságok:

$$q_t = \frac{p_t^*}{p_t} e_t ,$$

$$p_t^* = \pi_t^* \times p_{t-4}^* ,$$

$$p_t = \pi_t \times p_{t-4} ,$$

$$r_t \approx i_t - \pi_{t+1} ,$$

$$K_t = \left[(\pi_t^* - 100) + \left(\frac{e}{e_{t-4}} - 1 \right) \right] * 100 .$$

Irodalom

- ASADA, T. ET AL. [2006]: Keynesian Dynamics and the Wage-Price Spiral: A Baseline Disequilibrium Model. *Journal of Macroeconomics*. 28. évf. 1. sz. 90–130. old.
- BALATONI A. [2009]: A Phillips-görbe és a stop-go ciklusok Magyarországon. *Statisztikai Szemle*. 87. évf. 9. sz. 888–920. old.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2009/2009_09/2009_09_898.pdf (Elérés dátuma: 2010. március 19.)
- BALL, L. [1997]: *Efficient Rules for Monetary Policy*. NBER Working Paper. 5952. sz.
- BARRO, R. J. – SALA-I-MARTIN, X. [2003]: *Economic Growth*. MIT Press. Cambridge, Massachusetts.
- BATINI, N. – HALDANE, A. G. [1999]: Forward-Looking Rules for Monetary Policy. In: *Taylor, J. B.* (szerk.): *Monetary Policy Rules*. 157–201. old.
- BATINI, N. – NELSON, E. [2001]: Optimal Horizons for Inflation Targeting. *Journal of Economic Dynamics and Control*. 25. évf. 6–7. sz. 891–910. old.

- BENCZÚR P. [2002]: A nominális árfolyam viselkedése a monetáris rezsimváltás után. *Közgazdasági Szemle*. 49. évf. 10. sz. 816–837. old.
- BENCZÚR P. – SIMON A. – VÁRPALOTAI V. [2002]: Dezinflációs számítások kisméretű makromodellel. *MNB Füzetek*. 4. sz.
- BENK, SZ. ET AL. [2006]: The Hungarian Quarterly Projection Model (NEM). *MNB Occasional Papers*. 60. sz.
- BESSENYEI I. [1995]: *A gazdasági növekedés alapvető elméletei*. JPTE. Pécs.
- CALVO, G. [1983]: Staggered Prices in a Utility-Maximizing Framework. *Journal of Monetary Economics*. 12. évf. 3. sz. 383–398. old.
- CLARK, P. B. – GOODHART, C. A. E. – HUANG, H. [1999]: Optimal Monetary Policy Rules in a Rational Expectations Model of the Phillips Curve. *Journal of Monetary Economics*. 43. évf. 2. sz. 497–520. old.
- COGAN, J. F. ET AL. [2009]: *New Keynesian versus Old Keynesian Government Spending Multipliers*. ECB Working Paper Series. 1090. sz.
- CSERMELY Á. – REZESSY A. [2007]: Kamatsimítás az elméletben és a gyakorlatban. *MNB-szemle*. november, 6–14. old. www.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnbh_mnbszemle&ContentID=10363 (Elérés dátum: 2010. március 19.)
- DARVAS Zs. [2009]: *The Impact of the Crisis on Budget Policy in Central and Eastern Europe*. Budapesti Corvinus Egyetem, Matematikai Közgazdaságtan és Gazdaságelemzés Tanszék. Műhelytanulmány. 4. sz. Budapest.
- FUHRER, J. C. – MOORE, G. R. [1995]: Inflation Persistence. *Quarterly Journal of Economics*. 110. évf. 1. sz. 127–159. old.
- GALÍ, J. – GERTLER, M. [1999]: Inflation Dynamics: A Structural Econometric Analysis. *Journal of Monetary Economics*. 44. évf. 195–222. old.
- GALÍ, J. – GERTLER, M. – LÓPEZ-SALIDO, J. D. [2001]: European Inflation Dynamics. *European Economic Review*. 45. sz. 1237–1270. old.
- GÁSPÁR A. [2009]: A magyar gazdasági növekedés és a fiskális politika kapcsolata: modellezésen alapuló vizsgálat. *Statisztikai Szemle*. 87. évf. 5. sz. 449–472. old. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2009/2009_05/2009_05_449.pdf (Elérés dátuma: 2010. március 19.)
- HIDI J. [2006]: A magyar monetáris politikai reakciófüggvény becslése. *Közgazdasági Szemle*. 53. évf. 12. sz. 1178–1199. old.
- KOVÁCS M. A. [2007]: Mít csinál a monetáris politika az inflációs célkövetés rendszerében? *Közgazdasági Szemle*. 54. évf. 12. sz. 1103–1120. old.
- MÁTYÁS L. (szerk.) [1999]: *Generalized Method of Moments Estimation*. Cambridge University Press. Cambridge UK.
- MELLÁR T. [1997]: *Alkalmazott makroökonómia*. JPTE. Pécs.
- MELLÁR T. [2003]: *Dinamikus makromodellek a magyar gazdaságra*. Statisztikai módszerek a társadalmi és gazdasági elemzésben. KSH. Budapest.
- MELLÁR T. [2005]: Az államháztartási hiány és az árak emelkedése. *Statisztikai Szemle*. 83. évf. 7. sz. 644–661. old. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2005/2005_07/2005_07_644.pdf (Elérés dátuma: 2010. március 19.)
- MELLÁR T. [2008]: *Gazdaságpolitika makroszemléletben*. PTE KTK. Pécs.

- ROTEMBERG, J. J. – WOODFORD, M. [1997]: *An Optimization-Based Econometric Framework for the Evaluation of Monetary Policy*. NBER Macroeconomics Annual. MIT Press. Cambridge
- SVENSSON, L. E. O. [1998]: *Open-economy Inflation Targeting*. NBER Working Paper. 6545. sz.
- SVENSSON, L. E. O. [2000]: Open-economy Inflation Targeting. *Journal of International Economics*. 50. évf. 1. sz. 155–183. old.
- TAYLOR, J. B. [1993]: Discretion Versus Policy Rules in Practice. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*. 39. évf. 3. sz. 195–214. old.
- TAYLOR, J. B. (szerk.) [1999]: *Monetary Policy Rules*. The University of Chicago Press. Chicago.
- VÁRPALOTAI V. [2006]: Az inflációs cél követésének optimális horizontja Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*. 53. évf. 12. sz. 1135–1154. old.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2006/2006_10-11/2006_10-11_966.pdf (Elérés dátuma: 2010. március 19.)
- VONNÁK B. [2006]: A magyarországi monetáris transzmissziós mechanizmus fő jellemzői. *Közgazdasági Szemle*. 53. évf. 12. sz. 1155–1177. old.
- WALSH, C. E. [2003]: *Monetary Theory and Policy*. MIT Press. Cambridge, Massachusetts.
- WHELAN, K. [1999]: *Real Wage Dynamics and the Phillips Curve*. Finance and Economic Discussion Series, Board of Governors of the Federal Reserve System.
www.federalreserve.gov/pubs/feds/2000/200002/200002pap.pdf (Elérés dátuma: 2008. szeptember 24.)

Summary

In this paper we investigate the connection between the Hungarian fiscal policy and the consumer price index. We do this analysis with a small scale econometric model, which is based on the well-known four equation Svensson model. First we introduce the model, then we estimate the unknown parameters with the generalized methods of moment using Hungarian data. We assume that the net borrowing of the state is an AR(1) process and we calculate roughly the autoregressive parameter. After simulating a fiscal shock, we analyze the impulse-response functions. The response of the main macroeconomic variables resembles the Phillips-loops that are detected in the Hungarian time series in preceding papers (Balatoni [2009]). We conclude that the expansive fiscal policy contributed notably to the increase of inflation between 2005 and 2008, and the stop-go fiscal cycles caused significant welfare deficit.

Prof. Dr. Katona Tamás,
a Szegedi Tudományegyetem
tanszékvezető egyetemi tanára
E-mail: tamas.katona@juris.u-szeged.hu

Dr. Balogh Miklós,
a KSH elnökhelyettese
E-mail: miklos.balogh@ksh.hu

A felsőfokú tanintézetek összehasonlító rangsorát meghatározó indikátorrend- szer kidolgozása

Az elmúlt két évtizedben az oktatáspolitikai szándékokkal egyezően a felsőoktatásban végbement fejlesztésekkel, a hallgatói létszám ugrásszerű emelkedésével, a képzési profil bővülésével a felsőoktatás szerkezete gyökeresen átalakult. A felsőoktatás expanziója az érintett korosztály 40 százalékának felsőoktatási részvételét eredményezte, és ez a folyamat a felsőoktatás tömegesedésének minősíthető.

1. A felsőoktatás expanziójának legfontosabb jellemzői

Ezen időszak – főként az ezredfordulót követő integráció következményei miatt – az intézmények számának változásával nem jellemezhető. A változások sokkal inkább a karok, illetve a képzési helyek számának alakulásával mutatható be. A települési, az intézményi és részben a hallgatói érdekek azonosságából következően számos vidéki városban jöttek létre főiskolák, egyetemek, illetve azok szervezeti egységeiként karok, képzési helyek. A döntően kis és közepes lakosságszámú városok ezt a folyamatot egyrészt azért támogatták, hogy erősítsék vonzáskörzeti funkciójukat, másrészt, mert felismerték a felsőoktatás munkahelyteremtő, helyi fogyasztásbővítő szerepét. A képzési helyek számának változása összességében a személyi és tárgyi feltételek romlását, ezzel egyidejűleg differenciálódását, az intézmények közötti különbségek felerősödését eredményezte. Az oktatói – különösen a minőséget is jelző tudományos fokozattal rendelkező – állomány növekedése azonban nem tartott, nem is tarthatott lépést a hallgatók számának változásával. A vizsgált időszakban az okta-

tói állomány 27 százalékkal bővült, miközben a hallgatói létszám több mint háromszoros lett. Főként az ezredforduló éveiben általánosan elterjedtek az oktatók „többes foglalkoztatásának” különböző, statisztikai módszerekkel is nehezen megfigyelhető formái. A tárgyi feltételekben kimutatható különbségeket befolyásolta az intézményeket, a képzési helyeket befogadó települések támogatásának mértéke és formája (épületátadás), de összességében – főleg az eszközigényesebb képzést folytató felsőfokú tanintézetekben – az infrastruktúra fejlődése jelentős mértékben elmaradt a létszám növekedésétől. 1990-ben a nappali tagozatos hallgatók száma 76,6 ezer, 2009-ben 242,7 ezer fő volt, a létszámnövekedés folyamatos, bár dinamikája – elsősorban demográfiai okokra visszavehetően – mérséklődő. A jellemzően költségtérítéssel nem nappali tagozatokon a hallgatói létszám az elmúlt években erőteljesen csökkent.

A felsőfokú oktatás legfontosabb adatai néhány kiemelt tanévben

Megnevezés	1990/1991	1995/1996	2000/2001	2005/2006	2008/2009	2009/2010
Intézmények száma	77	90	62	71	70	69
Karok száma*	117	138	155	172	172	172**
Képzési helyek száma				280	264	264**
Hallgatók száma az összes tagozaton	108 376	195 856	327 289	424 161	340 851	370 331
Ebből nappali tagozaton	76 601	132 997	183 876	231 482	224 894	242 701
Oktatók száma	17 302	18 098	22 873	23 188	22 475	21 934

* A karokra nem tagozódó intézményeket egy karnak számítva.

** 2008/2009. tanév adatai.

Elsősorban a leírt okokból következően egyre általánosabbá válik az a megállapítás, amely szerint a felsőoktatás tömegesedése a képzés színvonalának nagymértékű differenciálódásával, esetenként romlásával járt. Ez alapvetően abból adódik, hogy – a létszámban kifejezhető tömegesedés mellett – a magyar felsőoktatás infrastruktúrája nem teljesen felel meg a kor követelményeinek, az intézményrendszer túlméretezett és szétaprózott.

2006-tól az ún. bolognai folyamat keretében megkezdődött az egységesen egymásra épülő, felsőfokú végzettségi szinteket biztosító többciklusú képzés. Megszűnt a magyar felsőoktatás hagyományos duális struktúrája, ahol – kicsit leegyszerűsítve – a főiskolák többé-kevésbé a mai alapszintű, az egyetemek pedig a mai mesterszintű diplomát nyújtották a tanulmányaikat sikeresen befejező hallgatóknak. Az új struktúrában a 3., az 5. és a 8. év után kerülhetnek ki a végzettek a munkaerőpiacra, alapképzési, mesterképzési, illetve doktori fokozattal. Az egyes képzési szintek egymásra épülnek, és a különböző intézmények közt átjárhatók. Az Egységes Európai Felsőoktatási Térség létrehozásán túlmenően, a lineáris rendszer bevezetésének egyik alapvető célja a munka-

erő-piaci esélyek javítása volt. Az elképzelések szerint az alapképzés rövid idő alatt legtöbbször már bizonyos fokú szakmai gyakorlattal is rendelkező fiatalokat bocsát ki a munkaerőpiacra. Az oktatáspolitikusok elképzelései szerint mindez egyrészt lehetővé teszi a változó munkaerő-piaci igényekhez való gyors alkalmazkodást, másrészt elősegíti a fiatalok képzettségi szintjének növekedését, harmadrészt pedig biztosítja az európai felsőoktatási intézmények közti átjárhatóságot. E szerint az alapfokú diploma meg fogja teremteni a munkaerőpiac és a felsőoktatás közötti oda-vissza áramlás lehetőségét, az egész életen át tartó tanulás folyamatába való bekapcsolódást.

A demográfiai folyamatok az elkövetkező években erőteljes hatást gyakorolnak az intézményrendszerre, ugyanis jelentősen visszaesik az érettségizők száma, és ebből adódóan az intézmények között felerősödik a hallgatókért folytatott verseny. Ezzel egyidejűleg érvényesíthető az a kormányzati szándék, amely a felsőoktatás képzési struktúráját a munkaerő-piaci igényekkel kívánja összehangolni. A felsőoktatási törvényben biztosított intézményi autonómia ugyanakkor az állami beavatkozás lehetőségeit korlátozza. A kormányzat elsősorban az államilag támogatott férőhelyek számának, elosztásának, valamint a felvételhez szükséges minimális ponthatárnak a meghatározásával befolyásolhatja a hallgatói létszámot mint keretfeltételt.

A kutatás témája szempontjából a felsőoktatás expanziójának és a várható demográfiai hatásoknak három meghatározó következménye van:

- az oktatás tömegesedése nem járt együtt a felsőfokú intézmények infrastruktúrájának és személyi feltételeinek hasonló mértékű fejlődésével, ezért az oktatás minősége erősen differenciálódott, esetenként romlott,
- a gazdasági élet meghatározó szereplőinek és szervezeteinek álláspontja szerint a felsőoktatási rendszer képzési szerkezete nem felel meg a gazdaság igényeinek,
- a felsőoktatásban lassan kibontakozó és demográfiai okok miatt felerősödő verseny előtérbe helyezheti az intézmények minőségi különbségeit tükröző információ-rendszerek bővítését, fejlesztését.

2. A felsőoktatási rangsor és a minőség

A különböző módszerekkel készített felsőoktatási rangsorok hosszú távon csak akkor tölthetik be alapvető funkcióikat, ha jelzik az intézményrendszerben végbemennő minőségi változásokat. Fontos követelmény tehát, hogy egy adott intézmény rangsorban elfoglalt helyének változása elválaszthatatlan legyen az intézményi minőséget befolyásoló teljesítmény alakulásától.

A felsőoktatási intézmények minőségének kvantifikálásában, a minőségre vonatkozó, közvetlenül megfigyelhető adatok hiánya az egyik legnehezebben megoldható

probléma. A témakör kutatói egyetértenek a minőség általános definíciójával, amely szerint a minőség felhasználói alapú értelmezése egyrészt jelentheti a végzeteket alkalmazó szféra követelményeinek való megfelelést, másrészt a végzett hallgató elvárásainak megfelelő munkaerő-piaci mozgástér megteremtését (Bálint–Polónyi–Siklós [2006]). A felsőoktatási rendszerrel szemben támasztott alapvető minőségi követelmény az, hogy legyen képes adekvát választ adni – a képzési rendszeren és a végzett hallgatók elsajátított kompetenciái révén – a gazdasági életben bekövetkező változásokra. Ebből következően a felsőoktatás munkaerő-piaci megítélésében a legfontosabb indikátor a végzett hallgatók alkalmazhatósága. Az elméletileg alig vitatható megállapítások a minőség mérése során okoznak gondokat, mert ebben a megközelítésben hiányoznak a közvetlenül megfigyelhető, megfelelő módszertannal kialakított összehasonlítható adatok. Különösen igaz ez a felsőoktatási expanzió időszakában, mert az oktatáspolitikai a felsőoktatás létszám bővítését azzal a nem titkolt reménnyel tűzte ki célul, hogy az iskolázottság növekedésével a foglalkoztatás esélye is nő. A diplomával rendelkező munkavállaló még akkor is nagyobb elhelyezkedési eséllyel bír a munkaerőpiacon, mint az alacsonyabb iskolázottsággal bíró, ha nem is közvetlenül a felsőoktatásban szerzett végzettségének megfelelő állást szerez. Magyarországon különösen erős a magasabb iskolai végzettség munkaerő-piaci „védelmi hatása”: a felsőfokú végzettségűeknek lényegesen nagyobb az esélye a munkába állásra, mint az alacsonyabb iskolázottsággal rendelkezőknek. Ebben a megközelítésben a nem piacorientált felsőfokú beiskolázás feltételeinek megteremtése nem más, mint a pályakezdő munkanélküliség kezelésének egyik módja. A minőség általános definíciója szerint viszont azok az intézmények, amelyeknek hallgatói nem tudnak a végzés után a munkaerőpiacon meghatározott időn belül elhelyezkedni, nem felelnek meg a minőség legfontosabb kritériumának: nem tudnak a gyakorlatban alkalmazható tudást biztosítani hallgatóiknak.

Ebből a meghatározásból kiindulva a minőség mérését olyan output típusú indikátorok alapján lenne célszerű megkísérelni, amelyek előállításánál során az adatszolgáltató (értékelő) szerepét a végzett hallgatók, illetve a munkahelyek játsszák. A felsőoktatásról rendelkezésre álló rendkívül szerteágazó statisztikai adatok tömegéből, az adatbázisokból azonban ma még hiányoznak az összehasonlítható pályakövetési típusú információk. A magyar felsőoktatási törvény az intézményeknek előírja a pályakövetési rendszer 2006-tól történő bevezetését. „A felsőoktatási intézmények – önkéntes adatszolgáltatás alapján – ellátják a pályakövetés feladatait, amelynek keretében figyelemmel kísérik azoknak a munkaerő-piaci helyzetét, akik náluk szereztek bizonyítványt, oklevelet. A felvehető létszámkeret meghatározásánál ezt is figyelembe veszik, és a képzési támogatás a pályakövetési rendszer értékelése alapján legfeljebb tíz százalékkal csökkenthető, illetve növelhető.”¹

¹ 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról.

Az intézmények különböző módszerekkel készülő rangsorolása elsősorban olyan információszolgáltatási funkció, amely segíti döntéseikben a pályaválasztók és a munkaadók intézmények közötti eligazodását. A magyar jövedelmi viszonyok mellett a családok jelentős hányadának a hallgató tanulmányának finanszírozása nagymértékű tehervállalással együtt járó középtávú nagybefektetés. Az egyén szempontjából tehát a felsőoktatási rangsor meghatározó funkciója éppen az lenne, hogy megbízható információk nyilvánosságra hozatalával csökkenteni tudja az egyéni döntés kockázatát. Az állam ugyanis nem garantálja sem a diploma minőségét (értékét), sem a felsőfokú végzettséghez kapcsolódó későbbi munkahelyet. A felsőfokú intézménybe jelentkező diákoknak jogos igénye, hogy információkkal rendelkezzenek az intézmény minőségéről, jövődiplomájuk piacképességéről. A rangsorok visszajelző szerepe ugyanakkor lényeges az intézmények számára is, mutatva elsősorban presztízsük, pozíciójuk változásának irányát, mértékét.

A felsőoktatási intézmények meghatározott mérőszámok szerint történő rangsorolása az Egyesült Államokban, valamint számos nyugat-európai országban több mint húsz éves múltra tekint vissza. A rangsorok elkészítésének azonban nincs általánosan elfogadott módszertana, és az alkalmazott mutatószámrendszerek állandó viták tárgyát képezik. Hazánkban az elmúlt időszak kísérletei közül a legismertebbek az Országos Felsőoktatási Információs Központ (FELVI), a *Heti Válasz* c. hetilap és a Central European Management Intelligence (CEMI) által készített rangsorok, amelyeknek kidolgozottsága, mutatószámrendszere eltér egymástól. A *Heti Válasz* és a CEMI rangsora leegyszerűsített módszertanra épül, öt-hat kiemelt indikátor alapján állítja sorba a felsőoktatási intézményeket. A FELVI által elkészített rangsor jóval kidolgozottabb és kiterjedtebb adatbázis információit elemzi. Mindhárom rangsorkészítésre jellemző, hogy az input típusú indikátorok súlya meghatározó, az output típusúaké az adatok hiánya, illetve a reprezentatív felvételek alkalmazásának korlátai miatt a szükségesnél kisebb. Mindhárom rangsorkészítés közös jellemzője hogy az input típusú indikátorok közül a felvételi pontszámot, a túljelentkezési arányt, a tanár-diák arányt és az Országos Tudományos Diákköri Konferencia (OTDK) adatait veszi figyelembe.

3. Az indikátorrendszerrel szemben támasztott alapvető követelmények

Az indikátorok egy meghatározott nézőpont, normarendszer szerint kiválasztott értelmező mutatók. Ahhoz, hogy az indikátorok az adott vizsgálat során alapfunkcióikat betöltsék, számos követelményt kell teljesíteniük.

3.1. Legyen konzisztens, kutatásokkal és statisztikai adatokkal alátámasztható

A konzisztencia követelményének érvényesítése elválaszthatatlanul összefügg az indikátorok között megalapozott statisztikai adatok, mutatók kiválasztásával, alkalma-

zásával. A rangsorkészítés egyik lényegi követelménye az időbeni változások mérési lehetőségének és az időbeni konzisztencia feltételrendszerének megteremtése. Ez akkor valósul meg, ha valamennyi, az értékelés során alkalmazott adat vagy mutatószám változatlan, illetve átszámítható módon rendelkezésre áll a teljes vizsgált időszakban. A konzisztencia érdekében az indikátorok idősorba rendezhetőségét – lehetőség szerint adatbázisokból kinyerve –, illetve az esetleg bekövetkező módszertani változásokból következő adattartalom-módosulás átszámíthatóságát feltétlenül biztosítani kell.

A konzisztencia követelményének érvényesüléséhez meg kell teremteni a rangsorkészítés módszertanának átláthatóságát. A berlini alapelvek² is kihangsúlyozzák, hogy a jól átgondolt, statisztikailag is alátámasztott módszertan előfeltétele a rangsorkészítés megalapozottságának. A módszertannak világosnak, egyértelműnek és átláthatónak kell lennie, és a folyamatos felülvizsgálatból adódó módosításoknak illeszkedniük kell a már kialakított rendszerhez.

Magyarországon elismerten magas színvonalú, több évtizedre visszatekintő statisztikai adatgyűjtés folyik a felsőoktatás területén is. Nyilvános adatbázisok garantálják az adatok megbízhatóságát. A felsőoktatási intézmények egyrészt mint adat-szolgáltatók, másrészt mint adatfelhasználók hitelesnek és megbízhatónak fogadják el a hivatalos statisztikai szolgálat adatait. Ezért célszerű elsősorban azokat a jellemzőket bevonni a rangsoroláshoz használt indikátorrendszerbe, amelyek nem egyszerűen csak kvantifikálhatók, hanem ki is nyerhetők a igazgatásstatisztikai nyilvántartásokból.

A kutatás keretében oktatásstatisztikával foglalkozó szakemberek bevonásával áttekintettük az adatbázisokat, felülvizsgáltuk a forrásanyagokban és a szakirodalomban szereplő indikátorokat, valamint kiválasztottuk a kutatás céljára legalkalmasabbnak ítélt mutatókat. A kiválasztott indikátorokról metaadatbázis készült, amely tartalmazza az adat, illetve a mutató megnevezését, definícióját, az összehasonlíthatóság szintjét, az előállítás gyakoriságát, formáját, relevanciájának javasolt mértékét (erősségét).

„A felsőoktatás minőségének mérésére szolgáló indikátorok” c. munkaanyagot – az előzetes véleményezést követően – az MTA Statisztikai Bizottsága, valamint annak Oktatási Albizottsága is megtárgyalta. Az elkészült metaadatbázist megfelelőnek ítélték az intézmények közötti rangsorolásra történő alkalmazásra abból kiindulva, hogy a javasolt mutatók alkalmasak a szakmai tartalmú összehasonlításra is.

Nem célszerű azonban figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a meglévő statisztikai adatbázisok szinte kizárólag input típusú, illetve csak egyszerű output típusú (például a végzetek száma) mutatókat, indikátorokat tartalmaznak. Jelenleg nem áll-

² Az UNESCO támogatásával 2004-ben alakult egy nemzetközi szakértőkből álló csoport, amely a felsőoktatási rangsorok elemzésével foglalkozott. E szakértői csapat munkájának egyik eredménye a 2006-os berlini találkozáson meghirdetett alapelvek kidolgozása.

nak, az elmúlt két évtized folyamatainak jellemzői miatt nem is állhatnak rendelkezésre az adatbázisokban egységes módszertan alapján kialakított, a fentiekben ismertetett komplexebb kimeneti (output) típusú mutatók. Az említett berlini alapelvek is előnyben részesítik az összetettebb kimeneti adatokat a bemeneti adatokkal szemben, mivel azok alkalmasabbak az intézményekben folyó képzés minőségének, versenyképességének mérésére. Ilyen jellegű szakmailag megbízható, összehasonlításra alkalmas adattartalmú kimeneti típusú információk viszont az intézmények döntő többségéről nem állnak rendelkezésre.

3.2. Tegye lehetővé a térbeni (intézmények közötti) és az időbeni összehasonlítást

A rangsorkészítés lényege az összehasonlíthatóság térben és időben. A térbeni összehasonlíthatóság az egyes intézmények közötti, az időbeni pedig az egymást követő időszakokban a helyezési számokban bekövetkező változások mérhetőségének követelményét jelenti.

A magyar felsőoktatás sajátosságai miatt az összehasonlíthatóság a következő módszertani problémákat veti fel:

- az összehasonlítás alapegységének meghatározása,
- az intézményi szerkezeti változások kezelése,
- az új intézmények beillesztése a rangsorba,
- az intézményi méretnagyság különbségeinek kezelése, valamint
- az egyes intézmények sajátos társadalmi szerepének elismerése.

Az összehasonlítás szakmailag leginkább elfogadott alapegysége eltér az eddigi gyakorlatban (és minden bizonnyal a jövőben is) a szakmailag leginkább indokolható alapegységtől. Az elvégzett vizsgálataink szerint a mérni kívánt jelenségek között egyetlen intézményen belül igen jelentős eltérések lehetnek az egyes mutatószámok, indikátorok adatai között. Ezeknél a mutatóknál többszintű rangsor összeállítása lenne indokolt, mégpedig képzési terület – kar – intézmény struktúrában. A jelentkezők döntő többségét elsősorban nem az egész intézmény társadalmi presztízse, minősége érdekli, hanem a kiválasztott karé, szaké, ezért ezeken a szinteken lenne szükség az indikátorokkal alátámasztott jelzőszámokra.

Ennek ellenére az összehasonlítás alapegységeként a jövőben mégis az intézményi szint számbavétele tűnik indokoltnak. Amennyiben a képzési terület vagy a kar lenne az alapegység, akkor a jelenlegi statisztikai adatbázisok adathiányossá válnának, mert az adatok jelentős része csak intézményi szinten értelmezhető. Talán ennél is fontosabb érv az intézményrendszernek a képzési helyek, karok számokban kifejezhető szétaprózottsága, amely nem stabil, még a középtávú összehasonlíthatóság szempontjából sem.

Hasonló gondokat vet fel az intézmények – felsőoktatási integrációból adódó – szerkezeti változásainak kezelése. Különböző képzési helyeken (településeken) eltérő tudományterületeken oktató intézmények tartalmilag inkább mellérendelésnek, mint integrációnak tekinthető összevonása történt. A jelentkező hallgatók szempontjából ezekben az esetekben nem az intézményi rangsor adatai jelentenek valódi támpontot, hanem az adott képzési hely jellemzői.

További vizsgálatot igényel annak az elemzése, hogy melyek azok az intézmények, amelyekben feltétlenül indokolt a többszintű rangsor összeállítása a megfelelő indikátorok hozzárendelhetőségével.

A felsőoktatási intézmények egyetértését célszerű kialakítani abban, hogy az új intézményt hány évvel megalapítását követően kell felvenni a rangsorba. Ez a probléma jól mutatja az indikátorrendszer összetételéhez kötődő dilemmákat is. A felsőoktatási minőség általános definíciójából kiindulva, arról, hogy milyen mértékben felel meg a munkaerő-piaci igényeknek, egy új intézmény értelemszerűen legkevesebb 8–10 év alatt képes módszertanilag megalapozott felvételekkel alátámasztott munkaerő-piaci visszajelzések adására. A jelenleg ismert hazai rangsorok többsége viszont olyan, döntően input típusú indikátorokat használ, amelyekkel az adott intézmény akár 3–5 év adatai alapján, minimális adathiánnyal is beilleszthető a rangsorba. Ugyanakkor a „minimális adathiány” elvileg a legfontosabb visszajelzést takarja, a munkaerőpiac értékítéletét, amelyre viszont a jelenlegi rangsorok indikátorai is kidolgozatlanok.

A kutatási program keretében kialakított mutatószámrendszer adatainak, mutatóinak értékelése felveti az eltérő méret nagyság és az ebből következő mérethatékony-ság kezelésének ellentmondásait. Az elemzett forrásmunkák többségének következtetése szerint a főleg hallgatói létszámban kifejezhető intézményi méretkülönbségeket célszerű figyelmen kívül hagyni az összehasonlítás során. A kiemelt mutatószámok elemzése azonban ezt a véleményt nem támasztja alá, különösen néhány fontosnak számító input típusú indikátor esetében. A túljelentkezés mértéke és az egy oktatóra jutó hallgatói létszám mutatói talán a legjobban szemléltetik a méret nagyság eltérő irányú és mértékű hatását. Egyáltalán nem mindegy, hogy a kétszeres túljelentkezés 500 vagy 50 fős beiskolázási létszámhoz kapcsolódik, illetve az egy oktatóra jutó hallgatói létszámot ezer fős, vagy kétszáz fős intézményre értelmezzük. Az első esetben a nagyobb létszám a mutató szempontjából hátrányos, a második esetben előnyös.

További elemzések szükségesek még ahhoz, hogy meghatározzuk van-e szükség, illetve lehetőség a kiemeltnek minősülő indikátorok esetében szorzószámokkal történő korrigálásra (súlyozásra) a létszámra érzékeny mutatók kiszámításakor.

Az említett „berlini alapelvek” és a hazai gyakorlat talán legnehezebben eldönthető kérdése az egyes intézmények sajátos társadalmi-területi funkciójának indikátorral kifejezett szerepeltetése a rangsorolásnál. A felsőoktatással foglalkozó tanulmányok

az oktatás expanzióját, majd az államilag előírt integrációt elemezve gyakran emelik ki a területi-térségi szempontot az intézményrendszer változásában. Ez a folyamat rendkívül ellentmondásos, és összehasonlítható adatokkal alig jellemezhető. Ugyanakkor számos indikátorban (jelentkezési arányok, a képzés feltételrendszere) közvetlenül vagy közvetett módon kimutatható annak rangsort befolyásoló hatása. Az eddigi vizsgálatok – a „berlini alapelvek” ellenére – inkább azt az álláspontot erősítik, hogy az egyébként is nehezen számszerűsíthető intézményi sajátosságok beillesztése az indikátorrendszerbe a hitelesség követelményével alig összeegyeztethető.

Az összehasonlítás követelményének érvényesítése során, a hallgatói információ-igények kielégítése mellett figyelembe kell venni az intézmények és fenntartók rangsorhoz köthető érdekelttségét is. Azokban az országokban, amelyekben a rangsorokat hosszabb ideje készítik (a közoktatásban is, nem csak a felsőoktatásban) az intézmény és fenntartója a tanintézet abszolút pozíciója mellett (helyezési szám) relatív helyzetének (helyezési szám változása) alakulását talán még erőteljesebben vizsgálja, különösen az azonos tudományterületekkel összehasonlítva.

Az angol közoktatásból vett példa segítségével világítható meg leginkább a fenntartói-intézményi gondolkodásmód: a tesztek alapján kialakított rangsorban elfoglalt hely változása az intézmény teljesítményének meghatározó mutatószáma, hiszen a tanulói összetétel általában középtávon sem változik, így a rangsorban elfoglalt helyezés módosulása az intézményi hozzáadott érték közvetett, kompozit jellegű indikátoraként fogható fel.

3.3. Legyen releváns, érzékeny és specifikus a vizsgált jelenség szempontjából

Egy adott jelenség vizsgálata során a relevancia követelménye elsősorban azt jelenti, hogy az indikátor legyen érvényes és jelentéssel bíró. Más megfogalmazásban: alátámasztható legyen szerepeltetése az indikátorok között. Az érzékenység igénye azt fejezi ki, hogy az adott mutató reagál a vizsgált jelenség változásaira, mégpedig gyorsan és megbízható módon.

A magyar közoktatásra és a felsőoktatásra egyaránt igaz, hogy az adatgyűjtési rendszerek sajátosságai miatt az input típusú, valamint a támogató tevékenységre vonatkozó (*Szitás* [2008]) adatok, mutatószámok bőségesen állnak rendelkezésre, míg az output típusúak korlátozottan. A hosszabb múltra visszatekintő értékelő rendszerek (például az Egyesült Államokban) az input-output típusú indikátorokra helyezik a hangsúlyt, míg a hazai teljesítménymérési kísérletekben magára az intézményre, a szervezetre vonatkozó támogató tevékenység típusú tényezők szerepe túlértékelt.

A magyar felsőoktatási intézmények rangsorának meghatározásához szükséges mutatók közül leginkább a kimeneti típusú indikátorok hiányoznak. Ebben a tekintetben a lemaradás meglehetősen nagy, mert az ún. követéses vizsgálatok módszere egyrészt kidolgozatlan, másrészt, bár a felsőfokú tanintézetek döntő része végzett

olyan adatfelvételeket, amelyek alapján az összetett output típusú indikátorok előállíthatók, azt számos intézmény még csak most kezdte el, ebből adódóan nincs benne tapasztalata, és sok helyen a technikai háttér sem biztosított hozzá.

Ezzel szemben az input típusú indikátorok tekintetében a „bőség zavara”, azaz az intézmények túlnyomó többsége számára elfogadható mutatók kiválasztása jelent szakmai kihívást.

A hallgatói létszámban, az intézmények és a képzési helyek számában kifejezhető felsőoktatási expanzió időszakában az indikátorok érzékenysége mint követelmény nem vagy alig értelmezhető, mert azok a jelenségek változásának mérésére csak korlátozottan alkalmasak. Az elmúlt húsz évben a mennyiségi változások olyan mértékek voltak, hogy az intézményrendszer vonatkozásában a minőségi típusú értékelést háttérbe szorították. Az expanzió mellett az oktatási rendszerek általános sajátossága is nehezíti a változások mérését. Közismert és elfogadott szakmai álláspont az, hogy az oktatási rendszerekben az átalakítás, a korrekció „átfutási ideje” meglehetősen hosszú, ezért hatásai, következményei csak legalább középtávú idősorok segítségével mérhetők. Amennyiben sikerül az intézmények többsége által elfogadható indikátorrendszert, módszertant kialakítani, még abban az esetben is több évnek kell eltelnie az értékelhető változások (rangsorban elfoglalt pozíció) kimutathatóságáig.

4. Az indikátorrendszer alapvető mutatószámainak meghatározása

A rangsor összeállításához feltétlenül szükségesnek tartott indikátorok számáról és tartalmáról a kutatás során elemzett forrásmunkák két vonatkozásban egyeznek meg: az egyik, hogy nem indokolt túlságosan sok mutatószám bevonása az indikátorrendszerbe, a másik, hogy a felhasznált mutatószámoknak alkalmasnak kell lenniük az időbeni, mennyiségi és minőségi változók jellemzésére. A forrásmunkák közül fontosnak bizonyult az állami felsőoktatási intézményekkel kötött hároméves megállapodás mutatószám-keretrendszerének értékelése is. E dokumentum az intézményfinanszírozási megállapodás megkötését, a támogatás utalását mérhető és kimutatható teljesítmény- és hatékonyságmutatókhoz köti: hat értékelési területen 101 indikátorból álló rendszert vázol fel, amelyek közül az intézmények szabadon választhattak 18–22 mutatót. Számos intézmény minőségbiztosítási rendszeréhez kapcsolódó dokumentumait és a statisztikai adatbázisok adattartalmát tanulmányozva egyértelművé vált, hogy – főleg az input indikátorok esetében – törekedni kell komplex indikátorok kialakítására.

A forrásanyagokban és a szakirodalomban szereplő indikátorok kritikai felülvizsgálatát követően kiválasztottuk és csoportosítottuk a szakmai vitákra alkalmas, egy-egy metaleírással alátámasztott mutatókat. Mivel a felsőoktatási intézmények a hároméves finanszírozási megállapodás rendkívül részletes indikátorrendszerét ismer-

ték, ezért már a vitaanyagokban is lényeges szempont volt a mutatószámok csoportosítása.

Első javaslatként összességében 55 indikátort alakítottunk ki és vitattunk meg: 25 oktatási területen (13 alap, 10 fontos, 2 kevésbé fontos), 14 kutatási területen (3 alap, 2 fontos, 9 kevésbé fontos), 12 irányítási, gazdálkodási területen (1 alap, 3 fontos, 8 kevésbé fontos) és 4 tükrözi a régiós szerepet (0 alap, 1 fontos, 3 kevésbé fontos).

Az egyes területekre javasolt indikátorok fontosság szerint

Oktatás	Kutatás	Irányítás, gazdálkodás	Régiós szerep																				
<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Alap-indikátor</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>6</td> </tr> </table>	Alap-indikátor	rendelkezésre áll	7	nem áll rendelkezésre	6	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Alap-indikátor</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>0</td> </tr> </table>	Alap-indikátor	rendelkezésre áll	3	nem áll rendelkezésre	0	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Alap-indikátor</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>1</td> </tr> </table>	Alap-indikátor	rendelkezésre áll	0	nem áll rendelkezésre	1	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Alap-indikátor</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>0</td> </tr> </table>	Alap-indikátor	rendelkezésre áll	0	nem áll rendelkezésre	0
Alap-indikátor		rendelkezésre áll	7																				
	nem áll rendelkezésre	6																					
Alap-indikátor	rendelkezésre áll	3																					
	nem áll rendelkezésre	0																					
Alap-indikátor	rendelkezésre áll	0																					
	nem áll rendelkezésre	1																					
Alap-indikátor	rendelkezésre áll	0																					
	nem áll rendelkezésre	0																					
<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Fontos</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>5</td> </tr> </table>	Fontos	rendelkezésre áll	5	nem áll rendelkezésre	5	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Fontos</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>1</td> </tr> </table>	Fontos	rendelkezésre áll	1	nem áll rendelkezésre	1	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Fontos</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>0</td> </tr> </table>	Fontos	rendelkezésre áll	3	nem áll rendelkezésre	0	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Fontos</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>0</td> </tr> </table>	Fontos	rendelkezésre áll	1	nem áll rendelkezésre	0
Fontos		rendelkezésre áll	5																				
	nem áll rendelkezésre	5																					
Fontos	rendelkezésre áll	1																					
	nem áll rendelkezésre	1																					
Fontos	rendelkezésre áll	3																					
	nem áll rendelkezésre	0																					
Fontos	rendelkezésre áll	1																					
	nem áll rendelkezésre	0																					
<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Kevésbé fontos</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>0</td> </tr> </table>	Kevésbé fontos	rendelkezésre áll	2	nem áll rendelkezésre	0	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Kevésbé fontos</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>0</td> </tr> </table>	Kevésbé fontos	rendelkezésre áll	9	nem áll rendelkezésre	0	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Kevésbé fontos</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>2</td> </tr> </table>	Kevésbé fontos	rendelkezésre áll	6	nem áll rendelkezésre	2	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Kevésbé fontos</td> <td>rendelkezésre áll</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>nem áll rendelkezésre</td> <td>0</td> </tr> </table>	Kevésbé fontos	rendelkezésre áll	3	nem áll rendelkezésre	0
Kevésbé fontos		rendelkezésre áll	2																				
	nem áll rendelkezésre	0																					
Kevésbé fontos	rendelkezésre áll	9																					
	nem áll rendelkezésre	0																					
Kevésbé fontos	rendelkezésre áll	6																					
	nem áll rendelkezésre	2																					
Kevésbé fontos	rendelkezésre áll	3																					
	nem áll rendelkezésre	0																					

A szakmai vitákat követően a szakértői csoport a következőképpen szűkítette és határozta meg a továbbiakban elemzett indikátorok körét: a kevésbé fontos, a régiós szerepre és az irányítás, a gazdálkodásra vonatkozó csoportokba sorolt mutatószámokat nem vizsgáltuk tovább, és a fennmaradó négy kategória indikátorai közül a komplexnek tekinthetőket emeltük ki.

A rangorkészítésnél alkalmazott mutatók számát illetően érvek és ellenérvek egész sora hozható fel. A kevés mutató alkalmazása megfelel az egyszerűség követelményének, és előállításuk is alacsonyabb költségeket igényel. Előnytelen viszont abból a szempontból, hogy kevésbé alkalmas az intézmények közötti különbségek kimutatására, a változások mérésére. Túlságosan sok mutató kiválasztása esetén nehéz a módszertani egységesség biztosítása és az átlátható értékelés megvalósítása.

4.1. Input típusú indikátorok

A kutatás során vizsgált rangorkészítési módszertanok és a rendelkezésre álló adatbázisok alapján a belépő hallgatókra vonatkozó indikátorok tűnnek a legegyszerűbben meghatározhatónak.

Az intézményekhez, a képzési karokhoz kapcsolódóan a felvételi ponthatár (nappali képzés) vagy a felvett hallgatók által elért átlagos pontszám tekinthető olyan komplex indikátornak, amely egyszerre tükrözi a belépő hallgatók minőségét, valamint az intézmény iránti, részben a munkaerőpiac által visszaigazolt érdeklődést. A legfelkészültebb hallgatók intézményválasztásuk során minden bizonnyal azt a felsőfokú iskolát preferálják, amely későbbi szakmai karrierjük szempontjából legelismeretebbnak tűnik.

A felvételi pontszám egyszerre tükrözi a hozott pontszámot (közéiskolai teljesítmény), az érettségien elért eredményt, valamint a plusz tanulmányi és egyéb (például nyelvvizsga, sport) teljesítményeket, ezért szerepeltetése az indikátorok között feltétlenül indokolt.

A szakmai viták során ellentmondásos volt az adott intézményt első helyen megjelölők arányának vagy a túljelentkezési arány (nappali tagozatra, azonos képzési területre számítva) megjelenítésének fontossága. Indokoltsága a mutatók között vitathatatlán, ugyanis a túljelentkezési arány munkaerő-piaci visszajelzésként is felfogható, és egyszerre tükrözheti a belépő hallgatók minőségét, valamint az adott képzés munkaerő-piaci pozíciójának megítélését.

Ezzel szemben fontos érv lehet azonban az, hogy az elmúlt két évtizedben a felsőfokú oktatási rendszer „alulról”, az intézmények által irányított átalakulási folyamatban az új képzési helyek, karok létrehozását, indítását éppen a korábbi évek túljelentkezési adataival indokolták. A munkaerő-piaci helyzet azonban gyökeresen átalakult. A válság hatására napjainkban is változik és a jelentkezési szándékokat nem ritkán a múlt és a jelen munkaerő-piaci presztízse motiválja. Az alkalmazható két mutatószám ráadásul „méretérzékeny”, ezért az összehasonlíthatóság követelményének korlátozottan felel meg.

A jelentkezési arányszám indikátorának szerepeltetése – a leírt érvek figyelembevételével – feltétlenül ajánlott, mert a felvételi ponthatár mellett a legkomplexebb mutatónak tekinthető.

A hallgatói minőség mutatói mellett input indikátorok közé sorolhatók a felsőoktatási intézmények feltételrendszerén belül az oktatói létszámmal, minőséggel összefüggésbe hozható mutatószámok. Két mutatószám kiemelése tűnik különösen indokoltnak: 1. az egy teljes munkaidős oktatóra jutó nappali tagozatos hallgatók száma és 2. a minősített oktatók aránya a teljes munkaidős oktatók között. A két indikátor alkalmazása ismételten felvetette az összehasonlítás alapegységének kérdését. Az oktatók esetében a kari adat bizonyos esetekben nagyon nehezen értelmezhető, ugyanis általában az intézményi szintű adat áll rendelkezésre.

Az intézményi feltételrendszer más mutatóinak alkalmazhatóságát (például az egy hallgatóra jutó könyvek száma, és az egy számítógépre jutó hallgató) a kutatás nem támasztotta alá.

4.2. Output típusú indikátorok

A hallgatókért folytatott egyre élesebb versenyben a felsőoktatási intézményeknek számokkal is bizonyítaniuk kell, hogy az általuk kiadott diploma mennyit ér, és milyen karrierlehetőséget biztosít. Mint korábban említettük a felsőoktatás minőségének megítélésében az output típusú indikátoroknak kellene a meghatározó szerepet betölteniük, amelyhez egységesített, összehasonlítható, rendszeresen ismétlődő adatfelvételekre van szükség. A felsőoktatási törvényből következően az intézmények több mint 80 százaléka a Diplomás Pályakövetés Rendszerével (DPR) elvégzett bizonyos vizsgálatokat, de ezek eredményei egyelőre nincsenek olyan adatbázisba rendezve, amelyek összehasonlításra alkalmas komplex output mutatók forrásai lehetnének.

A felsőoktatási intézmények által működtetett DPR tartalma lényegében megegyezik. A rangsorkészítés során az abból rendelkezésre álló információkat egy komplex mutató keretébe célszerű illeszteni. Az intézmény végzettjeinek elégedettsége mint indikátor, az alábbi mutatószámokat foglalhatja magában:

- a végzetek elhelyezkedési aránya – az adott intézményben végzetek közül a végzést követő hat hónapon belül elhelyezkedők aránya,
- a végzetek közül a tanult szakterületen belül elhelyezkedők aránya,
- a végzetek közül a tartósan munkanélküliek aránya – az adott intézményekben végzetek közül a több mint egy éve munkanélküliek aránya,
- a végzetek szubjektív megítélése az adott intézményben tanultak alkalmazhatóságáról.

Nyilvánvalóan a különböző felsőfokú tanintézetek a DPR keretében nagyon sok intézményspecifikus kérdést is feltehetnek, de az összehasonlíthatóság érdekében célszerű lenne, ha a fenti mutatókhoz szükséges információkat egységes elvek alapján, valamennyi felmérés biztosítaná.

A DPR-hez hasonlóan – de attól sokkal kevésbé kidolgozottan – az elmúlt években számos olyan tipikusan reprezentatív vizsgálatra került sor, amely a munkaerőpiac elégedettségét kísérelte meg mérni. Ezek során – elsősorban az intézményrendszer tagoltsága miatt – sok nehézség merül fel. Nagyon magas azoknak az intézményeknek a száma, amelyeknek alacsony létszámából következő kibocsátása miatt a reprezentatív vizsgálatból nem nyerhető értékelhető adat. A kisebb intézményekről csak a DPR-hez csatolt munkáltatói elégedettségméréssel lehet információhoz jutni, mert minden más vizsgálati módszer az alacsony reprezentáltság miatt sokszor értékelhetetlen adatokat eredményez.

5. További kutatási feladatok, összegzés

A munkáltatói elégedettség mérésére, a hallgatói pályakövetéshez hasonlóan, két komplex mutató kialakítása tűnik indokoltnak: az egyik a versenyszféra, a másik az állami és a társadalmi szféra elégedettsége a végzettekkel. E komplex mutatók előállításához a forrásmunkák még nem adnak megfelelő támpontot az egységes összehasonlítható adatfelvétel tartalmához. Ennek kidolgozása további kutatás feladata.

Hasonló a helyzet a bevételek vizsgálataiban az intézmény hallgatóinak elégedettsége mint mutatószám vizsgálatánál a rangsorkészítésbe történő bevonási lehetőségéről, illetve igényéről. Az elméleti munkák egyetértenek abban, hogy már a képzési időszakban célszerű információkat szerezni arról, hogy az intézmény szolgáltatásai összhangban vannak-e a hallgatói elvárásokkal. Az intézmények jelenleg is végeznek ilyen jellegű felméréseket, de ezek esetlegesek és összehasonlíthatatlanok. A kutatás keretében elkészült egy olyan kérdőívtervezet, amelynek tesztelése jelenleg is folyik.

*

Összegzésként megállapítjuk, hogy a felsőoktatási intézmények eredményességének megítélésében a meghatározó szempont a végzett hallgatók és a munkaerőpiac értékítélete. A közeljövő nagyon fontos feladata, hogy a rangsorkészítés – a minőség- és teljesítménymérés – keretében az output típusú mérések megfelelő információkkal szolgáljanak a diplomás munkaerőpiac helyzetéről és a felsőoktatási intézmények jövőbeni feladatairól.

Irodalom

- BÁLINT J. – POLÓNYI I. – SIKLÓS B. [2006]: *A felsőoktatás szerepe*. Felsőoktatási Kutatóintézet. Budapest.
- BARAKONYI K. [2004]: Egyetemek rangsorolása, teljesítményük értékelése. *Vezetéstudomány*. XXXV. évf. 6. sz. 2–7. old.
- BOKROS L. [2007]: Minőségi oktatást és kutatást eredményező reform körvonalai a hazai felsőoktatásban. *Élet és Irodalom*. 51. évf. 17. sz. <http://www.fdsz.hu/media/ujsgcikk/es070427.pdf> (Elérés dátuma: 2010. március 23.)
- Diplomás Pályakövetés – Kézikönyv* [2009]. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. – Országos Felsőoktatási Információs Központ (OFIK). Budapest. http://www.felvi.hu/felsooktatasiimuhely/dpr/kiadvanyok/dpr_kezikonyv (Elérés dátuma: 2010. március 23.)
- FELVI-rangsor. (www.felvi.hu)
- HAVASI É. [2007]: Az indikátorok, indikátorrendszerek jellemzői és statisztikai követelményei. *Statisztikai Szemle*. 85. évf. 8. sz. 677–689. old. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2007/2007_08/2007_08_677.pdf (Elérés dátuma: 2010. március 23.)

- KOZMA T. [2008]: Politikai rendszerváltozás és felsőoktatási reform. In: *Kozma T. (szerk.) – Rébay M. (szerk.) – Barakonyi K. (közrem.): A bolognai folyamat Közép-Európában.* Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 287–314. old. <http://cherd.unideb.hu/BCEhunFINAL.pdf> (Elérés dátuma: 2010. március 23.)
- MIHÁLYI P. [2002]: Mit érnek a közgazdász diplomák? *Figyelő*. szeptember 12.
- POLÓNYI I. [2008]: A felsőoktatás minőségügye. *Educatio*. 1. sz. 5–21. old. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00043/pdf/595.pdf> (Elérés dátuma: 2010. március 23.)
- SZITÁS J. [2008]: *Az állami felsőoktatási intézményekkel kötendő hároméves fenntartói finanszírozási megállapodásról.* Kézirat.

Beszámoló a KSH és az MST közös konferenciájáról, valamint a Társaság tisztújító közgyűléséről

2010. január 29-én került sor a Magyar Statisztikai Társaság és a Központi Statisztikai Hivatal „Paradigmaváltás a 21. század statisztikájában?” című közös konferenciájára, valamint a Magyar Statisztikai Társaság tisztújító közgyűlésére a budapesti Mercure Hotelben. A rendezvényt *dr. Herman Sándor*, az MST elnöke nyitotta meg, és köszöntötte *Walter Radermacher* urat, az Eurostat főigazgatóját.

Radermacher „Az európai statisztika fő irányai” címmel tartotta meg az ülés első előadását. Röviden érintette a statisztika történetét, a hivatalos statisztikák közigazgatási szerepét, helyzetét; válaszolt a statisztikusok és a felhasználók közötti kölcsönhatások rendszerét és az ebből fakadó kihívásokat. Rövid, de igen érdekes összehasonlítást tett az autoriter rendszerek, illetve a demokratikus berendezkedésű államok statisztikai rendszere között. Véleménye szerint szinte művészet az olyan statisztikai munkafolyamat felállítása, mely megtalálja a helyes egyensúlyt az aktualitás, a pontosság, az adatszolgáltatói terhek optimális szintje, az összehasonlíthatóság, a hatékonyság és a relevancia között.

A statisztikai mutatókkal a gazdaság és a társadalom jó néhány folyamata nem mérhető. Például az SNA nem képes megfelelően kezelni a tudásalapú társadalom, a demográfiai változások, valamint a természeti tényezők felértékelődésének kihívásait. A hivatalos statisztikai rendszer alapvető dilemmája, hogy a valóság nem minden eleme mérhető, illetve nem minden mérés végezhető el a hivatalos statisztikák minőségi színvonalán.

A statisztikák felé a politika friss impulzusokkal is fordul. Az előadó ilyenek tekintetében *Barroso* bizottsági elnök, illetve *Sarkozy* francia elnök politikai tevékenységét. Részletesen szólt a Sarkozy elnök által felkért Stiglitz-bizottság tevékenységéről, illetve annak megállapításairól a GDP és a jólét mérése, valamint a fenntartható fejlődés témakörében.¹

Ismertette a gazdasági tevékenységek új statisztikai osztályozási rendszerének munkafolyamatait és azok időrendjét. Bemutatta, hogy melyek azok az új gazdasági tevékenységek (például a nanotechnológia), melyek besorolása jelenleg nehezen kivitelezhető.

Az előadó szemléletes hasonlattal, egy köolajjal teli tankerként írta le a statisztikai rendszert, mely ugyan érzékeli a változásokat, de az irányváltás csak viszonylag lassan lehetséges. Ezt a jövőbeli változást/irányváltást három szakaszra osztotta. Az elsőben a statisztikai adatok jobb bemutatására, illetve a „fő európai gazdasági mutatószámok” kialakítására helyezné a hangsúlyt. A második szakaszban az SNA-rendszert, illetve a népszámlálásokat kezelni kiemelt feladatként, végül pedig a hatékony Európai Statisztikai Rendszer megteremtését tartaná fontosnak. Ez utóbbi vonatkozásában a minőségi alapadatok használatát, a minőségbiztosítást és a külső ellenőrző eszközök alkalmazását emelte ki.

¹ Stiglitz, J. E. – Sen, A. – Fitoussi J.-P. [2010]: A Bizottság jelentése a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés méréséről. *Statisztikai Szemle*. 88. évi. 3. sz. 305–320. old. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2010/2010_03/2010_03_305.pdf

Radermacher beszélt a nemzeti statisztikai hivatalok helyzetéről is. Általánosnak nevezte a hivatalokkal kapcsolatban a költségek csökkentésére, illetve a hatékonyság növelésére vonatkozó igényt. Ezzel párhuzamosan valamennyi tagállamban egyre inkább növekszik a statisztikai termékekkel szembeni elvárás, de kíváncsok az is, hogy az adatszolgáltatói terhek csökkenjenek. A jelzett kihívásokra az előadó szerint egyedüli megoldást a hatékonyság növelése hozhat. Szükség van a termelési folyamatok szabványosítására, illetve a párhuzamos felmérések elkerülése érdekében az adatgyűjtők közötti koordinációra, egyazon adat többszöri felhasználására. Fontos a metavezérelt statisztikai rendszer felállítása, a jelenleg decentralizált termelési folyamatok internetes központosítása stb. Véleménye szerint a korábban elkülönült termelési rendszerek standardizálása és integrálása igen kedvező eredményeket hozhat.

Előadása végén a felhasználókkal való kommunikáció jelentőségét emelte ki. Jelezte, hogy a statisztikai rendszer egyre komplexebb módszertanon alapul, így az eredmények magyarázatának is fajsúlyosabbnak kell lenniük. Megállapította, hogy szoros kapcsolat van a statisztikai rendszer iránti bizalom és aközött, hogy a felhasználók milyen minőségűnek tekintik a statisztikai információkat. Éppen ezért összegzésként megállapította, hogy a kommunikáció területén a legfontosabb irányelv a felhasználóorientáltság.

Dr. Róna Péter, az ELTE címzetes egyetemi tanára „A GDP szerepének átalakítása a gazdaságpolitikában” címmel tartott előadást. Elsősorban a Stiglitz-bizottság jelentését emelte ki, mely szerint a GDP jelenlegi középpontba állítása félrevezeti a döntéshozókat, mivel ők annak maximalizálására törekednek, ugyanakkor az állampolgárok nagyobb figyelmet fordítanak a biztonságra, környezetvédelemre, illetve más intézkedésekre, ame-

lyek fékezhetik e mutató növekedését. Így kérdéses, hogy a GDP megfelelő mérőszám-e az életszínvonal meghatározásához.

Az előadó szerint a GDP számításának módját és jelentőségének megítélését is újra kell gondolni, hogy az minél jobban összhangban legyen a valósággal. A közgazdaságtannak teljesen új alapokra kell helyeznie tevékenységét, mert a gazdaság fenntarthatósága olyan tényezőktől is függ, amelyeket jelenleg nem mérünk, illetve nem tudunk mérni. Hiszen a GDP csak a pénzben mérhető termelés és szolgáltatás alakulását mutatja, azonban azt nem vizsgálja, hogy ezek növekedése milyen folyamatok során valósul meg. Jelentős problémát jelent továbbá, hogy a GDP-adatok megbízhatósága romlott az elmúlt évtizedekben, mivel a szolgáltatási szektor növekvő aránya miatt egyre kevésbé pontosak az adatok. Róna Péter kiemelte: ideje beismerni, hogy az emberek gazdasági tevékenysége nem illeszthető bele egy konzisztens rendszerbe, így a gazdaságot vizsgáló tudományágaknak is jelentős változásokra van szükségük, hogy minél jobban megértsék a valóságot.

Harmadikként *dr. Gyulai Iván*, az Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítványának igazgatója „A társadalom fenntarthatóságának nyomon követése (Mérni a mérhetetlent)” címmel tartotta meg előadását. Bemutatta a fenntartható fejlődés definícióját, és példákkal igazolta, hogy az ezzel kapcsolatos indikátorok sok esetben éppen nem azokat a fontosabb összefüggéseket mutatják, amelyek a fenntarthatóság szempontjából kívánatosak lennének. Tanulásként megállapította, hogy olyan integrált fogalmat, mint a fenntartható fejlődés, nem lehet a részek elkülönült felhasználásával mérni. Emellett a rendszer nem adható össze részeinek tulajdonságából, és egy dolgot mindig csak önmagához hasonlíthatunk.

Felvázolta az emberi viselkedést meghatározó hajtóerők rendszerét, melyek jelentősen

befolyásolják az emberi tevékenység, illetve cselekvés módját, formáit. Rámutatott, hogy a jelenlegi társadalmi helyzetben a jólétet befolyásoló értékek között a környezeti minőség meglehetősen háttérbe szorul, így könnyen olyan helyzetbe kerülhet az emberiség, hogy mire elérné az áhított anyagi jólétet és más fontos értékeket, addigra a jelenleg kevésbé meghatározó környezet oly mértékben degradálódik, hogy a folyamat már nem lesz visszafordítható. Új paradigmát mutatott be, melyben nem a fejlődés jelenti magát a célt, hanem a haladás önmagában egy célt hordoz: a fenntartható társadalom megteremtését. Ehhez a gazdaság, illetve annak előrelépése csak eszközként, nem pedig célként járul hozzá, s ebben az összefüggésben a gazdaság csak közvetítő a társadalom és a környezet között. Ebben a mintában a környezet egyszerre jelent korlátot, de lehetőséget is.

Egy új definíciót is bemutatott, mely szerint „A fenntartható fejlődés célja a társadalmi létminőség megvalósulása az ökológiai eltartóképesség határának túllépése nélkül” (*H. Daly*). Három forgatókönyvet ismertetett a fogyasztás/terhelés és a világ eltartóképességének alakulása vonatkozásában.

A statisztikai vizsgálat hatékonyabbá tétele érdekében új indikátorok szükségesek a terhelések csökkentésének nyomon követésére.

Végül, előadása zárásaként Gyulai a fenntarthatósággal kapcsolatos legfontosabb hazai problémákat elemezte. Kiemelte, hogy a magyar társadalom nagy része nincs tisztában a fenntartható fejlődés fogalmával. A hazai fenntarthatósággal kapcsolatos legkényesebb kérdések között találhatjuk a növekvő elszegényedést, a nagyfokú energiatülszórtságot, a gyorsan növekvő államadósságot. Komoly problémát jelent, hogy a társadalom, a saját jóléti esélyeivel kapcsolatban mind rövid, mind pedig középtávon negatív megállapításokkal él. Viszonylag alacsony értékeket találhatunk a

KSH lakosság elégedettségével kapcsolatos felméréseiben is, mely jelentősen korlátok közé szorítja a fenntartható fejlődés magyarországi kilátásait.

A negyedik előadást *dr. Gáspár Tamás*, az ECOSTAT Gazdaság- és Társadalomkutató Intézet tudományos főmunkatársa tartotta „Értékelvűség és társadalmi szempontok: hangsúlyeltolódás a 21. század statisztikájában” címmel. Az előadó kifejtette, a statisztika fejlesztése új kihívások elé néz azzal, hogy a globalizáció jelenlegi szakaszában a fenntartható fejlődés és a haladás, társadalmi fejlődés együttese jelentkezik prioritásként. Kulcskérdés, hogy miként tud a stratégia a nagy távlatokhoz és a közvetlen jelenhez egyidejűleg kapcsolódni. A nagy távlat a jövő útjait nyitja meg, a jelen megértése pedig a fenntarthatóság szempontját vetíti végig a folyamaton. A módszertani megújulás ilyen esetben alapvető fontosságú. E kettősség bonyolult kölcsönhatása lényeges változásokat hozhat a statisztika szemléletében. Ennek a paradigmaváltásnak az előszele lehet a Stiglitz–Sen–Fitoussi-féle jelentés is, bár az még nem nagyon látható, hogy milyen eredményt hozhat.

Az előadó véleménye szerint a globális hatásokat kiváltó termelési és életmódminták problémákat és lehetőségeket hoztak létre egyszerre. Akár a következmények, akár a preferenciák felől közelítjük, a két tendencia közös metszete a jövő felértékelődése, az egyéni, mikro-, mezo-, makro-, regionális és globális szintű stratégiai szemlélet megerősítésének igénye. A globalizáció új dimenziót ad az eddigi világlátásunknak, mert a felértékelődött jövő megismerhetőségében a tudományos megközelítés mellett többféle tudást is megenged. A fejlődésnek talán egyik jövőbeli iránya lehet a kaoszelmélet² és a hálózat-

² A kaoszelmélet nemlineáris dinamikai rendszerekkel foglalkozik, amelyek viselkedése az őket meghatározó determinisztikus törvényszerűségek ellenére sem jelezhető hosszú időre előre. Az ilyen struktúrák különösen érzékenyek a kezdőfeltételekre.

elmélet³ alkalmazása a társadalom és gazdaságstatisztikában, de a fejlesztési irányoknál mindenképpen figyelembe kell venni az emberi tényezőt, a természetes életközösségeket és az értékkezőpontúságot is.

Az ötödik előadást *dr. Spéder Zsolt*, a KSH Népszégtudományi Kutatóintézetének igazgatója tartotta a „Társadalmi jelzőszámok jelentése: múlt, jelen, jövő” címmel. *Andorka Rudolf* meghatározása alapján a társadalmi jelzőszámok olyan statisztikai mutatók, amelyek valamely fontos társadalmi jelenség alakulásáról tömör és átfogó információt adnak, és lehetőleg hosszú idősorokban állnak rendelkezésre. Az indikátorrendszereknek a társadalmi jelenségek lehető legszélesebb spektrumát kell lefedniük, hiszen egyszerre kell kielégíteni a politikai döntéshozók, a nyilvánosság és a tudományos élet igényeit is, segítve a társadalom pontos helyzetének, állapotának és problémáinak feltárását.

Spéder Zsolt kifejtette: „Az indikátorok kiválasztásánál törekedni kell arra, hogy ne csupán az objektív mozzanatokot elemezzük, hanem bemutassuk ezek szubjektív vetületét is, azaz hogy miként gondolkodnak minderről az érintettek, milyenek a motivációik és értékeik”. Így, az objektív viszonyok (iskolai végzettség, jövedelem, vagyon stb.) és az életkörülmények „megélésének” (boldogság, elégedettség stb.) együttes figyelembevételére van

³ A hálózatok analízise a XX. század első felében kezdődött el (*Erdős Pál*, *Rényi Alfréd* matematikusok gráfelméleti tanulmányaival). Érdekes, és paradigmaváltó tézise volt e kornak, hogy a Földünkön bármely két embert 6 „lépésnyi” távolság (ismertségi kapcsolat) köt össze. E kezdeti gráfelméleti tétel után, a hálózatelmélet napjainkra vált a felismert absztrakciókkal új tudományággá. Ezt azok a felismerések alapozták meg, melyek szerint minden hálózat, legyen az élő vagy élettelen, természetben meglévő vagy mesterséges, azonos szervezőelv alapján jön létre. Azaz az internet, az emberi kapcsolatok, az agy neuronhálózata, vagy éppen a fonalféreg idegsejt-kapcsolatai a belső tulajdonságaikban nagyon hasonlóak.

szükség a társadalmi folyamatok tisztább megértéséhez. Tehát a társadalmi haladást mérő indikátorrendszerek jövőbeni fejlesztésének egyik célja a szubjektív jelzőszámok szisztematikus beépítése, és az összhang megteremtése az objektív indikátorokkal. Mivel a társadalom folyamatosan változásban van, így a másik kihívás a dinamikus indikátorok kidolgozása és rendszerezése lesz. Ezek a jelzőszámok a haladás, változás „sebességéről” adhatnak számot. A harmadik megvalósítandó feladat az integrált, „kompozit” mérőszámok kialakítása a GDP analógiájára. Ilyen lehet például az emberi fejlettségi index (Human Development Index – HDI). A KSH Népszégtudományi Kutatóintézete a „Demográfiai Portré, 2009” című kiadványában már ezzel a komplex szemlélettel találkozhat az olvasó.

*

A szakmai program után a társaság leköszönő elnöke, *dr. Herman Sándor* tartott beszámolót az MST hároméves munkájáról. E korszak fontos eredményei a Statisztikai Etikai Kódex elkészítése, a Magyar Statisztikai Társaság és szakosztályok nagy számú és magas színvonalú rendezvényei, illetve a Visegrádi Statisztikai Társaságok együttműködésének megteremtése voltak.

Az előadást követően *dr. Telegdi László*, *dr. Rappai Gábor* és *Sándor István* Keleti Károly-emlékérmeket kaptak. *Kelemen Nóra* „A 2004. május 1-jén csatlakozott kelet-közép-európai országok első öt éve az Európai Unióban” című, illetve *dr. Tóth Géza* és *Kincses Áron* „Globális migráció és magyar hatása” című pályamunkáikkal egyaránt II. helyezést értek el a Keleti Károly-pályázaton.

A díjátadásokat követően az MST megtartotta tisztújító közgyűlését *dr. Hunyadi László* elnöklétével, aki köszöntötte a választmány tagjait, majd átadta a szót *Juhászné dr. Hantos Évának*, a jelölőbizottság elnökének, hogy ismertesse a vezetőségre és tagságra tett javasla-

tokat. Ezután került sor a Szavazatszámoló Bizottság megválasztására *Szemes Mária*, *Kamarás Ferenc* és *Ulm Gyula* személyében. A közgyűlés titkos szavazással választotta meg az elnökséget, a 19 tagú választmányt és a számvizsgáló bizottságot.

A Társaság elnökévé *dr. Soós Lőrincet* (igazgató, Kockázatkutató Intézet), alelnökévé *Sándor Istvánt* (ny. igazgató, Debreceni Igazgatóság) és *Szabó Istvánt* (osztályvezető, KSH Társadalmi szolgáltatások statisztikai főosztály), titkárává *dr. Laczka Évát* (főosztályvezető, KSH Mezőgazdasági és környezeti statisztikai főosztály) választották.

A választmány tagjai: *dr. Belyó Pál* (elnök, KSH), *dr. Harsa István* (statisztikai főtanácsadó, KSH Statisztikai kutatási és módszertani főosztály), *dr. Herman Sándor* (egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem), *dr. Hunyadi László* (egyetemi tanár), *dr. Laczka Éva* (főosztályvezető, KSH Mezőgazdasági és környezeti statisztikai főosztály), *dr. Lakatos Miklós* (főszerkesztő, *Statisztikai Szemle Szerkesztősége*), *Mináry Borbála* (osztályvezető, KSH Árstatisztikai főosztály), *dr. Probáld Ákos* (főosztályvezető, KSH Szolgáltatásstatisztikai főosztály), *Sándor István* (ny. igazgató, KSH Debreceni Igazgatóság), *dr. Soós Lőrinc* (igazgató, Kockázat Kutató Intézet), *Süveges Éva* (főosztályvezető, KSH Árstatisztikai főosztály), *Szabó István*

(osztályvezető, KSH Társadalmi szolgáltatások statisztikai főosztály), *Szabó Péter* (főosztályvezető, KSH Nemzeti számlák főosztály), *dr. Szép Katalin* (főosztályvezető, KSH Statisztikai kutatási és módszertani főosztály), *dr. Telegdi László* (főtanácsos, KSH Statisztikai kutatási és módszertani főosztály), *Tokaji Károlyné* (főosztályvezető, KSH Társadalmi szolgáltatások statisztikai főosztály), *Végh Zoltán* (igazgató, KSH Szegedi Igazgatóság), *dr. Vukovich Gabriella* (igazgató, DEMO-STAT Társadalomtudományi Demográfiai és Statisztikai Szakértő Iroda), *Waffenschmidt Jánosné* (főosztályvezető, KSH Népeségstatisztikai főosztály).

A közgyűlés a számvizsgáló bizottság elnökévé *dr. Bruckner Józsefnét* (osztályvezető, KSH Nemzeti Számlák főosztály), tagoknak *Juhászné dr. Hantos Évát* (szakmai tanácsadó, KSH Tájékoztatási Főosztály) és *dr. Kővári Lajost* (ny., KSH) választotta.

A tisztújító közgyűlés Hunyadi László zárásával ért véget.

Kincses Áron,

a KSH vezető tanácsosa
E-mail: aron.kincses@ksh.hu

Tóth Géza,

a KSH vezető tanácsosa
E-mail: geza.toth@ksh.hu

Beszámoló a KSH Vezetői Kollégiumának évindító értekezleterről

A Központi Statisztikai Hivatal vezetői testülete 2010. március 10-én tartotta évindító ülését a hivatal Keleti Károly-termében.

Elsőként *Belyó Pál*, a KSH elnöke ismertette programját. Kiemelte a közös gondolkodás és együttműködés szükségességét, hozzátéve, hogy a KSH működésében nincsenek meg nem változtatható dolgok. A továbbiakban a kiváló minőségű statisztikák előállítását, a tudományos igényű publikációk számának növelését, az adatszolgáltatókkal és a felhasználókkal való jó kapcsolat javítását, a tájékoztatás korszerűsítését, vagyis a nyílt, gyors és szakszerű információadást tűzte ki a KSH tevékenységének céljává. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy programját nem az elmúlt időszak kritikájaként fogalmazta meg, éppen ellenkezőleg, a korábban indult kiváló szakmai munkát, a KSH stratégiájában megfogalmazott célok, valamint a Gyakorlati Kódex ajánlásainak megvalósítását kívánja folytatni.

A Hivatal közeljövőjének kiemelt feladataival kapcsolatban az elnök rámutatott, hogy a 2010. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás és a 2011. évi Népszámlálás sikere a KSH elismertségének erősítése szempontjából is nagyon fontos.

A felhasználói kapcsolatok javításáról részletesebben is szólva, a statisztika iránti bizalom erősítését emelte ki, melyet a meglévő csatornák aktívabb használatával, az igények és az elégedettség folyamatos mérésével, új kommunikációs módszerek kialakításával tervezi megvalósítani. Ugyanakkor szükségesnek tartja a statisztikai szolgáltatások hozzáférhetőségének és használhatóságának javítását is, melynek eszközeként első helyen az elektronikus tájékoztatási lehetőségek fejlesztését jelölte meg.

Az adatszolgáltatókkal való kapcsolattartás terén a KSH elnöke az adatszolgáltatói terhek

ésszerű csökkentéséről, ezen belül a kölcsönösségre törekvő kapcsolattartás kialakításáról, valamint az adminisztratív adatforrások minél nagyobb körű felhasználásáról beszélt. Az adat-előállítási folyamat fejlesztését elsősorban a szakmai folyamatok minőségbiztosításának megteremtésével, a módszertani fejlesztésekkel és a nemzetközi gyakorlatok követésével kívánja megteremteni.

Belyó Pál utalt a statisztikai törvény megújításának szükségességére is, kitért az intézményi háttér fejlesztésének fontosságára, lényegesnek ítélte a munkatársak tudományos és publikációs tevékenységének ösztönzését, a vezetők közötti kapcsolattartás formalizálását. Elmondta továbbá, hogy a munkatársak erkölcsi és anyagi elismerését, valamint az egyéni, a csoport és a közösségi érdekek összehangolását is feladatának tekinti.

Végezetül az elnöki program fő célkitűzéseként Belyó Pál a statisztikai kultúra terjesztését fogalmazta meg, kiemelve a Magyar Statisztikai Társasággal és a statisztikát oktató intézményekkel való együttműködés kibontakoztatását.

Az ülés második előadója *dr. Kárpáti József*, a Tervezési főosztály vezetője volt, aki a 2010. évi végleges munkaprogramról számolt be a jelenlevőknek. Elsőként az év finanszírozási tervét ismertette, kiemelve, hogy a tavalyi évhez képest jelentős tartalékképzésre volt szükség, ami a beruházási kiadások csökkentését vonta maga után. Ezt követően az előadó a dolgozói létszámról adott áttekintést, melynek kapcsán elmondta, hogy az év folyamán csekély, főleg a két nagy összeírással kapcsolatos létszámemelésre lesz lehetőség. Az emberierőforrás-program főcsoportonkénti ismertetésénél pozitív folyamatként emelte ki, hogy a hivatal

működtetésére, üzemeltetésére fordított erőforrás aránya évek óta csökken a szakmai programok ráfordításaihoz képest. Az előadás további része a KSH munkaprogramjának tükrében nyújtott összefoglalást a stratégiai feladatokról, a 2010. év kiemelt feladatáról, az Általános Mezőgazdasági Összeírásról és a 2011. évi Népszámlálás előkészítéséről, a grant-pályázatokról, valamint a KSH tájékoztatási tevékenységéről.

A harmadik napirendi pontban *Kópházi József*, a KSH Informatikai főosztályának vezetője az Egységes Adatfeldolgozó Rendszer létrehozása elnevezésű projekt jelenlegi állásáról, az elért eredményekről és a további célokról, feladatokról számolt be.

Az ülés napirendjének következő témája az Európai Statisztika Gyakorlati Kódexe elveinek megvalósulása a KSH-ban volt. A napirend előadói dr. Kárpáti József főosztályvezető, *Mag Kornélia*, a Teljesítménymérési és elemző osztály vezetője, valamint dr. *Szép Katalin*, a Statisztikai kutatási és módszertani főosztály vezetője voltak.

Az Európai Bizottság 2005-ben ajánlasként jelentette meg az Európai Statisztika Gyakorlati Kódexét, melynek célja minőségi, európai szinten is összehasonlítható, független statisztikai adatok előállítását eredményező intézkedések, jogszabályok, szabályzatok megalkotása. A nemzeti statisztikai hivatalokat és az EUROSTAT-ot önértékelésre kérték fel, majd szakértői vizsgálatok (Peer Review) során átvilágították a nemzeti statisztikai hivatalok működését.

A Központi Statisztikai Hivatalban 2007-ben végrehajtott szakértői vizsgálat megállapította, hogy a KSH a kódex alapelveinél szereplő ismérvek nagy többségének „teljes mértékben megfelel” vagy „nagymértékben megfelel”. A gyengébb területekre külön fejlesztési intézkedések készültek. A korábbi szakértői vizsgálatokhoz képest a Hivatal mára több területen jelentős fejlődést ért el, és a 2012-ig tartó

stratégiai időszakra tervezett további intézkedésekkel a megfelelés szintje teljes mértékű lehet. Szükség van a magyar statisztikai törvény módosítására és az OST átalakítására annak érdekében, hogy az alapelvek könnyebben érvényesíthetők legyenek és a hivatalos statisztikai szolgálat egészére kiterjedjenek. Folytatni kell a statisztikai alaptevékenység automatizálását, az elektronikus kiszolgáltatást lehetővé tevő modernizálásokat, a minőségügyi teendők terén az elméleti-módszertani, valamint a rendszer minőségirányítási-működtetési oldalához kötődő fejlesztéseket. A statisztika módszertani újításai a következő két-három évben elsősorban a konzisztencia megteremtését célozzák. Jól haladnak az adatszolgáltatói terhelésre, illetve a kapcsolatok kezelésére vonatkozó programok, tudatossá és rendszeressé vált a felhasználói elégedettség mérése. Ugyancsak előrelépést jelent a Hivatal külső és belső honlapjának tervezett korszerűsítése.

A Vezetői Kollégiumot a 2011. évi soros EU-elnökségből eredő feladatokról szóló tájékoztató zárta. *Dr. Laczka Éva*, a Mezőgazdasági és környezeti statisztikai főosztály vezetője beszámolt az Európai Tanács mellett működő Statisztikai Munkacsoport feladatainak előkészítéséről. Elmondta, hogy a munkacsoport tevékenységére nagy befolyással lesz az uniós politika. A Lisszaboni Szerződés következtében jelentős változások adódtak az Európai Unió működésében, így a nemzeti elnökségek veszítettek súlyukból, ugyanakkor a bizottságok – így a Statisztikai Munkacsoport is – sokkal több és jelentősebb szakmai feladatot kapnak, mint korábban. Az előadó választa, hogy a magyar elnökség idején milyen, a KSH-t is érintő események várhatók, majd röviden beszélt a spanyol-belga-magyar együttműködés előkészítéséről, terveiről és kulcstémáiról.

Keszler Ágnes,

a KSH osztályvezetője

E-mail: agnes.keszler@ksh.hu

Beszélgetés dr. Józán Péterrel

Az Olvasó ezúttal is a statisztikai tudomány és gyakorlat olyan képviselőjével ismerkedhet meg, aki teljes aktív életpályáját a Központi Statisztikai Hivatalban töltötte, sőt hivatástudata ma, nyugdíjas korában is ide köti. Mégsem egyszerű ez az életpálya, hiszen egy vidéki, többgenerációs értelmiségi család fiaként *Józán Péter* is először az orvosi hivatást választotta. Azonban az összefüggések kitartó keresésének köszönhetően, az orvosi ismeretek megszerzése után, jó érzékkel a demográfia mellett kötelezte el magát, hogy kialakíthassa azt a gondolkodásmódot, mellyel a társadalom egyik súlyos problémájának feltárását végezheti.

A Statisztikai Szemle Szerkesztősége ezúton köszönti a 75 éves Józán Pétert.

Milyen családi környezetben nőttél fel, tanulmányaidat hol végezted, hogyan lettél orvos?

Egyszerre három dolgot is kérdezel tőlem. Engedd meg, hogy rendhagyó módon válaszoljak. Amikor láttam *Szabó István* nagy filmjét „A napfény ízet” –, a különbözőségeik ellenére is sok vonatkozásban a családom életére ismerem. Nem múlt el felettem nyomtalanul az iszonyatos XX. század embertelensége. 1935-ben születtem Debrecenben, de 18 éves koromig Hajdúböszörményben éltem, abban a harmincezer lelket számláló hajdú városban, ahová apai ágon a családom még a XIX. században költözött Szabolcs megyéből. Anyai nagyszüleim a Felvidékről, illetve Zemplénből kerültek Hajdúszoboszlóra. A tágan értelmezett familiában jómódú polgárok és nehéz sorsú kisemberek egyaránt megtalálhatók, de már a Ferenc József-i „boldog békeidőkben” jó néhányan értelmiségiek lettek: orvosok, ügyvédek, mérnökök, tanárok. Az én édesapám ügyvéd volt, ikertestvére orvos. A jómódú, feltörekvő polgárcsalád hazafias felbuzdulásból hadikölcsönt jegyzett az első világháború idején, és részben ezért, részben a húszas évek inflációja miatt minden vagyona elúszott. A XX. század nagy kataklizmái nem kímélték a családomat sem, de 1945-ben az újrakezdés reményében indult meg az élet Hajdúböször-

ményben is. A húgom a férjével Torontóban él, a gyermekei az Egyesült Államokban. A húgommal a nagy távolság ellenére is szoros kapcsolatom van.

Kitűnően érettségiztem a hajdúböszörményi Bocskai István Gimnáziumban, ahová a XX. század első évtizedétől – amikor még Református Bocskay István Főgimnáziumnak hívták a családomból minden tízéves kislányt beírták. Most is visszajárok Hajdúböszörménybe, bár a családomból már senki nem él ott, meghaltak a tanárain és sokan az osztálytársaim közül is. De a város önkormányzata minden jelentős eseményre meghív, és én csak a Bocskai téri templomkertben tudom felidézni, a „régiszerelmek lábnyomát”.

Szólnom kell röviden a családi környezetéről és az iskoláról. Szerencsés embernek mondhatom magam, mert szerető családban nőttem fel, amit legpontosabban felvilágosult konzervatív szemléletüként határozhatok meg. Otthon azt hallottam, hogy a legjobb nevelés a példamutatás. Erről ma úgy vélekedem, hogy néha sajnós az se sokat ér, de nem tudok jobbat. A gimnázium épületének egyik frontja csaknem szemben volt a mi házunkkal. Volt úgy, hogy a húszperces szünetben hazaszaladtam zsíros kenyeret enni, különösképpen, ha éppen zsírt olvasztottak a tűzhelyen. A gimnázium nekem a második otthonom volt – a közeleisége miatt is, de főleg azért, mert tisztessé-

ges, kiváló tanárok tanítottak ott, egy nagyformátumú, karizmatikus igazgató vezetésével. Tanáraink védtek, szerettek, és a tudás tiszteletére neveltek bennünket.

A családi házból több intelmet hoztam magammal az elkövetkező évtizedekre. Mindenekelőtt, hogy céltudatosan kell dolgozni és kiválóan teljesíteni, majd azt, hogy az embernek kötelessége van nemcsak a szűkebb értelemben vett családjával, hanem a társadalommal szemben is, amelytől az anyanyelvét, a kultúráját kapta. Ha elég szerencsés vagy ahhoz, hogy adhatsz, valójában csak visszadsz, mert mindannyian adósok vagyunk. Végül, talán patetikusan hangzik, de nálunk lapidáris parancsolat volt „Az emberi személy tisztelete pusztán azért, mert emberi személy”.

Tizennyolc éves koromban nagyon szerteágazó volt az érdeklődésem: az irodalom és a társadalomtudományok legalább annyira érdekelték, mint a biológia és a (szerves) kémia; vonzott a történelem és a közgazdaságtan, pontosabban arra voltam kíváncsi, hogyan működik a gazdaság és a társadalom. Hogy mégis orvos lettem, annak két oka van: az egyik, hogy több orvos is volt a családban. Így ismertem néhány igaz történetet beteg emberek meggyógyításáról, akiket szinte túlpartról hoztak vissza, és ehhez fogható örömet máshol elképzelni sem tudtam. Vágytam erre a semmihez nem hasonlítható jó érzésre. Emellett az orvosok megbecsült emberek voltak. A másik ok, hogy az orvosi hivatás lényegében apolitikus, míg az ügyvédi nem az. Az 1950-es években ennek kiváltképpen nagy jelentősége volt. Jelentkeztem az orvosi egyetemre, melynek elvégzése után úgy döntöttem, hogy a praktizálás előtt meg akarom ismerni a betegségek kialakulásának mechanizmusát, az általuk okozott elváltozásokat az emberi szervezetben. Erre a legjobb lehetőség a kórbonctanon kínálkozott, ahol igaz, hogy nem lehetett sok pénzt keresni, viszont széles körű tudásra lehetett

szert tenni. Tehát Hajdúböszörményből eljutottam Debrecenbe, majd onnan a Kórbonctani Intézetben megismert budapesti patológus segítségével felkerültem Budapestre. Itt három helyet ajánlottak fel, az egyik az Egészségügyi Minisztérium, a másik az Országos Onkológiai Intézet, a harmadik a Központi Statisztikai Hivatal volt. Debreceni éveim alatt én már jól ismertem, sőt előfizetője voltam az 1957-ben megjelent *Demográfia* című folyóiratnak, amelyből már több neves demográfus, többek között *Acsádi György*, *Klinger András* írását olvastam. Így adódott, hogy a KSH-nál próbálkoztam, és ott beajánlottak Klinger András-hoz. Ő fogadott és azt mondta, hogy ha valóban érdekel a demográfia, akkor menjek el néhány hétre a KSH Debreceni Igazgatóságára, ahol a gyakorlatban is megismerhetem a népmozgalmi statisztikát, majd azután térjünk vissza a témára. Az ott töltött idő után sem lehetett lebeszélni a KSH-ról, így 1964-ben felköltöztem Budapestre, és beléptem a Hivatal állományába. Néhányan bizony elég furcsán néztek rám, hogy orvosi diplomával a KSH-ban akarok dolgozni. Acsádi György rá is kérdezett, hogy netán ugródeszkanak akarom használni ezt az állást, tán így kerülhettem fel Pestre, ahol kiépítem a kapcsolataimat és továbbállok. Mondtam, engem tényleg érdekelnek bizonyos témakörök.

Belépve a KSH-ba, milyen témákkal kezdél el foglalkozni, hogyan alakult a pályafutásodnak ez a része?

Fiatal munkatársként a *Szabady Egon* által vezetett, de ténylegesen Klinger András által irányított Népesedési főosztályra kerültem, azon belül a Népmozgalmi osztályra. Kezdetben egy nagyon sajátos, de akkoriban igen időszerű témával, a hormonális fogamzásgátlás társadalmi elterjedtségének vizsgálatával bíztak meg. Igyekeztem a feladatot teljesíteni, el-

olvasni a témakörrel kapcsolatos szakirodalmat, és több oldalról megvizsgálni hogyan fogadják az érintettek a fogamzásgátlás forradalmian új módszerét. A feladat nem kötötte teljesen az érdeklődésemet, így jól jött az a kádári korszakot tekintve igen kivételes szerencse, hogy 1966-ban három hónapra, majd később egy teljes évre az Egészségügyi Világszervezet ösztöndíjasaként kijutottam Angliába, a londoni egyetemre. Rengeteg jó és hasznos ismeretet szereztem ott a demográfiai és epidemiológiai témakörben. Az élet nagy ajándéka, hogy mentorom egy világhírű demográfus, *William Brass* volt, aki szakmailag sok tanáccsal látott el. Segítségével széles látókört szereztem, és nem utolsósorban sokrétű kapcsolatrendszerre tettem szert.

Beszéljünk pályafutásod nagy és meghatározó témájáról, a halálozási viszonyok vizsgálatáról. Miért éppen ezzel a kérdéssel kezdted el foglalkozni, és sok évtizeden át milyen ismereteket, tapasztalatokat szereztél ebben a témában?

Előljáróban azt szeretném elmondani, hogy engem az élet tényei és nem a halál mint olyan foglalkoztat. A költőt idézem, aki ezt írta: „Minden ámulásom az életen csüggött, nem az elmúláson”. A halálozási viszonyokban az életviszonyok tükröződnek. De megpróbálok érdemben válaszolni a kérdésedre.

Azzal a megdöbbentő ténnyel szembesültem, hogy az 1950-es években és a 1960-as évek elején még kedvező halálozási viszonyok az 1960-es évek második felétől fokozatosan romlani kezdtek. Nemcsak a demográfiai adatokat kellett összeállítani és elemezni, hanem meg kellett nézni, hogy ez a kedvezőtlen változás miért következett be, különösen a kádári rendszer „legbékésebb” korszakában, amikor az életszínvonal emelkedett, és az emberek viszonylag stabil gazdasági, társadalmi körü-

mények között éltek, ami a magyar történelemre általában nem jellemző. Valahol nagy baj lehet – gondoltam –, mert az élet egyik alapvető kérdésében az ország folyamatosan pozíciót veszített, és ez gazdasági-társadalmi problémákhoz (is) vezethetett. A döntéshozók kezdetben nem is hitték el, hogy a mortalitás ilyen mértékű rosszabbodása lehetséges, hiszen csökkent a gyermekhalandóság, a korábban sok gondot okozó fertőző betegségek (például a tbc) visszaszorultak. Később a tudományos közélet is foglalkozott a kérdéssel, és az 1970-es években több akadémiai bizottság is kimondta, hogy a hazai népesedési viszonyok feltárásához két jelenséget kell alaposan megvizsgálni: egyfelől az alacsony termékenységet, másfelől a kedvezőtlen halandósági viszonyokat.

Igen, emlékszem, hogy az 1970-es években döbbenetes adatsorok jelentek meg ebben a témakörben, és valóban kissé tanácstalanul állt a szakma a jelenség előtt. Merre indultál, mik voltak a vizsgálataid fő irányai, vajon mennyire voltak valóságok a vizsgált adatok, a halálozási adatlapokat helyesen töltötték-e ki az orvosok?

A statisztikában a születés és a halálozás mérésének van talán az egyik legstabilabb és legjobban kimunkált módszertana. A halálozásnál a nem, a kor és az iskolai végzettség ismérve is biztos alapokon nyugszik, problémák a haláloki struktúra megállapításában vannak. Itt azonban segít a nemzetközi összehasonlítás: ha az ország népességének haláloki struktúrája nem tér el jelentősen az európai trendtől, akkor nem lehet nagy baj ezzel a struktúrával. Az összehasonlító vizsgálat eredményei azt bizonyítják, hogy a magyar népesség haláloki struktúrája nagyjában-egészében követi az európai trendet. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egyedi esetekben ne történjen

meg, hogy az orvos tévesen állapítja meg a halál okát.

Visszatérve a fő kérdésre, a magyar népesség halálozási viszonyaira, nyilvánvalóvá vált előttem, hogy Magyarországon az 1960-as évek második felében kezdődött a halálozási viszonyok rosszabbodása, és ez 1993-ban tetőzött. A rendszerváltozás ebben a vonatkozásban 1994-re tehető. Nem lehet tudni, hogy mi volt az oka az 1990-es évek elején bekövetkezett magas halálozásnak. A halálozási viszonyok rosszabbodása nem jelentett generális válságot, mint például a Szovjetunióban, hanem ez egy jól meghatározható kvalifikált válság volt. A népesség egy részét érintette csak, méghozzá inkább a középkorú férfiakat. 1994-től elkezdődött egy olyan mértékű javulás, aminek eredményeként ma Magyarországon a várható átlagos élettartam az utóbbi másfél évtizedben nagyobb mértékben nőtt, mint az Európai Unió legfejlettebb tizenöt országában. Az elmúlt másfél évtizedben például a férfiak várható élettartama 5,2 évvel javult. Ezzel átléptünk egy új korszakba. Anélkül, hogy belemennék a részletekbe, a második világháború utáni fejlődésre az volt a jellemző Európaszerte, hogy a halálozásokat a krónikus nem fertőző betegségekből származó halálokok uralták. Az emberek nem hastífuszban vagy fekete himlőben haltak meg, hanem daganatos betegségekből, és főleg szív- és érrendszeri betegségekből. Ezt az időszakot a krónikus nem fertőző betegségekből származó halálokok által meghatározott korszaknak nevezik. Aztán megtörtént az igazi forradalmi áttörés, tudniillik megtalálták annak a módját, hogy 2-3 halálóki csoportnál (kivéve a daganatokat) hogyan lehet megelőzni a kórt, vagy ha már kialakult, hogyan lehet kezelni, miáltal a halálozás sokkal később következik be. Tehát ebben a korszakban a halálokok struktúrája nem változik, de belép a késleltetés, vagyis azok a betegségek, amelyekben azelőtt 50–60 éves korban haltak meg,

ezután 80–85 éves korban halnak meg az emberek. Az áttörést valójában az hozta létre, hogy a gyógyszereken kívül a szakmában kialakult a hatékony, eszközös orvosi beavatkozás, fejlődött a diagnosztika, a terápia stb. Ez az áttörés elérte Magyarországot is, csak példaként mondom, két évtizeddel ezelőtt a törzskönyvezett gyógyszerek száma mintegy 800 volt, napjainkban közel 5000.

Az, hogy a halálozási viszonyok javításában mekkora szerepe van az orvosi beavatkozás hatékonyságának és az életmód pozitív irányú változásának érdekes és sok vitát kiváltó kérdés. Másik kérdés, hogy a halálozási viszonyok javulása valamennyi gazdag és szegény társadalmi rétegnél egyformán következett-e be, vagy csak a társadalom jobb módú rétegeit érintette?

Az országban mindenütt javult a halandóság, még ott is, ahol az emberek mindent megtettek annak érdekében, hogy ez ne legyen így. De tény és való, nem egyformán javult. Ennek bizonyítására a legegyszerűbb mód, ha megnézzük a területi különbségeket. Aki a Rózsadombon él, olyan, mintha Hollandiában élne, tehát ott nyugat-európai körülmények, halálozási viszonyok jellemzők. Ezzel szemben Észak-Magyarországon, a Bodrogi kistérségben ugyanezek az adatok annyira rosszak, hogy ázsiai értékekkel lehetne őket behelyettesíteni. Az a cigányember, akit a Kádárrendszer úgy integrált, hogy segédmunkásként dolgozott Ózdon, Diósgyőrön vagy Salgótarjánban, volt rendszeres munkája és jövedelme, ma pedig ott ül naphosszat a putriban rettentő körülmények között, előítéletekkel körülvéve, az biztos, hogy életkilátásait tekintve is hátrányos helyzetben van. Azonban el kell mondani, hogy a halálozásban az egyes társadalmi rétegek közötti különbségeket igen nehéz csökkenteni. Számos tanulmány olvasható,

amely arról szól például, hogy bár Angliában eltűnően van a szénbányászat, mégis a *black country*-nak nevezett Közép-Angliában magasabb a halálozási ráta, mint az angol középosztály által lakott Dél-Angliában.

A kérdésséd második felére azt lehet válaszolni, hogy az orvosi intervenció hatékonyságának nagy és fontos szerepe van a halálozási viszonyok javulásában. Gondolj bele, mekkora jelentősége van annak, hogy az emberek tömegeit lehetett rábeszélni arra, hogy rendszeresen szedjenek magas vérnyomás elleni gyógyszert, és ezzel elkerülhetővé, illetve kezelhetővé lehet tenni az agyvérzést és más súlyos betegséget, vagy a diagnosztikai eljárások javulása is milyen pozitív hatást gyakorol az egészségi állapotra, a súlyos betegségek megelőzésére, kezelésére.

Van egy olyan módszer, amellyel meg lehet állapítani, hogy az összes halálozásnak hány százaléka az, amelynek nem lett volna szabad bekövetkeznie, ha az egészségügyi ellátás ideális. Például ma Magyarországon nem „illik” meghalni vakbélgyulladásban. A 14 és 74 évesek között az agyvérzésben történő halálozás gyakoriságának – ha jó az egészségügyi ellátás – szintén igen alacsonynak kell lennie. Ebben a témakörben jelent meg „A vezető és ‘elkerülhető’ halálokok atlasza Közép- és Kelet-Európa országaiban” című kiadvány, amelyben igyekeztünk választ adni az általam feltett kérdésre. A kiadvány szerint Magyarországon 1993-hoz képest sokkal jobban javult a halálozásoknak az a része, mely az orvosi intervenció hatékonyságának köszönhető, mint az összes halálozás. Természetesen manapság az *egészségtudatos életmód* is terjedőben van Magyarországon, és ennek hasonló jelentősége lehet a halálozási viszonyok javulásában, mint az orvosi intervenció hatékonyságának.

Elhagyva fő témádat, arról kérdeznélék, milyen megfontolások vezettek ahhoz, hogy

újabbban az ún. humán fejlettségi mutatóval foglalkozzál?

A halálozási viszonyokat (is) csak úgy lehet megérteni, ha az ember nem elvonatkoztatottan, vákuumban vizsgálja őket, hanem társadalmi-gazdasági, kulturális és történelmi kontextusban. Régóta foglalkoztat, hogyan lehet kapcsolatot találni a halandóság szintje és az ország fejlettsége között. Ezért csináltunk olyan számításokat, amelyek az egy főre jutó hazai termék (GDP) és a mortalitás szintje közötti összefüggést kvantifikálták. A várakozásoknak megfelelően, a számítások értékes, jól értelmezhető kapcsolatot mutattak ki a két változó között. A GDP azonban csak a gazdasági teljesítményt méri, és ez mindössze egy tényező azok közül, amelyek a halálozási (és a megbetegedési) viszonyokat meghatározzák. Lehet nagyon magas az egy főre jutó hazai termék például az olajtermelés miatt, mint Szaúd-Arábiában, de az egészségi közállapotok mégis rosszabbak, mint Csehországban, pedig ez utóbbi országban az egy főre jutó GDP alacsonyabb, mint az előbbiben. A nemzetközi szervezetek, köztük az ENSZ Fejlesztési Programja (United Nations Development Programme – UNDP) is érzékelték az egy főre jutó GDP jelentőségének korlátozottságát, és munkatársai kidolgozták a Humán Fejlettségi Mutatót (Human Development Index – HDI). Ebben azonos súllyal van jelen a gazdasági szféra (GDP), a társadalom ismeretállománya (az iskolázottság) és az életkilátásokat kifejező születéskor várható átlagos élettartam. A HDI többet tud, mint a GDP. Én a HDI-t úgy módosítottam koncepcionálisan, hogy a GDP helyett az egy főre jutó adóköteles jövedelmet, az iskolázottság helyett pedig a felsőfokú végzettségűek arányát alkalmaztam a formulában. Ezzel lehetővé vált a halálozási viszonyok és a humán fejlettségi szféra közötti összefüggés kvantifikált vizsgálata a kistérségekben és álta-

lában kis lélekszámú népességek esetében. Ezek az elsőként végzett számítások *Radnóti László* matematikust dicsérik.

Már több alkalommal feltettem a kérdést más hivatali kollégával beszélgetve, miképpen egyeztethető össze a hivatalnoki, a vezetői és a kutatói szerep. Nem érzed-e azt, hogy ezek a szerepek esetleg gyengíthették egymást?

Valóban, ez nálam is gondot okozott. Akkor érzem jól magam, ha békén hagynak a könyveim között, és azzal foglalkozhatom, ami érdekel. Én kötelességtudó családban nőttem fel, ahol az volt az elv, hogy ami az embernek kötelessége, abban helyt kell állni. El lehet menni, de ha maradok, akkor el kell fogadnom azokat a játékszabályokat – legyen az szolgálati szabályzat vagy bármi más –, ami itt hatályos; az meg az én belügyem, hogy ebből mit tartok jónak, túlzónak vagy helytelennek. Meg kell mondanom, ezen a téren változtam, pontosabban a mindennapi gyakorlat kikényszerítette, hogy változzam. Amikor főosztályvezető lettem, határidőkkel szembesültem, azzal, hogy mindent meg kell csinálni, de mindent nem csinálhatok egyedül, hiszen sok dologhoz nem is értek. A megoldás mindenképpen az, hogy olyan kollégákkal kell együtt dolgozni, akik önállóan, különösebb vezetői beavatkozás nélkül végzik a munkájukat. Bizonyos időnek el kellett telnie ahhoz, hogy ezeket a kissé ellentmondó szerepeket össze tudjam hangolni.

Több nemzetközi szervezetnek, akadémiai bizottságnak voltál/vagy tagja. Az oktatásban is részt veszel. Foglald össze néhány mondatban tevékenységedet ezeken a területeken.

Ahogy az ember öregszik és szert tesz bizonyos szakmai elismertségre, azon veszi észre magát, hogy egyre több tudományos bizott-

ságba választják be. Ez, mint minden egyéb, előnyökkel és hátrányokkal is jár. Az előnyök közé sorolom, hogy hasonló érdeklődésű, kiváló emberekkel lehet összekerülni, és ez termékenyítőleg hat az ember gondolkodására. Ritkán az is előfordul, hogy a bizottsági döntések elérik a politikusokat, és ezek jó irányba befolyásolják a szakmapolitikát, de ez nem túl gyakran fordul elő. A bizottsági tagság, kiváltképpen, ha sok van belőle, idő- és nem egyszer munkaigényes. Ezt a körülményt a hátrányok közé sorolom. De a tagság elismerést is jelent, és álszerénység nélkül, ez jól esik az embernek. Jó néhány szakmai bizottságnak voltam, illetve vagyok a tagja. Mindenekelőtt azt említtem meg, hogy második ciklusban vagyok elnöke a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának. Többek között tagja vagyok az Egészségügyi Tudományos Tanács Humán Reprodukciós Bizottságának, amely elvi és gyakorlati döntéseket hoz mindarról, ami a megtermékenyítés problémakörébe tartozik, különös tekintettel a modern módszerekkel történő beavatkozásokra. Olyan dolgokról születik szakmai állásfoglalás, amelyeknek nemcsak tudományos, hanem etikai vonatkozásai is vannak, és az egyes emberek életét a legnagyobb mértékben érintik. Míg létezett, részt vettem a gyógyszerek társadalombiztosítási támogatását meghatározó bizottság munkájában, ami nagyon nem volt irigylésre méltó feladat. Az egyik legnagyobb taglétszámú társaság a European Public Health Association; jelenleg ennek a tudományos bizottságában van funkcióm.

Kérdeztél az oktatásról. Szeretek tanítani. Ez kényszerít arra, hogy lépést tartsak a területem viharos fejlődésével és rendszerezem fejében a dolgokat. Csak azt lehet elmagyarázni, amit igazán jól megértünk. És bevallom neked, ha előadok, közben figyelem az arcomat, és mint a színész érzem, hogy a hallgatók velem jönnek, megnyertem őket valami nagy-

szerű dolognak, és nem volt ehhez semmi más eszközüm, csak az élőbeszéd, illetve a belőle következő meggyőzés. Egyetlenegy dolog van a világon, amiből több lesz nekünk is, ha megosztjuk másokkal: ez a tudás. Őszinte alázattal valloam ezt a krédót.

Végül, ha beszélnél kedvteléseidről, a munkán kívüli nyugdíjas éveidről, a fiatal kolégáknak szóló üzenetről.

Valaha nagyon szerettem a focit. Abban az időben, amikor volt szép játék, amiért lehetett lelkesedni. Mindig szerettem a jó könyveket és a jó zenét. A víz és az erdő csendjét valami semmihez nem hasonlítható meghatottsággal tudom befogadni. És, hogy kiadjam magam: a kutya és a ló az én örök, hűséges barátaim. Sokat dolgozom nyugdíjasként. Örülök, hogy ez így van. Itt is köszönetemet fejezem ki a KSH vezetőinek, hogy lehetővé teszik számomra az értelmes létezés feltételét: a munkát. És köszönöm a munkatársaimnak az együtt-dolgozás csendes örömét. Végül: amit elértem, abban benne van a feleségem megértése, türelme és támogatása. A nagylányom az én szigorú kritikusom, sokat köszönhetek neki.

A fiatalok előtt ma nyitva áll a világ – éljenek vele. Vigyék el a jó hírünket és hozzák haza mindazt a tapasztalatot, amit kint szereztek. Ré-

gen a világi és egyházi méltóságok küldték a legjobbakat külföldre. Vándorbotot vettek a kezükbe sokan a céhlegények közül is. Ez a nélkülözhetetlen feltétele az intellektuális importnak, ami most van újjászületőben. Nem a keveseknek, hanem minden ambiciózus ifjúnak ott van a marsallbot a laptoppal együtt a táskájában. Végül, háromnegyed évszázaddal a vállamon mindenekelőtt arra az óriási felelősségre szeretném emlékeztetni őket, ami a statisztikai munkával jár. Közérthetően, egyértelműen igazat kell mondani. Egy ország, sőt a világ figyel arra, amit a statisztikus mond. Úgy kell értelmezni az adatokat, hogy az eligazítsa az olvasót. Ez a dolog szakmai, etikai része. Van egy általánosabb: a fiatalok változtatni akarnak – és ez így helyes. De soha ne feledkezzenek meg két dologról: az egyik, hogy értékes teljesítményt örökölnek az előttük járó nemzedékektől, a másik, hogy a jelen ellentmondásosságai ellenére sem volt még soha olyan sokat ígérő a jövő ebben az országban, mint most. Ennek a jövőnek ők lesznek a megalkotói és a haszonélvezői.

Köszönöm a beszélgetést, jó egészséget kívánok!

Dr. Lakatos Miklós,

a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője

E-mail: miklos.lakatos@ksh.hu

Hírek, események

Kitüntetés. Dr. Sólyom László, a Magyar Köztársaság elnöke *Bajnai Gordon* miniszterelnök előterjesztésére 2010. március 15-én dr. *Kornai János* Állami- és Széchenyi-díjas közgazdásznak, az MTA rendes tagjának, professor emeritusnak életművéért, a gazdasági rendszerek elméletének és működésének kutatásában elért, világszerte elismert eredményeiért a Magyar Köztársasági Érdemrend

nagykeresztje, polgári tagozata; Szerkesztőbizottságunk volt tagjának, *Tóth István György* közgazdásznak, szociológusnak, a TÁRKI Társadalomkutatási Zrt. vezérigazgatójának az alkalmazott társadalomkutatás, különösen a társadalom- és gazdaságpolitikai kutatások terén végzett munkássága, vezetői és oktatói tevékenysége elismeréseként a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje, polgári tago-

zata; szerzőknek *Sándorné dr. Kriszt Évának*, a Budapesti Gazdasági Főiskola rektorának, a felsőoktatásban végzett következetes és eredményes vezetői, szakmai tevékenysége elismeréseként Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje, polgári tagozata kitüntetés adományozta. A köztársasági elnök ugyanezen napon Széchenyi-díjjal tüntette ki többek között folyóiratunk szerzőjét, *dr. Augusztinovicz Mária* közgazdász nemzetközileg elismert kutatómunkájáért, több évtizedes egyetemi oktatói munkásságáért és szakmai közéleti tevékenységéért.

Elismerés. 2010. március 12-én *dr. Herczog László* szociális és munkaügyi miniszter eredményes munkájáért elismerő oklevélben részesítette a KSH Életrészt- és munkaügyi-statisztikai főosztályának kollektíváját.

Jutalom. Közzolgálati jogviszonyban töltött ideje alapján 2010. február hónapban jubileumi jutalomban részesült 25 éves szolgálatért: *Csaba Erika* (Életrészt- és munkaügyi-statisztikai főosztály); 30 éves szolgálatért: *Sáros Mária* (Igazgatási és nemzetközi főosztály); 35 éves szolgálatért: *Körös Endréné* (KSH Veszprémi Igazgatóság); *Erdőgyaraki Gáborné* (KSH Veszprémi Igazgatóság); *Hirsch Ágnes* (Igazgatási és nemzetközi főosztály); 40 éves szolgálatért: *Kléner Istvánné* (Vállalkozás-statisztikai főosztály); *Zolnai Péter* (Műszaki és rendszertechnikai főosztály).

A 2010. évi Általános Mezőgazdasági Összeírásról szóló 2010. évi XXIV. törvény értelmében általános mezőgazdasági összeírást kell 2010. június 1-jei eszmei időponttal a Magyar Köztársaság közigazgatási területén végrehajtani. A törvény hatálya azon gazdaságra és a gazdasághoz tartozókra terjed ki, amely

csak mezőgazdasági szolgáltatást végez, vagy melynek 1. összes termőterülete 1500 m² vagy több; 2. összes gyümölcsös- és szőlőterülete 500 m² vagy több; 3. üvegház vagy más védőtakarás alatti termesztő területe 100 m² vagy több; 4. mezőgazdasági haszonállat állománya legalább a.) egy nagyobb haszonállat (szarvasmarha, sertés, ló, juh, kecske, bivaly, strucc); b.) 50 tyúk, illetve más baromfi (liba, kacska, pulyka, gyöngyös); c.) 25 házinyúl, 25 prémes állat vagy 25 húsgalamb, vagy d.) 5 méhcsalád az összeírás eszmei időpontjában. Adatszolgáltatásra a gazdálkodó vagy az általa meghatalmazott személy kötelezett. Az összeírandó adatok a következők: 1. a gazdaság azonosító adatai: név (cégnév), lakcím (székhely), a gazdaság helye; 2. a termelés célja; 3. a gazdaságban munkát végzők foglalkoztatási jellemzői (nem, munkaidő, alkalmazotti státus); 4. a gazdasághoz tartozók neme, életkora, mezőgazdasági jellegű iskolai végzettsége, gazdasági aktivitása, jövedelemszerző tevékenysége; 5. a gazdaság földterületének nagysága, a földhasználat jogcímei, a földhasználat művelési ágak szerinti jellemzői; 6. a gazdaság növénytermesztésének jellemzői; 7. a gazdaság állatállománya kor és ivar szerint; 8. a megújulóenergia-termelés berendezései; 9. a gazdaság egyéb, nem mezőgazdasági jellegű tevékenységei; 10. az alkalmazott mezőgazdasági termelési módszerek.

Az összeírás végrehajtásáért, valamint az adatok és az összeírás végrehajtásáról szóló statisztikai módszertani jelentés továbbításáért az Európai Közösségek Statisztikai Hivatala számára a KSH a felelős.

Az „Idősügyi Politika a XXI. század elején” című konferenciára 2010. március 8-án került sor a Konszenzus Alapítvány Budapesti Szervezete és az MS Concord Bt. szervezésében, a budapesti Hotel Ébenben. Az ülés résztvevői megismerhették az Idősügyi Nemzeti

Stratégia tartalmát, a mögötte rejlő szakmapolitikai megfontolásokat és a végrehajtásával kapcsolatos elképzeléseket, valamint megoszthatták egymással az időszüggel kapcsolatos nézeteiket.

Az MSZT Oktatásszociológiai szakosztálya az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtára és Múzeuma (OFI-OPKM) vendégeként tartott 2010. március 18-án konferenciát „Az ötödik mérleg” címmel az OFI-OPKM épületében abból az alkalomból, hogy az *Educatio* folyóirat immár ötödször jelentette meg négy-négy év oktatásügyi folyamataival foglalkozó, ún. „Mérleg” számát. Az ülésen *Csákó Mihály*, a Wesley János Lelkészépző Főiskola és az ELTE egyetemi docensének megnyitóbeszéde után a következő előadások hangoztak el: Egy többkarú mérleg (*Bazsa György* egyetemi tanár, a Magyar Akkreditációs Bizottság elnöke); Az oktatás fejlődése és uniós tagságunk (*Halász Gábor*,

az ELTE egyetemi tanára); Érettségi – újraolvasva (*Horváth Zsuzsa*, az OFI tudományos főmunkatársa); Határon túli magyar oktatási támogatások (*Papp Z. Attila* szociológus, az MTA Kisebbségkutató Intézetének tudományos munkatársa); A Mérleg - ötödször (*Kozma Tamás*, a Debreceni Egyetem egyetemi tanára).

A KSH „Sajtóreggeli a párbeszédért” című rendezvénysorozatának 2010. február 25-i találkozáján *Pozsonyi Pál* és *Szabó Péter* főosztályvezetők tartottak előadást a nemzeti számlák rendszerének újdonságairól a meghívott újságírók számára a Hivatal Sajtószobájában.

Halálozás. Mély fájdalommal tudatjuk, hogy szeretett szerkesztőnk, *Szűcs Béláné*, született *Bruckner Marianna Viola* 2010. március 12-én, 88. életévében váratlanul elhunyt. Életútjának és munkásságának méltatására következő számunkban bővebben is visszatérünk.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI) fontosabb konferenciaajánlatai

(A teljes ajánlatlista megtalálható a <http://isi.cbs.nl/calendar> honlapon.)

San Diego, Egyesült Államok. 2010. június 20–23.

30. Nemzetközi Előrejelzési Konferencia. (30th *International Symposium on Forecasting*.)

Információ: *Pam Stroud*, IIF vállalatigazgató
Telefon: +1-781-234-4077
Fax: +1-509-357-5530
E-mail: isf@forecasters.org
Honlap: www.forecasters.org/isf/index.html

Margarita-sziget, Venezuela. 2010. június 20–25.

A Nemzetközi Környezetmetriai Társaság 21. évi konferenciája. (21st *Annual Conference of the International Environmentrics Society*.)

Információ: *Lelys Guenni*
Telefon: +58-212-9063233
Fax: +58-212-9063232/3234
E-mail: ties2010@cesma.usb.ve
Honlap: www.cesma.usb.ve/ties2010/

Prága, Cseh Köztársaság. 2010. június 28. – július 2.

Nemzetközi konferencia a robusztus statisztikai eljárásokról. (*International Conference on Robust Statistics*.)

Információ: *Jana Jureckova*
Telefon: +420 221913285
Fax: +420 222323316
E-mail: icors2010@karlin.mff.cuni.cz
Honlap: <http://icors2010.karlin.mff.cuni.cz/>

Bristol, Egyesült Királyság. 2010. június 28. – július 1.

„Statisztikai modellezés és hálózatokra vonatkozó következtetés” műhelykonferencia. („*Statis-tical modelling and inference for networks*” workshop.)

E-mail: stat-works@bristol.ac.uk

Honlap: www.sustain.bris.ac.uk/ws-statworks/

Vilnius, Litvánia. 2010. június 28. – július 2.

10. Nemzetközi Valószínűség-számítás-elméleti és Matematikai Statisztikai Konferencia. (*10th International Vilnius Conference on Probability Theory and Mathematical Statistics.*)

Információ: *Vyngantas Paulauskas* professzor

Telefon: +370 52101436

Fax: +370 52120013

E-mail: info@vilniusconference10.com

Honlap: www.vilniusconference10.com

Palmerston North, Új-Zéland. 2010. június 29. – július 1.

Nemzetközi konferencia a valószínűség-closzlásokról és ezekkel összefüggő témákról. (*International Conference on Probability Distributions and Related Topics.*)

Információ: *N. Balakrishnan* (bala@mcmaster.ca)

Alasdair Noble (a.d.noble@massey.ac.nz)

G. Ganeslingam (s.ganeslingam@massey.ac.nz)

Chin-Diew Lai (c.lai@massey.ac.nz)

Honlap: http://nzsa_cdl_2010.massey.ac.nz/

London, Egyesült Királyság. 2010. június 30. – július 2.

2010. évi nemzetközi számításstatisztikai és adattechnikai konferencia. (*2010 International Conference of Computational Statistics and Data Engineering.*)

Információ: IAENG Titkárság

E-mail: wce@iaeng.org

Honlap:

<http://www.iaeng.org/WCE2010/ICCSDE2010.html>

Quebec, Kanada. 2010. július 5–7.

Víz 2010: 10. Nemzetközi Sztochasztikus Hidraulikai Szimpózium, valamint 5. Nemzet-

közi Konferencia a Vízforrásokról és Környezetkutatásról. (*Water2010: 10th International Symposium on Stochastic Hydraulics and 5th International Conference on Water Resources and Environment Research.*)

E-mail: info@water2010.org

London, Egyesült Királyság. 2010. június 30. – július 2.

5. Nemzetközi Alkalmazott Valószínűség-számítási Műhelykonferencia. (*5th International Workshop on Applied Probability.*)

Információ: Fundacion Universidad Carlos III

Cím: Av. Universidad, 30, 28911, Leganes – Madrid

Tel: +34 91 6249145 / 42

E-mail: congrega@fund.uc3m.es

Honlap: www.est.uc3m.es/iwap2010

Cardiff, Egyesült Királyság. 2010. július 8.

Egynapos SPSS (PASW)-szintaktikai műhelykonferencia. (*SPSS One-Day Syntax Workshop.*)

Információ: *Peter Watson*

Tel: 01223 355294 x801

Fax: 01223 359062

E-mail: peter.watson@mrc-cbu.cam.ac.uk

Honlap:

<http://www.spssusers.co.uk/Events/2010/workshopannounce.html>

Cardiff, Egyesült Királyság. 2010. július 9.

Egynapos SPSS (PASW) makro és output-exportálási műhelykonferencia. (*SPSS (PASW) one-day Macros and OMS Workshop.*)

Információ: *Peter Watson*

Tel: 01223 355294 x801

Fax: 01223 359062

E-mail: peter.watson@mrc-cbu.cam.ac.uk

Honlap: <http://www.spssusers.co.uk/Events/2010/workshopannounce.html>

Portorož, Szlovénia. 2010. július 5–9.

A Nemzetközi Üzlet- és Iparstatisztikai Társaság (ISBIS) 2010. évi konferenciája. (*ISBIS (International Society for Business and Industrial Statistics) 2010 conference.*)

Információ: *Milena Zeithamlova*
(milena@action-m.com)
Honlap: <http://www.action-m.com/isbis2010>
Regisztráció:
<http://www.action-m.com/isbis2010/reg.php>
http://www.action-m.com/isbis2010/reg_2.php

Glasgow, Skócia. 2010. július 5–9.

25. Nemzetközi Statisztikamodellelési
Műhelykonferencia. (*25th International
Workshop on Statistical Modelling.*)

Információ: *Claire Ferguson*
(claire@stats.gla.ac.uk)

Adrian Bowman (adrian@stats.gla.ac.uk)
Honlap: www.stats.gla.ac.uk/IWSM2010

Portorož, Szlovénia. 2010. július 5–9.

6. Nemzetközi konferencia a Lévy-
folyamatokról: elmélet és alkalmazások. (*6th
International Conference on Lévy Processes:
Theory and Applications.*)

Információ: *René Schilling*, TU Dresden Tel.:
+49 351 463 35668, Fax: +49 351 463 37251
Alexander Lindner, TU Braunschweig Tel.:
+49 531 391 7575, Fax: +49 531 391 7564
E-mail: levy2010@tu-dresden.de
Honlap: www.math.tu-dresden.de/levy2010

Ljubljana, Szlovénia. 2010. július 11–16.

„Adat és összefüggés a statisztikaoktatás-
ban: útban egy információs társadalom felé”
című konferencia. (*Data and Context in*

*Statistics Education: Towards an Evidence-
Based Society Conference.*)

Információ: *John Harraway*, az ICOTS IPC el-
nöke,
Roxy Peck programelnök,
Helen MacGillivray tudományos titkár
Honlap: <http://ICOTS8.org>

Edinburgh, Skócia. 2010. július 12–16.

11. Nemzetközi Statisztikai Klimatológiai
Ülés. (*11th International Meeting on Statistical
Climatology.*)

Információ: *Gabi Hegerl*
(Gabi.Hegerl@ed.ac.uk)

Honlap: <http://cccma.seos.uvic.ca/imsc/11imsc.shtml>

Potsdam/Berlin, Németország. 2010. július
21–23.

4. Európai Módszertani Kongresszus. (*IV
European Congress of Methodology.*)

Honlap: [http://www.iqb.hu-berlin.de/veranst/
EAM-SMABS](http://www.iqb.hu-berlin.de/veranst/EAM-SMABS)

Weiha, Kína. 2010. július 24–29.

2010. évi nemzetközi statisztikai és veze-
tősszervezési konferencia. (*2010 International
Conference on Statistics and Management
Engineering.*)

E-mail: iismes_2010@vip.163.com,
sm_lium@ujn.edu.cn

Honlap: <http://www.iismes.org>

Folyóiratszemle

Hyun-Shung Khang:

Túlélni a harmadik hullámot

(Surviving the Third Wave.) – *Finance and Development*. 2009. december. 26–29. old.

A tanulmány letölthető:

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2009/12/pdf/khang.pdf>

A 2008-2009-ben kirobbant pénzügyi és gazdasági válságot egy harmadik, a munkaerőpiaci követte, milliókat fosztva meg munkájuktól, megváltoztatva egész addigi életüket.

A munkaügyi válságot elemző cikk egy német munkás történetével indít, bemutatva, hogy a rövidített munkaidőben történő foglalkoztatás (Kurzarbeit) intézménye mit jelentett neki és a hozzá hasonló millióknak. Sok ember számára azonban még ez a lehetőség sem kínálkozott, ők egyszerűen munkanélkülivé váltak. A gazdaság ugyan már kezd kilábalni a válságból, de a munkaerőpiac még a mélyponton van. Az OECD elemzői úgy számolnak, hogy a munkanélküliség, amely már most is az 1970-es évek végi, 1980-as évek elejihez hasonló méretű, ez év végéig még tovább fog nőni. A harminc OECD-tagállamban jelenleg 20 millióval több a munkanélküli, mint volt a válság kirobbanása előtt. Jóllehet előbb-utóbb lesznek új munkahelyek, ám sokak élete véglegesen megváltozik. Frissen végzetek milliói lépnek be munkanélküliként a munka világába, s így egy egész életen át az alacsony bérű rétegbe sorolódhatnak. Tovább romlik azok

helyzete, akik eddig is csak időszakos munkát tudtak találni, családok sokasága szembesül az állástalanság tényével és ennek összes lélektani következményével.

A munkanélküliség szintjében és alakulásában régióként és országonként is nagyok a különbségek. Az Egyesült Államokban a munkanélküliségi ráta már elérte a 10 százalékos lélektani határt, miközben Hollandiában csak 3,6 százalék, alig 1 százalékponttal magasabb, mint az egy évvel korábbi. Dél-Afrikában, ahol 20 év óta ez az első válság, a lakosság negyede nem talál munkát. Az elégtelen adatforrások miatt azonban nehéz pontos képet kapni a fejlődő országok tényleges helyzetéről, annál is inkább, mert a válság hatására itt sokan inkább kevésbé produktív és rosszabbul fizetett munkát végeznek semmint, hogy munkanélkülivé váljanak. Az ILO adatai szerint az 1970-es évek végi válság hatására például Thaiföldön nőtt a foglalkoztatottak száma, mert a korábban alkalmazásban állók állásukat veszítve olyan kisvállalkozásokba kezdtek, ahol szükség volt házastársuk, sőt iskoláskorú gyermekeik munkájára is.

Közismert, hogy válság idején először a kevésbé értékesnek minősülő munkavállalók (migránsok, képzetlenek, idősek) kerülnek utcára. Ehhez társul még, hogy napjainkban a képzett fiatalok számára jelentősen megnehezül a munkavállalás. Az ILO becslése szerint a fiatalok munkanélküliségi rátája a 2008. évi 12-ről 2009. év végéig 15 százalékra fog nőni. Kiugróan magas e téren Spanyolország

Megjegyzés. A Folyóiratszemlét a KSH Könyvtár (Orbán-Szirbucz Zsófia) állítja össze.

40 százalékos mutatója. Ez a jelenség azért különösen kedvezőtlen, mert aki munkanélküliként lép iskolai tanulmányai befejeztével a munkaerőpiacra, nagy valószínűséggel egész életében annak alacsony presztízsű, rosszul fizetett szegmensében fog maradni.

A fellendülés időszakában az OECD-országokban megnőtt az időszakosan foglalkoztatottak aránya a termelés változó igényeihez igazodva. Japánban e réteg lakhatásáról is gyakran a munkáltató gondoskodik, így az állásvesztés egyben hajléktalanságot is jelent. A jelenlegi válság a nem hagyományos munkavállalókat (például részdíós, időszakos, kölcsönzött munkavállalók) az átlagosnál jobban sújtja, és szemben a francia vagy a finn példával, a kormány sem próbál sebezhetőségükön enyhíteni. (Erre azért lenne szükség, mert ők gyakran sem végkielégítésre, sem munkanélküli segélyre nem jogosultak.)

A válság kirobbanásakor először ipari és építőipari munkahelyek szűntek meg, ami fokozottabban érintette a férfiakat. Az Egyesült Államokban a válság már átgyűrűzött a szolgáltató szektorra is, ahol viszont döntően a nők dolgoznak. Miközben a fejlett országokban a nők is munkanélkülivé válnak, a fejlődő országokban, ahogy növekszik az iskolázottsági szint, egyre többük csatlakozik a szervezett munka világához, így foglalkoztatottságuk alakulását egy U alakú görbe írja le.

Megoszlanak a vélemények arról, hogy a válság befejezését követő termelésfelfutás vajon teremt-e elegendő munkahelyet, vagy az egyensúly csak a korábnál magasabb munkanélküliségi szint mellett áll helyre. Több elemző, közöttük az IMF szakértője is skeptikus a jövőt illetően.

Közismert, hogy a tartós munkanélküli állapot leértékeli a potenciális munkavállalót, ismeretei kopnak, kapcsolata a munka világával lazul. Az Egyesült Államok és az európai országok tapasztalatai egyaránt azt bizonyít-

ják, hogy a tartósan munkanélküliek többsége soha nem lesz képes foglalkoztatottá válni.

A tartós munkanélküliség nem csak az egyén problémája, sokba kerül az egész társadalomnak, hiszen részükre képzést, közmunkát kell biztosítani. Indiában például az ún. „vidéki munkaprogram” évi 100 nap közmunkát biztosít a felnőtt családtagoknak, ami minimálbéres fizikai munkát jelent. Hasonló programot működtet Mexikó, és ilyet tervez az Egyesült Államokban az Obama-adminisztráció. A kormányzati intézkedési csomagok rendkívül változatosak, és gyakran az aktuális politikai nyomás határozza meg a tartalmukat.

A rövidített munkaidőben történő foglalkoztatás melletti legfőbb érv, hogy a bértámogatás még mindig olcsóbb, mint amennyibe egy munkanélküli kerül. Jelenleg harminc OECD-országból 22 alkalmazza ezt a foglalkoztatási formát. A bevezető történet szereplőjének cégénél ez, a korábbi munkaidő háromnegyedében történő munkavégzést jelent, 10 százalékos keresetsökkenéssel. A módszer melletti további munkáltatói érv, hogy a termelés fellendülése esetén e nélkül sokkal drágább lenne újra feltölteni a létszámot, ellenzői viszont főleg azzal érvelnek, hogy a válság kikényszerítette strukturális változások ellen hat. A részdíós foglalkoztatással magyarázható, hogy míg a jóval kevésbé szabályozott munkaerő-piacú Egyesült Államokban 5 százalékponttal nőtt a válság hatására a munkanélküliségi ráta, a változás az eurózóna országokban csak 2,5 százalékpontos volt. Jóllehet számos érvet és ellenérvet lehet felhozni e foglalkoztatási forma mellette és ellene, az érintettek többsége – hasonlóan a kerettörténet hőiséhez – mint a munkaerő-piaci túlélés egyetlen lehetőségére tekint.

Lakatos Judit

PhD, a KSH főosztályvezetője
E-mail: judit.lakatos@ksh.hu

Blanchet, D. – Debrand, T.:

Nyugdíjba vonulni, amint lehet: egészség, munkahelyi elégedettség és pénzügyi tényezők

(Wanting to Retire as Early as Possible: Health, Job Satisfaction and Monetary Factors.) – *Economie et Statistique*. 2007. december 403–404. old.

Az, hogy az emberek milyen korban szeretnének nyugdíjba vonulni nemcsak országonként, hanem országon belül is rendkívül változatos képet mutat. A nyugdíjba vonulási kor problémáját három szempont szerint lehet elemezni: a munkaerőpiac kínálati vagy keresleti oldaláról, egyéni vagy makroszinten, illetve gazdasági és gazdaságon kívüli (munkával való elégedettség, egészségi állapot, életkedv) tényezők figyelembe vételével.

A szakirodalom meghatározó része a korai nyugdíjba vonulást munkakínálati problémaként értelmezi, hangsúlyozva, hogy a nyugdíj-számítási táblázatok teremthetik meg ennek pénzügyi ösztönzőit. Az aktív pálya elhagyásának minél későbbre tolódását célzó reformoknak éppen a nyugdíjszámítási rendszereket kell érinteniük. Ugyanakkor az idősebb munkavállalók alacsony foglalkoztatottsága nem csupán a korai nyugdíjazási szándékon múlik, hanem szerepet játszik benne a munkaadók tartózkodása is e munkavállalói koresoport alkalmazásától. A munkakeresleti oldal korlátosságát a gazdasági tényezők egyik csoportját alkothatja, és a kisebb hatékonyság, valamint a magasabb bérigények mellett az idősebb munkavállalók gazdasági és társadalmi státusával kapcsolatos előítéletek következménye lehet.

A nyugdíjba vonulási kort meghatározó gazdasági tényezőket elemzők többsége a jövedelem/szabadidő átváltásából indul ki. Az egyének aszerint választják meg a visszavonulás időpontját, hogy az így keletkezett folyó, vagy jelenértéken számolt jövedelemkiesés

megegyezzen a szabadidő eltöltéséből vagy az inaktivitásból származó nyereséggel. A pénzügyi tényezők közül kettő kap különösen nagy hangsúlyt: az induló nyugdíj színvonala, illetve az, hogy miként változik a járandóság a nyugdíjazási kor vagy a szolgálati idő függvényében. Ahol a ledolgozott évek számával arányosan a jogos járandóság meredeken nő, ott az embereknek érdekükben áll, hogy minél tovább dolgozzanak; míg azokban a nyugdíj-számítási rendszerekben, amelyekben egy bizonyos életkor után már nem nő a járandóság összege, az adott életkor után nem éri meg dolgozni. Ugyan a gazdasági modellek is feltételezik, hogy a nem gazdasági tényezők is befolyással vannak a döntésre, csak nem tudják megvilágítani, hogy ezek milyen hatásúak a szabadidőpreferenciákra. Ezt példázhatja, hogy a gazdasági tényezőket leíró szokványos modellek a házastársak nyugdíjba vonulási kora között függetlenséget tételeznek fel, a vonatkoztatási egység az egyén, nem a pár. Holott valószínűnek tűnik, hogy egy inaktív házastárs mellett a szabadidőnek magasabb értéke van, tehát a házasság vagy élettársak a nyugdíjba vonulás összehangolására törekcsenek.

A nem gazdasági tényezők közül általában az iskolai végzettség és az éppen betöltött munkakör típusa van hatással a munkakör értékére és ezáltal a preferenciákra. Az egészség és a munkakörülmények is jelentősen befolyásolják az egyén választásait, ezért állnak e tényezők a cikk középpontjában. A munkakörülmények között három elem játszik nagy szerepet, amelyek egymással is szoros kölcsönhatásban vannak: a környezet, amelyben az egyének dolgoznak; a végzett munka természete és a munkaszervezés módja.

A SHARE (Survey on Health, Ageing, and Retirement in Europe) -adatfelvétel eredményeit és a nyugdíjjogosultság strukturális indikátorait országonként összevetve, az OECD ajánlása és a szerzők szándéka szerint, lehető-

vé válik mindezen tényező együttes szerepének vizsgálata. A cikk ezeket az összefüggéseket igyekszik tisztázni főként a 2004-ben, tíz európai országban végzett SHARE-adatfelvétel eredményeire támaszkodva és a nyugdíjba vonulási szándékra helyezve a hangsúlyt.

A SHARE egy longitudinális adatfelvétel, amelyet az 50 éves és idősebb európai emberek körében végeznek azzal a céllal, hogy az öregséghez kapcsolódó gazdasági és társadalmi problémák minél jobban elemezhetők legyenek, illetve lehetővé váljon a nemzetközi összehasonlítás. Az adatfelvétel kérdései több témakört is érintenek, tartalmazznak egészségi, pszichológiai, társadalmi és gazdasági, illetve a társadalmi tőkére vonatkozó változókat. 2004-ben az adatfelvétel első hullámában 10 országban 16 ezer háztartás 22 ezer tagját kérdezték meg. Különös gondot fordítottak az adatgyűjtés harmonizálására: minden érintett országban azonos volt az adatfelvételi kérdőív. *Blanchet* és *Debrand* csak az 50 és 65 év közötti válaszadókat vizsgálták; ez összesen 9 907 főt jelent, akiknek 58,6 százaléka még aktív.

A tényleges nyugdíjba vonulási kor vizsgálata leszűkítette volna a vizsgálatot azokra a tényezőkre, amelyeket a már nyugállományban és a még aktívak esetében ismertek, valamint csak a már nyugdíjban levők múltbeli foglalkoztatási viszonyairól adott volna információt. Ezért döntöttek úgy a tanulmány szerzői, hogy a tényleges nyugdíjba vonulási kor helyett a még aktívak szándékolt nyugdíjba vonulási korát vizsgálják. Bár ez a választás torzításhoz vezethet, ilyen módon több magyarázóváltozót is figyelembe lehet venni. A szándékolt nyugdíjazási kort nem konkrét években lehet mérni, hanem a „Ha jelenlegi állására gondol, akkor tervezi-e, hogy minél előbb nyugdíjba vonul?” kérdésre adott válaszokkal.

A kutatás első két célja az volt, hogy meghatározzák az egészségi állapot és a munkakörülmények szerepét a nyugdíjba vonulási

kor egyéni preferenciájában, illetve a nemzetközi összehasonlításban tapasztalt különbségekhez való hozzájárulásukat. Az országok közötti eltéréseket az egészségi állapot és az általános munkakörülmények nemzetközi alakulása okozza, melyek megmaradnak akkor is, ha az előbbi két magyarázó tényezőt már számba vettük?

A szerzők először az egyéni szintű elemzésre koncentráltak. Az első egyszerű modellben az általános munkakörülményeket és azt a félelmet vették figyelembe, hogy a nyugdíjkorhatár előtt az egészségi problémák akadályozhatják a munkavégzést. A pénzügyi ösztönzők hatását egyelőre kihagyták az elemzésből. A modell kiemeli a várt hatásokat, azonban csak a még aktívak preferenciáit és a mérhető tényezők befolyását veszi figyelembe. E korlátozások miatt vezették be a szándékegyenletet (az inaktivitási kor megválasztása) és a kiválasztási egyenletet (a lehetőség, hogy megválaszthatja még az inaktivitási kor kezdetét, tehát még dolgozik). Az így megalkotott második modell a kiválasztás torzításait próbálja kiküszöbölni, és megerősíti az első modellből levonható következtetést is, miszerint az egészségi állapot és a munkakörülmények jelentősen befolyásolják a nyugdíjazási kor megválasztását. Azonban ezek a változók önmagukban nem magyarázhatják a korai nyugdíjazási vágy országokénti eltéréseit, ezért be kell vonni az elemzésbe a pénzügyi tényezők vizsgálatát is.

Ennek a problémának a kiküszöbölésére a nyugdíjra való jogosultság egyéni szintű indikátorainak bevezetése lehetett volna a legalkalmasabb, amely ösztönzőknek a viselkedésre gyakorolt hatásait kutatják a mikroökonómiai megközelítésű munkák is. Ez azonban az egyes országok nyugdíjrendszereinek és az egyéni karrierút alapos ismeretét feltételezte. Az erre vonatkozó adatok a SHARE-adatfelvételben nem voltak hozzáférhetőek. Emiatt egy kevésbé szisztematikus eljárást alkalmaztak. Egy másik,

Queisser és *Whitehouse* által 2007-ben végzett kutatásban kiszámított adatokat használtak, ahol az OECD-tagországok különböző munkavállalói típusok pénzügyi ösztönzését mutató indikátorokat számoltak. Egyik ilyen a helyettesítési ráta, az első nyugdíj és az utolsó fizetés közötti kapcsolat. Azonban ez a mutató csak nagyon korlátozottan írja le a nyugdíjrendszert. Egy kiegészítő indikátor a nyugdíjban töltött teljes időszakra vonatkozó járandóság kumulált összegének jelenértéke, ez teszi teljessé a helyettesítési rátának, a nyugdíj időtartamának és a nyugdíjas időszak alatt a járandóság alakulásának hatását. Ezen információk alapján minden SHARE-beli esetben kiszámolták az egyén jövedelmének viszonyát a saját országbeli átlagjövedelemhez és a hozzá leginkább hasonlító munkavállalói típus jövedelméhez, így megbecsülhetővé vált, hogy milyen mértékű az ösztönzés a nyugdíjba vonulásra. A regresszióba beépítették a nyugdíjkorhatárt is, hogy az adatfelvétel során feltett nem teljesen egyértelmű kérdésből adódó torzításokat enyhítsék.

További változók bevezetésével, illetve kiiktatásával még három modellt hoztak létre. Ezek összehasonlításával kimutatható, hogy a pénzügyi és nem pénzügyi változóknak milyen együttes hatásuk van. Egyéni szinten a pénzügyi változók kevésbé befolyásolják a nyugdíjazási döntést, azonban az országok közötti változatosság magyarázatában nagyobb szerepük van, mint a nem gazdasági változóknak, amelyeknek a markáns nemzetközi változatosság híján éppen egyéni szinten van nagyobb magyarázó erejük. Az egészségi állapot és a munkával való elégedettség befolyással van a nyugdíjba vonulási kor megválasztására. Ez nem újszerű megállapítás, azonban a SHARE-felmérés adataival egy nagy elemű mintán sikerült bebizonyítani.

Magyar Zsuzsa,

a KSH fogalmazója

E-mail: zsuzsa.magyar@ksh.hu

Belka, M.:

Európa stresszben – a gazdasági válság hatása az Európai Unió egységességére

(Europe Under Stress: The Global Economic Crisis is Testing the Cohesion of the European Union.) – *Finance and Development*. 2009. június 8–11. old.

A tanulmány letölthető:

http://www.kif.re.kr/KMFileDir/128892538848703750_IMF%20Europe%20Under%20Stress%20090612.pdf

A gazdasági világválság kissé eltérítette Európát az egységesedés felé tartó útról. Az elmúlt évek nagy projektjeinek fő hangsúlya az új tagok felvételén, a fizikai és szellemi határok megszüntetésén volt. Ezeknek a folyamatoknak első nagy erőpróbája a gazdasági válság: bár a krízisre vonatkozó stratégiák az idő múlásával egyre összefogottabbak lettek, a válaszlépések még mindig nincsenek kellően összehangolva. Vajon a recesszió következménye egységesebb vagy szétaprózódóbb Európai Unió lesz? A válságra adott válaszok jelentősen befolyásolják az Európai Unió egyelőre nem látható jövőjét. Bár Nyugat- és Kelet-Európa különböző problémákkal néz szembe, az alapvető kérdések minden országban ugyanazok.

Európa a legnagyobb gazdasági válság idejét éli a második világháború óta. A politikai lépések megmentették a gazdaságot az azonnali összeomlástól, de az eredmények bizonytalanok, és még mindig kétséges, hogy az eddigi lépéseknek melyek lesznek a hosszú távú eredményei. Az azonnali válságkezelés mellett meg kell határozni a távlati stratégiákat is.

Egyre égetőbb szükség van az Európai Unió gazdasági stabilitásának átvizsgálására. Ennek segítségével lehetséges a jövőbeni válságok gazdasági hatásának csökkentése. A döntésho-

zók gyorsan reagáltak a krízisre, de az azonos problémákra különböző megoldási módszereket alkalmaztak, és ennek következtében bizonyos helyzetekben nehezítették a közösség munkáját, ahelyett, hogy összehangolt intézkedésekkel támogatták volna egymást.

A válság megjelenésével sok ország megemelte az állami hitelgaranciát, néhányan korlátlan garanciát is vállaltak. Az így megváltozott helyzet jelentősen befolyásolta a hitelválalásokat, országok közötti feszültségekhez vezetett és aláasta az állampolgárok megoldásba vetett bizalmát. A kérdés tisztázására történtek próbálkozások, de ezek nem bizonyultak elegendőnek. Bár az egyezmények ma már meghatározzák a betétbiztosítás legkisebb összegét, nem tesznek említést a legnagyobb összegről, és ennek hiányában a kérdést nem lehet megnyugtatóan kezelni.

Az EU eddigi keretprogramjai nem segítettek elő kellően a gazdasági integrációt. Még mindig szükség van egységes stratégiára annak érdekében, hogy az Európai Unió piaca ne váljon túlságosan szegmentálttá, különösen a több országra kiterjedő intézmények költségvetési megoszlása terén.

A válság másik nagy tanulsága, hogy szükség van egy európai szintű makrogazdasági felügyeletre, amely időben felfigyelhet és befolyásolhatja a gazdaságot globálisan érintő problémákat. Az európai gazdasági rendszernek reagálóképesebbé és összefogottabbá kell válnia. Ennek hiányában a mostani intézkedések hatásai kérdésesek.

Az eurózóna országaira jellemző a magas költségvetési hiány és a nagy adóssághányad. A jelenlegi válság elég borús képet fest a jövőről, és felmerül a kérdés, hogy mennyire képesek együtt maradni az eurózóna országai. Strukturális reformok esetleg enyhítenék a feszültséget és segítenének az Európai Uniónak szembenézni a válság hatására egyre növekvő szociális nyomással. A Lisszaboni Szerződés

hatására az európai piac nyitottabb lett, nőtt a termelékenység és a munkavállalás, de a tendenciák az utóbbi időben lelassultak. A válság hatására egyre többen szorulnak ki a munkaerőpiacról, és ez megfelelő reformok nélkül tönkretelheti a jövőbeni fejlődés lehetőségét.

Az euró bevezetése után tíz évvel még mindig sok ország küzd kiegyensúlyozatlan költségvetéssel, amin nem változtat az sem, hogy szabályozták a maximális költségvetési hiányt. A válságra adott válaszok még jobban megtépázzák a viharvert költségvetéseket, és nem tudni, hogy a krízisnek milyen következményei lesznek ezen a téren. Fontos volna pontosabbá tenni a középtávú hiány és a makrogazdaság előrejelzéseit.

A volt szocialista országok utódállamainak csatlakozása az Európai Unióhoz korábban nem ismert gazdasági és kereskedelmi kötődéseket hozott létre. Ez azonban túlságosan nagy hangsúlyt helyeztek a tőkebeáramlásra, és ezáltal sebezhetővé váltak a régió országai. Különösen azok az országok szenvednek a válságtól, amelyeknek magas a külföldi hitelállománya. A helyzet kezelésére egységes makrogazdasági politika és az szükséges, hogy az Európai Központi Bank egyre nagyobb hangsúlyt kapjon a gazdasági életben.

Az IMF hiteltámogatással és együttműködési javaslatokkal nagy szerepet vállalt a régió gazdasági stabilizálásában. A támogatást igyekezett az igényekhez igazítani. Elsősorban anyagi segítséget nyújtott a rászoruló országoknak, hogy a banki szektor összeomlását elkerüljék. (Fehéroroszország, Magyarország, Lettország, Románia, Szerbia és Ukrajna szerepel a listán.) További biztosítékokat nyújtott olyan országoknak, amelyek gazdasága viszonylag stabil (például Lengyelországnak), de a környező országok nehéz gazdasági helyzete miatt könnyen nehéz helyzetbe kerülhetnek.

El kell gondolkodni azon, hogy mi legyen a hosszú távú európai gazdasági stratégia. A

mostani válságkezelés több eddig rejtőzködő, vagy régóta húzódozó problémára is felhívta a figyelmet: az állami garanciavállalástól a likviditási kérdésekig. A legnagyobb kérdés természetesen az, hogyan néz szembe Európa azaz a ténnyel, hogy a korábbi években megszokott gazdasági fellendülés jelentős mértékben visszaesik. Mindenképpen meg kell győzni a világgazdasági döntéshozókat arról, hogy a volt szocialista országok utódállamai gazdasági szempontból kellően biztonságosak. Az országoknak szembe kell nézniük bizonyos strukturális változásokkal, nem lehet halogatni az üzleti szektor és a munkaerő-mobilitás fejlesztésének kérdéseit.

Az írás külön részt szentel Magyarországnak, mint az első olyan ország helyzetének, amely a régióból IMF-segélyért folyamodott 2008 végén. Megállapítja, hogy az IMF, az Európai Unió és a Világbank által támogatott magyar gazdaságpolitika sikeres lépéseket tett a gazdaság stabilizálása felé.

A változások egyik lehetséges módja, ha újra napirendre kerül az eurózóna bővítése, esetleg újratárgyalva a csatlakozási feltételeket. A megfelelően körvonalazott elvárások segíthetik az országokat abban, hogy a válság utáni időben világosan lássák milyen irányvonalakat követve juthatnak el az euró minél korábbi bevezetéséhez. Az eurózónához csatlakozni vágyó országoknak egymással összefogva, és nem egymást akadályozva kell a megfelelő lépést megtenni.

A válság nemcsak hátráltatja az európai gazdaságot, hanem annak is felkínálja a lehetőségét, hogy megfelelő válaszlépésekkel egysegebb, erősebb Európai Unió jöjjön létre. Az európai országok gazdaságának integrálása egy korábban sose látott sikerhez vezethet az Európai Unió történetében.

Lencsés Ákos,

a KSH Könyvtár osztályvezetője
E-mail: akos.lencses@ksh.hu

Kiadók ajánlata

FULONG, W.–SHENJING, H.–YUTING, L. [2010]: *Urban Poverty in China?* (Városi szegénység Kínában?) Edwar Elgar Publishing Ltd. Cheltenham.

A városi szegénység egyre hangsúlyosabb probléma. A kötet azokat a háztartási és lakókörnyezeti tényezőket tárja fel, amelyek Kínában a városi szegénység kialakulásához és fennmaradásához vezetnek. Vitatott, hogy a városban élő kínaiak homogén társadalmi csoportot alkotnak-e, hiszen magukba foglalják az állástalan munkásokat és a vidékről odavándorlókat is, éles különbséget eredményezve ezzel ezek lakókörnyezetei és falvai között.

A szakértő szerzők Kína új városi szegényeit és szegényes lakókörnyezeteik dinamiká-

ját vizsgálják, rávilágítva a háztartási tapasztalatok és a lakókörnyezeti változások városi szegénységre gyakorolt hatásaira. A könyv hat kínai városban végzett átfogó háztartási felvételeken alapul, betekintést nyújt a „mikroszkopikus” és lakókörnyezeti szintű szegénységi dinamikába. Átfogó tanulmányként olyan térbeli hatásokat tár fel, mint a szegénység koncentrációja, illetve a szegényes lakókörnyezeteken belüli különbségek.

A tájékoztató jellegű könyv részletes történettel szolgál a kínai városok növekvő szegénységéről, ami felbecsülhetetlen értékűvé teszi a kutatók és az urbanisztikai, földrajzi, társadalompolitikai, fejlesztési, illetve kínai és ázsiai tanulmányokat folytató diákok számára.

Ezen felül a város- és társadalomfejlesztés területén, illetve a nemzetközi fejlesztési ügynökségeknél dolgozó kutatók értékes olvasmánya is lesz.

TREMMELE, J. (szerk.) [2010]: *A Young Generation Under Pressure?* (Egy fiatal generáció nyomás alatt?) Springer. New York.

A generációk közötti egyenlőség témája még mindig nem olyan jelentős, mint a gazdag és szegény emberek vagy a férfiak és nők közötti. A háromrészes könyv első ízben tárja fel a mai fiatalok közvetlen felmenőikhez viszonyított helyzetét. Az első rész („A fiatal generáció helyzete nemzedéki összehasonlításban”) a generáció pénzügyi helyzetét, a második rész („Az élet csúcspontja”) pedig időbeli megközelítéssel vizsgálja, mindkettőt az életút teljes hosszának tekintetében. Az „Útban a gerontokrácia felé?” című harmadik rész az elöregedő nyugati demokráciákat jellemző, idősök javára végbement demográfiai váltással foglalkozik.

MITSA, T. [2010]: *Temporal Data Mining*. (Időbeli adatok bányászata.) Chapman and Hall/CRC. London.

Az időbeli adatok bányászata lényegében hasznos információk gyűjtése. Napjainkban az egészségvédelmi és üzleti szervezetek új

kezdmenyvezéseinek köszönhetően egyre fontosabbá válnak az adatokban rejlő időbeli információk.

A könyv az adatbányászat alapvető koncepciójától kezdve a modern vívmányokig a téma elméletét és számos területre kiterjedő alkalmazásait öleli fel. Ismerteti az adatbázisok időbeliségét, az időbeli adatok megjelenítését/ábrázolását, a hasonlóságszámítást, az adatosztályozást, a klaszterezést, a mintakeresést és az előrejelzést. Emellett betekintést nyújt az egészségügyi és az orvosi informatika időbeli adatainak bányászatába, az üzleti és ipari alkalmazásokba, a webhasználat-

bányászatba, illetve a térbeli és időbeli adatok bányászatába.

Az új algoritmusok mellett az egyes fejezetek részletes hivatkozásokat, valamint a kapcsolódó algoritmusok és technikák más forrásokban ismertetett rövid leírásait tartalmazzák. A függelékekből az Olvasó megtudhatja, hogy az adatbányászat milyen módon segíti a szervezetet átfogó céljai elérésében, valamint az adatok miként használhatók fel a társadalom jellemzésére. A könyv olyan Java nyelven írott programokat is bemutat, amelyek megvalósítanak néhányat az első fejezetben leírt algoritmusok közül.

CONRADY, R. – BUCK, M. (szerk.) [2010]: *Trends and Issues in Global Tourism 2010*. (A globális turizmus tendenciái és kérdései 2010.) Springer. New York.

A könyv betekintést nyújt a világ turizmusának és idegenforgalmának fontos tendenciáiba, jövőben várható helyzetébe, valamint a légi közlekedés, a vendéglátóipar, a desztináció-menedzsment jelenlegi kihívásait és az általános utazási szokásokat elemzi. E kérdésekről elismert szakemberek osztják meg véleményüket. Például *Walter N.*, a Deutsche Bank vezető közgazdásza a pénzügyi válságról és annak turizmusra gyakorolt hatásáról ír. Nemzetközi légitársaságok felső vezetői (úgy mint *C. Karlitekin* (Török Légitársaság), *J. Hunold* (Air Berlin Légitársaság) és *E. Sims* (Új-Zélandi Légitársaság)) pedig a légitársaságok és a légi közlekedés igazgatásának jövőjéről osztanak meg számos részletet az Olvasókkal. A vállalatok társadalmi felelőssége a közeljövő egyik fő témája, és ezért ez áll a kötet középpontjában is, ami kellő megvilágításba helyezi az ENSZ-Alapítványt és a „RUHR 2010”, Európa 2010. évi kulturális fővárosának társadalmi befogadási koncepcióját. A cikkek a világ legnagyobb turisztikai kongresszusán, az ITB Berlinen bemutatott előadásokon és fórumokon alapulnak.

Társfolyóiratok



A FRANCIA GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYMI-
NISZTÉRIUM, VALAMINT A STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓ-
IRATA

2009. ÉVI 424–425. SZÁM

Besse, J. et al.: Írott szöveg értésének vizsgálata funkcionális analfabéta felnőttek körében.

Guérin-Pace, F.: Funkcionális analfabétizmus és egyéni pályakép.

Megherbi, H. et al.: Olvasott szöveg értése felnőttek körében.

Fischer, J. – Charron, C.: Felnőttkori diszkalkulációs zavarok vizsgálata.

Murat, F.: A szülői környezet visszatartó ereje az iskolában – a szülői készségek hatása.

Place, D. – Vincent, B.: Szociodemográfiai jellemzők hatása a tanulmányi eredményekre és a készségek alakulására.

Murat, F. – Rochr, T.: Egy adaptív teszt összpontszámának kialakítása.



A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 3. SZÁM

Seneta, E. – Zeelenberg, K.: Az *International Statistical Review* új főszerkesztője.

Baillargeon, S. – Rivest, L.-P.: Általános algoritmus egyváltozós sztratifikáció esetén.

Gertheiss, J. – Tutz, G.: Penalizált regresszió ordinális magyarázóváltozókkal.

Şenoğlu, B. – Avcioğlu, M. D.: Kovarianciaanalízis nemnormális hibák mellett.

Eldridge, S. M. – Ukoumunne, O. C. – Carlin, J. B.: Klaszteren belüli korrelációs koeficiens klaszterrandomizált próbákban.

Kuk, A. Y. C. – Xu, J.: A „fuzzy p -érték” megközelítés relatív hatékonysága hipotézis-tesztek esetén.

Kabaila, P.: Konfidenciatartományok terjedelme a modellválasztás függvényében.

Cox, D. R.: A randomizáció szerepe a kísérletek beállításában.

Triantafyllopoulos, K.: Következtetés dinamikus általánosított lineáris modellekben – online számítás és becslés.

Bellhouse, D. R. – Davison, M.: De Moivre-féle Poisson-megközelítés a binomiális éves indexhez.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRÁFIAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 2. SZÁM

Thévenon, O.: Megnövekedett a női munkavállalók száma Európában – előrehaladás a munka-élet-egyensúlyban vagy a viselkedésmódok polarizációja?

Brunet, G. et al.: A Rendu–Osler–Weber betegséggel kapcsolatos harminc éves kutatómunka Franciaországban: történeti demográfia, populációgenetika és molekuláris biológia.

Alter, G. – Devos, I. – Kvetko, A.: Élettörténetek kiegészítése imputált kilépési dátumokkal – egy módszer történeti adatok gyűjtésére passzív regiszterekből.

Véron, J.: Francia reakció Alfred Lotka demográfiai munkáira.

van Bavel, J. – Kok, J.: Társadalmi kontroll és a generációk közötti különbség a házasságkötéskori életkor tekintetében az 1850 és 1940 közötti időszak Hollandiájában.

Ródenas Calatayud, C. – Martí Sempere, M.: A hamis migráció becslése Spanyolországban.

2009. ÉVI 3. SZÁM

Prioux, F. – Mazuy, M.: Demográfiai változások napjaink Franciaországában – a PACS civil együttműködés 10. évfordulója, több mint egymillió együttműködő fél támogatása.

Rossier, C. – Toulemon, L. – Prioux, F.: Az abortuszszám alakulása Franciaországban 1990 és 2005 között.

De Luca Barrusse, V.: A gyermekvállalás támogatása és a higiénia Franciaországban 1900 és 1940 között – egy példa a nemi betegségek elleni védekezésre.

Brinbaum, Y. – Keiffer, A.: A bevándorlók gyermekeinek középiskolai pályaképe Franciaországban: megkülönböztetés és polarizáció.

Munoz-Pérez, F.: Az 1960 óta született gyermekek feletti szülői jog elvesztése és változása.

statistika
EKONOMICKO - STATICKY ČASOPIS

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2010. ÉVI 1. SZÁM

Fesseau, M. – Le Laidier, S.: Háztartáscsoportok közötti szociális egyenlőtlenségek a nemzetiszámle-kereten belül.

Zbranek, J. – Fischer, J.: A kutatás-fejlesztési kiadások tőkésítésének hatása a makrogazdasági aggregátumokra.

Santoro, P. – Tartamella, F.: A bruttó állóeszköz-felhalmozás vizsgálata az intézményi szektor számláiban.

Debruyne, J.: Az Intrastat-rendszer egyszerűsítése.

Ridzoňová, A.: Az Intrastat-rendszer egyszerűsítése – felhasználók kontra adatszolgáltatók.

Schulze, W.: A képzés, mint a Destatis stratégiai célja.

Kubín, J.: Sikeresen befejeződött a Cseh Statisztikai Hivatal első módszertani felülvizsgálata ciklusa.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

2010. ÉVI 2. SZÁM

Nemzetközi vándorlás 2008-ban.

Belső vándorlás Ausztriában 2008-ban.

A vállalkozások és háztartások információs- és kommunikációstechnológia-használata az Európai Unióban 2009-ben.

A felnőttképzés társadalmi/szociális összefüggésben – felmérés a felnőttképzésről.

A nyári idény idegenforgalma 2009-ben.

Teherszállítás Ausztriában 2008-ban.

Jövedelemadó 2008-ban.

Schweizerische Zeitschrift für
**Volkswirtschaft und
Statistik**

A SVÁJCI STATISZTIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 4. SZÁM

Kirchgässner, G.: A világválságra adott gazdasági válaszok.

Auer, R.: Heterogenitás, kereskedelem és a hazai piac iparágon belüli hatása.

Brou, D. – Ruta, M.: A tarifák és támogatások politikai helyettesíthetőségéről.

Egger, P. – Gassebner, M. – Lassmann, A.: A termékínálat növekedésének különbségei kis és nagy országok között.

Jung, B.: A kétoldalú kereskedelem kiigazítási dinamikája.

Keuschnegg, C.: A vállalati adózás szerepe egy nagy jóléti rendszerben.

de Sousa, J. – Mirza, D. – Verdier, T.: Kereskedelem és a transznacionális terrorizmus mellékhatásai.

Sax, C. – Weder, R.: Mivel magyarázhatók a magas árak Svájcban?

Murzacheva, E. I.: A kisvállalkozási finanszírozást szolgáló hitelnyújtás kockázatának statisztikai elemzése – a lehetséges veszteségek és megjelenési tényezők értékelése.

Obraztsova, O. I. – Guleeva, Y. A.: Vállalkozások különböző településtípusokon – a lakosság gazdasági magatartása a világváltság idején.

Gabelko, M. V.: Az orosz lakosság vállalkozói kedvvel kapcsolatos 2006 és 2008 közötti önminősítése.

Laikam, K. E. – Golovanov, Y. K.: Modern információs technológiák alkalmazása a statisztikai adatok terjesztésében.

Abdrakhmanova, G. I. – Kovaleva, G. G.: Információs és kommunikációs technológiák alkalmazása a gazdaságban – fejlesztési irányvonalak 2008-ban.

Pashintseva, N. I.: A Finn Statisztikai Hivatal településstatisztikai tapasztalatai.

Dneprovskaya, N. V.: Nemzetközi statisztikai források az interneten.

Oleinik, O. S. – Tarasova, A. A.: A statisztikai információk minőség biztosítása terén szerzett tapasztalat.

Telyatnikov, N. B. – Pashkina, T. A.: A statisztikai hivatalok jó hírneve az üzleti életben.

Karelskaya, S. N.: Az orosz gazdaságstatisztika megalapítója: G.G. Shwittau.

Kolotova, N. S.: A Cseljabinszki terület állami statisztikáinak 90 éve.



AZ OROSZ ÁLLAMI STATISZTIKAI
BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 11. SZÁM

A felülvizsgált SNA93 (SNA2008) alaprendelkezéseinek ismertetése és szakaszokra osztott megvalósítása a FÁK-országok statisztikai rendszerében.